

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

МІСЕЧКО МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.13

**ДИСЕРТАЦІЯ
СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ СЛІДЧОГО СУДДІ ЗА ОБҐРУНТОВАНІСТЮ
ПІДОЗРИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

Галузь знань 08 – Право
Спеціальність 081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів та текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____М.М. Місечко

Науковий керівник: Лисенко Володимир Васильович,
доктор юридичних наук, професор

Ірпінь – 2023

АНОТАЦІЯ

Місечко М.М. Судовий контроль слідчого судді за обґрунтованістю підозри при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». – Державний податковий університет, Міністерство фінансів України, – Ірпінь, 2023.

Дисертація присвячена розробці науково обґрунтованих засад діяльності слідчого судді щодо здійснення судового контролю за обґрунтованістю підозри при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження.

У результаті уточнення категоріального апарату запропоновано авторське трактування поняття «підозра», під яким слід розуміти припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, виражене у відповідному процесуальному рішенні та обґрунтоване наявними у кримінальному провадженні матеріалами, що підлягає подальшій перевірці з метою підтвердження чи спростування. Запропоновано видовий поділ обґрунтованої підозри залежно від підстав повідомлення про підозру, поклавши в основу поділу обсяг наявної доказової бази. Виокремлено безпосередню (серйозну) та опосередковану (просту) обґрунтовані підозри. На основі видового поділу розкрито критерій «обґрунтованості підозри». Доведено, що межі критерії обґрунтованості для серйозної та простої підозр різні та будуть зумовлюватись відмінним ступенем вагомості інформації, яка становить основу для рівня переконаності, що необхідний для прийняття рішення про повідомлення про підозру.

Проаналізовано проблематику обґрунтованості підозри через умову «наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення». Встановлено, що для слідчого судді подані докази є вичерпною сукупністю даних щодо обставин, на які посилаються сторони кримінального провадження. Оцінюючи подані докази, слідчий суддя приймає

рішення, яке на підставі проведеної оцінки має бути єдино правильним, оскільки воно, попри проміжний характер, істотно впливає на весь подальший хід кримінального провадження. Висновки слідчого судді ґрунтуються на логічному осмисленні всіх доказів, як окремо, так і в їх сукупності, з урахуванням вимог закону та практики доказування. Сутністю оцінки доказів є визначення всіх їх властивостей: належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємозв'язку, тому усунення будь-яких властивостей із змісту оцінки доказів видається неприпустимим.

Під час проведеного аналізу запропоновано вважати вмотивованість самостійною вимогою, яка пред'являється до обґрунтованої підозри. Обґрунтовано, що пояснення механізму прийняття рішень щодо оцінки доказів, а також того, чому одні докази приймаються, а інші відкидаються, лежить в основі мотивування обґрунтованості підозри. Встановлено, що належне й достатнє мотивування обґрунтованості підозри має важливе значення в аспекті забезпечення законності кримінального провадження, прав і законних інтересів підозрюваного, у тому числі – права підозрюваного на оскарження повідомлення про підозру.

Піддані аналізу основні позиції, які стосуються змісту процедури оскарження повідомлення про підозру. Встановлено, що вона: виражає законні інтереси та потреби підозрюваних; є засобом припинення порушень законних прав та інтересів підозрюваних; свідчить про незадовільну роботу осіб, задіяних у складенні та врученні повідомлення про підозру; сприяє вдосконаленню роботи прокурорів та слідчих; є джерелом для ініціатив щодо внесення змін до КПК України, пов'язаних з оскарженням повідомлення про підозру. У зв'язку з недосконалістю процедури оскарження повідомлення про підозру запропоновано: передбачити форму та обов'язкові реквізити скарги на повідомлення про підозру; встановити чітку регламентацію строків оскарження повідомлення про підозру.

У дисертаційній роботі сформульована та підтверджена позиція, згідно з якою єдиним суб'єктом, який може дати об'єктивну оцінку обґрунтованості

підозри на стадії досудового розслідування, є слідчий суддя. Будучи суддею суду першої інстанції, він зберігає властиву тільки судовій інстанції об'єктивність та неупередженість, по створенню умов для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків. На основі проведеного аналізу запропоновано наділити слідчого суддю, як судового контролера за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, повноваженнями на санкціонування дозволу на здійснення повідомлення про підозру. Запропоновано доповнити кримінальне процесуальне законодавство розробленим окремим порядком щодо розгляду клопотання про надання слідчим суддею дозволу на повідомлення про підозру.

Досліджено зарубіжний досвід обґрунтованості підозри. Запропоновано адаптувати частину зарубіжного досвіду до структури вітчизняного кримінального процесу. Встановлено, що підозра у вітчизняному кримінальному процесі за прикладом досвіду країн ЄС не може виглядати обґрунтовано, коли «невідомо» про більшість деталей нібито вчиненого кримінального правопорушення, тим більше після певного часового періоду, під час якого свобода особи піддається обмеженню. Щоб уникнути нічим не виправданих порушень прав людини, запропоновано передбачити в КПК України трактовку, як терміну «обґрунтована підозри», так і конкретних критеріїв, які пояснюють зміст «обґрунтованості». Виправданим буде застосування німецького досвіду при розробці у вітчизняній кримінальній процесуальній доктрині вчення про підозру, про момент її виникнення, наслідків застосування тощо. Прийнятним буде запозичення німецької концепції «рівневості» підозри, яка безпосередньо впливатиме на здійснення найрізноманітніших, у тому числі і слідчих (розшукових), процесуальних дій.

З урахуванням проблемних питань, висвітлених у дисертації, запропоновано внесення змін і доповнень до законодавства України, спрямованих на підвищення ефективності судового контролю за обґрунтованістю підозри при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, а саме: доповнити ст. 3 КПК України п. 13-1; викласти ч. 1 ст. 42

КПК України в новій редакції; доповнити ст. 42 КПК України ч. 9; викласти ч.6 ст. 132 КПК України в новій редакції; виключити п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України (із відповідною заміною нумерації наступного пункту); доповнити ст. 303 КПК України ч. 4; доповнити КПК України ст. 276-1; доповнити КПК України ст. 276-2; викласти ст. 277 КПК України в новій редакції; доповнити ч. 1 ст. 304 КПК України та ін.

Ключові слова: підозра, обґрунтована підозра, судовий контроль, підозрюваний, повідомлення про підозру, оскарження підозри, слідчий суддя, докази, доказування, клопотання, захід забезпечення, кримінальне провадження, кримінальний процес.

SUMMARY

Misechko M.M. Judicial control of the investigating judge over the validity of suspicion during the applying measures of ensuring the criminal proceedings. - The qualifying research paper as a manuscript.

The dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 08 «Law» in the specialty 081 «Law». – State Tax University, Ministry of Finance of Ukraine, – Irpin, 2023.

The dissertation is devoted to the development of scientifically sound principles of activity of the investigating judge in exercising judicial control over the validity of suspicion during the applying measures of ensuring the criminal proceedings.

As a result of clarification of the categorical apparatus, the author offers her own interpretation of the concept of «suspicion», which should be understood as an assumption of an investigator and/or prosecutor about the involvement of a person in an act containing signs of a criminal offence, expressed in a relevant procedural decision and substantiated by the materials available in criminal proceedings, which is subject to further verification with a view to confirmation or refutation. The author proposes a specific division of reasonable suspicion depending on the grounds for notification of suspicion, based on the scope of the available evidence base. The

author distinguishes between direct (serious) and indirect (simple) reasonable suspicion. On the basis of the species division, the author suggests the criterion of «reasonable suspicion». It was proved that the limits of the reasonableness criterion for serious and simple suspicion are different and will be determined by a different degree of weight of information which forms the basis for the level of conviction required to decide on notification of suspicion.

The author analyzed the issue of reasonableness of suspicion through the grounds of «availability of sufficient evidence to suspect a person of committing a criminal offence». It was established that for an investigating judge, the evidence submitted is an exhaustive set of data on the circumstances referred to by the parties to criminal proceedings. When assessing the submitted evidence, the investigating judge decides that, based on the assessment, must be the only correct one, since it, despite its interim nature, significantly affects the entire further course of criminal proceedings. The investigating judge's conclusions are based on a logical understanding of all evidence, both individually and in their totality, considering the requirements of the law and evidence practice. The essence of evidence assessment is to determine all of its properties: relevance, admissibility, reliability, sufficiency and interconnection, and therefore, it seems inadmissible to exclude any of these properties from the content of evidence assessment.

In the course of the analysis, the author suggests that motivation should be considered an independent requirement for reasonable suspicion. It is substantiated that an explanation of the decision-making mechanism for evaluating evidence, as well as why some evidence is accepted and others are rejected, is at the heart of the reasoning for the reasonableness of suspicion. The author establishes that proper and sufficient justification of the reasonableness of suspicion is important in terms of ensuring the legitimacy of criminal proceedings, the rights and legitimate interests of a suspect, including the suspect's right to appeal against a notice of suspicion.

The author analyses the main positions concerning the content of the procedure for appealing against a notice of suspicion. The author establishes that it: expresses the legitimate interests and needs of suspects; is a means of stopping violations of the

legitimate rights and interests of suspects; indicates unsatisfactory performance of persons involved in the preparation and delivery of a notice of suspicion; contributes to the improvement of the work of prosecutors and investigators; and is a source for initiatives to amend the CPC of Ukraine related to appealing against a notice of suspicion. Due to the imperfection of the procedure for appealing against a notice of suspicion, it is proposed to: provide for a form and mandatory details of a complaint against a notice of suspicion; establish clear regulation of the time limits for appealing against a notice of suspicion.

The dissertation formulates and confirms the position that the only subject who can give an objective assessment of the validity of suspicion at the stage of pre-trial investigation is an investigating judge. As a judge of the court of first instance, he/she retains the objectivity and impartiality inherent in a court of law, and is responsible for creating conditions for the parties to exercise their procedural rights and fulfil their procedural obligations. Based on the analysis, the author suggests that an investigating judge, as a judicial supervisor of the rights, freedoms and interests of persons in criminal proceedings, should be empowered to authorise a notice of suspicion. It is proposed to supplement the criminal procedure legislation with a separate procedure for consideration of a petition for an investigating judge to issue a notice of suspicion.

The author examines the foreign experience of substantiation of suspicion. The author suggests adapting a part of foreign experience to the structure of the national criminal procedure. The author establishes that suspicion in the national criminal procedure, following the example of the EU countries' experience, cannot look reasonable when most of the details of the alleged criminal offence are «unknown», especially after a certain time period during which a person's freedom is restricted. In order to avoid unjustified human rights violations, it is proposed that the CPC of Ukraine should provide for the interpretation of both the term «reasonable suspicion» and specific criteria explaining the meaning of «reasonableness». It would be justified to apply German experience when developing the doctrine of suspicion, the moment of its occurrence, the consequences of its application, etc. in the national

criminal procedural doctrine. It would be acceptable to borrow the German concept of «equality» of suspicion, which will directly affect the implementation of various procedural actions, including investigative (search) actions.

Given the problematic issues highlighted in this dissertation, the author proposes to amend and supplement the legislation of Ukraine aimed at improving the efficiency of judicial control over the validity of suspicion when applying measures to ensure criminal proceedings, namely: to supplement Article 3 of the CPC of Ukraine with clause 13-1; to restate part 1 of Article 42 of the CPC of Ukraine in a new edition; to supplement Article 42 of the CPC of Ukraine with part 9; to restate part 6 of Article 132 of the CPC of Ukraine in a new edition; to exclude clause 2 of part 1 of Article 276 of the CPC of Ukraine (with the corresponding replacement of the numbering of the next paragraph); to supplement Article 303 of the CPC of Ukraine with part 4; to supplement Article 276-1 of the CPC of Ukraine; to supplement Article 276-2 of the CPC of Ukraine; to restate Article 277 of the CPC of Ukraine in a new edition; to supplement part 1 of Article 304 of the CPC of Ukraine, etc.

Keywords: suspicion, reasonable suspicion, judicial control, suspected person, notice of suspicion, appeal against suspicion, investigating judge, evidence, proof of evidence, petition, interim measures, criminal proceedings, criminal procedure.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

які відображають основні наукові результати дисертації:

1. Місечко М. М. Щодо окремих проблемних положень інституту повідомлення про підозру за кримінальним процесуальним законодавством України. *Слово національної школи суддів України*, 2020. № 1(30). С. 95 – 109. URL:http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2020_1_30/Misechko.%20Shchodo%20okremykh.pdf

2. Місечко М. М. Поняття та правова природа категорії «підозра». *Аналітично-порівняльне правознавство*, 2021. № 4. С. 331 – 336. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/255540/252593>

3. Місечко М. М. Проблематика оцінки слідчим суддею доказів при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Правова позиція*, 2023. № 3(40). С. 59 - 65. URL: <https://www.legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/3/10.pdf>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Місечко М. М. Щодо окремих положень інституту повідомлення про підозру за кримінальним процесуальним законодавством України. *Процесуальне, криміналістичне та експертне забезпечення фінансових розслідувань: тези Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, (27 жовтня 2020 року) / відп. за вип. О.А. Калганова*. Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. С. 70 – 74.

2. Місечко М. М. Мотивування рішень про досудове затримання особи та попереднє ув'язнення в законодавстві Нідерландів. *Formation of innovative potential of world science: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IV International Scientific and Theoretical Conference, December 23, 2022. Tel Aviv, State of Israel: European Scientific Platform*, 2022. С. 53 – 54.

3. Місечко М. М. Проблематика законодавчого регулювання оскарження повідомлення про підозру. *Сучасний стан кримінально-правового забезпечення*

в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. С. 398 – 402.

4. Місечко М. М. Мотивування рішень про досудове затримання особи та попереднє ув'язнення в законодавстві Німеччини. *Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference, January 20, 2023. Amsterdam, The Netherlands: European Scientific Platform*, 2023. С. 94 – 96.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Місечко М. М. Генеза розвитку інституту обґрунтованої підозри на українських територіях. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*, 2021. Vol. 7. No 11. С. 2001 – 2009.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОБҐРУНТОВАНІСТЬ ПІДОЗРИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОЦЕСУАЛЬНА РЕТРОСПЕКТИВА, ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	13
1.1. Ретроспектива інституту обґрунтованої підозри у кримінальному процесі України.....	13
1.2. Поняття та види обґрунтованої підозри. Складення та вручення письмового повідомлення про підозру, як невід’ємні елементи обґрунтованості підозри...34	34
1.3. Обґрунтованість підозри у процесуальному законодавстві та судовій практиці зарубіжних країн.....	58
Висновки до розділу 1.....	83
РОЗДІЛ 2. ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ОБҐРУНТОВАНІСТЮ ПІДОЗРИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	87
2.1. Оцінка доказів при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження та її межі.....	87
2.2. Мотивування обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді.....	111
2.3. Оскарження повідомлення про підозру.....	132
Висновки до розділу 2.....	155
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ОБҐРУНТОВАНІСТЮ ПІДОЗРИ.....	160
3.1. Пропозиції щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства.....	160
3.2. Санкціонування слідчим суддею дозволу на здійснення повідомлення про підозру: обґрунтування необхідності та конструкція правової норми.....	182
Висновки до розділу 3.....	195
ВИСНОВКИ.....	198
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	210
ДОДАТКИ.....	232

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Призначення кримінального судочинства передбачає охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, так само, як і їх захист від необґрунтованого процесуального примусу з боку державних органів, які здійснюють кримінальне переслідування. Підвищення ефективності заходів боротьби зі злочинністю, визначає необхідність постійного вдосконалення механізму та заходів процесуального примусу, без яких реалізація кримінально-правової політики була б утруднена. З метою досягнення дієвості кримінальних проваджень під час розслідувань вітчизняні правозастосовники – слідчі, дізнавачі, прокурори вважають за доцільне застосовувати до осіб передбачені кримінальним процесуальним законодавством різноманітні заходи забезпечення кримінального провадження. Щоб захід забезпечення кримінального провадження був справді ефективним, при цьому обмежував би права особи лише конституційно-виправданою мірою, він повинен застосовуватися лише за точного дотримання певних умов. У зв'язку з цим КПК України, як гарантію законності та обґрунтованості обрання заходів забезпечення кримінального провадження, передбачає судове санкціонування їх застосування, яке включає судовий контроль слідчого судді за обґрунтованістю підозри.

Застосування на сьогоднішній день заходів забезпечення кримінального провадження вражає своєю масовістю. Незважаючи на повномасштабне вторгнення РФ в Україну, у 2022 р. слідчими суддями було розглянуто 223 136 клопотань, з яких задоволено 111 657 клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів (11 066 – відмовлено), 68 058 – про арешт майна (4 260 – відмовлено), 426 – про відсторонення від посади (181 – відмовлено), 7 457 – про затримання особи (758 – відмовлено). У зазначений період задоволено 24 038 клопотань про застосування запобіжних заходів (3 450 – відмовлено), з яких 14 570 – у вигляді тримання під вартою (2 944 – відмовлено), 5521 –

домашнього арешту (308 – відмовлено), 3 484 – особистого зобов'язання (118 – відмовлено), 434 – застави (78 – відмовлено), 26 – особистої поруки (2 – відмовлено). При цьому з кожним роком зменшується відсоток відмов у задоволенні клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а тим паче, у зв'язку із необґрунтованою підозрою.

Слідчі судді по-різному розуміють вимогу наявності обґрунтованої підозри, тлумачачи стандарт доказування «обґрунтована підозра» або необґрунтовано широко (розповсюджуючи його на питання винуватості особи), або надто вузько (розповсюджуючи його лише на дотримання процесуального порядку вручення підозри). Але як знайти цю грань і визначити, які докази повинен мати слідчий, прокурор, якою інформацією володіти, щоб підтвердити перед слідчим суддею обґрунтованість підозри? Наявність серйозних розбіжностей, дискусійності та суперечливості поглядів щодо відповідей на поставлені питання призвела до відсутності єдиної позиції щодо обґрунтованої підозри. При цьому обґрунтованість підозри трактують по-різному, не лише автори підручників та численних коментарів до КПК України, а й посадові особи органів розслідування, слідчі судді, що, у свою чергу, негативно відображається, як на результатах правозастосовчої практики, так і на дотриманні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінальних проваджень. Зазначені негативні тенденції у судовій та правозастосовчій практиці дозволяють говорити про наявність проблем системного характеру, існування яких ускладнює досягнення цілей кримінального процесу, без необхідності суттєво обмежує права та законні інтереси осіб, стосовно яких застосовуються заходи забезпечення кримінального провадження.

Заходи забезпечення кримінального провадження – процесуальні засоби державно-правового примусу, які мають превентивний (випереджальний) характер, направлені: на запобігання та припинення неправомірних дій осіб, котрі залучаються до кримінальної процесуальної діяльності; на забезпечення виявлення та закріплення доказів з метою досягнення дієвості кримінального провадження. Заходи забезпечення кримінального провадження повинні

застосовуватись у чітко визначеному законом порядку. Крім того, правозастосовувач повинен мати можливість керуватися сформованими критеріями для прийняття рішення, яке б забезпечувало обґрунтоване обрання заходу забезпечення кримінального провадження. Насамперед, йдеться про проблематику визнання підозри обґрунтованою. Наголосимо, що досі критерії обґрунтованості підозри не закріплені вітчизняним законодавцем, а судова практика відсилає до рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), які стосуються зазначеної проблеми. Це свідчить про те, що робота у сфері визначення критеріїв обґрунтованості підозри, у тому числі для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, все ще не закінчена.

Все це негативно впливає на виконання завдань по боротьбі зі злочинністю, викликає негативну реакцію у населення та недовіру громадян не лише до правоохоронних органів, які користуються недосконалістю законодавчих приписів, а також і до судової системи, в особі слідчих суддів, які не захищають їх від необґрунтованого процесуального примусу. Необхідне вдосконалення законодавства та правозастосовної практики, які дозволили б у сукупності забезпечити дотримання справедливого балансу між інтересами проведеного розслідування та правом особи на свободу та особисту недоторканність. Гострота проблеми проявляється і в тому, що внаслідок недосконалості кримінального процесуального законодавства, яке оперує стандартом доказування «обґрунтована підозра», не дає його законодавчої інтерпретації, у тій чи іншій мірі страждають всі учасники кримінального провадження. Таким чином, проблеми забезпечення конституційних прав громадян та необхідність подальшого вдосконалення судового контролю слідчими суддями за обґрунтованістю підозри під час застосування вітчизняними правозастосовниками – слідчими, дізнавачами, прокурорами заходів забезпечення кримінального провадження зумовили вибір автором теми дисертаційного дослідження.

Ступінь наукової розробленості теми. Питання, присвячені проблематиці контрольних повноважень слідчих суддів у різному контексті

розглядали в своїх роботах: О.В. Білоус, В.Д. Бринцев, Д.М. Валігура, С.Г. Герасименко, Ю.М. Грошевий, С.В. Єськов, С.В. Завада, І.І. Зарева, Т.Г. Ільєва, О.В. Калиновський, О.В. Капліна, Н.С. Карпов, Д.П. Кисленко, М.М. Ковтун, І.М. Коз'яков, Н.О. Колоколов, О.Б. Комарницька, О.В. Кондратьєв, О.М. Коріняк, В.О. Лазарєва, Л.М. Лобойко, Є.Д. Лук'янчиков, В.Т. Малярєнко, М.А. Маркуш, Н.Г. Муратова, М.М. Ольховська, П.П. Пилипчук, О.І. Полюхович, В.О. Попелюшко, В.В. Ринда, В.В. Рожнова, Д.О. Савицький, М.М. Сичук, Ю.В. Скрипіна, Р.І. Тракало, А.Р. Туманянц, Л.Д. Удалова, П.В. Цимбал, В.І. Чорнобук, М.Г. Шавкун, О.Г. Шило, В.Я. Яблоков, А.І. Яковинець, О.Г. Яновська та ін.

Питання, присвячені проблематиці застосування заходів забезпечення кримінального провадження розглядали в свої працях: А.Ю. Габрелян, В.І. Галаган, В.Я. Горбачевський, В.С. Зеленецький, В.В. Зуєв, В.М. Корнуков, О.І. Коровайко, О.П. Кучинська, Г.М. Мамка, В.І. Маринів, О.Р. Михайленко, В.В. Назаров, Л.Р. Наливайко, В.С. Олійник, І.Л. Петрухін, М.П. Рабінович, В.М. Савицький, О.В. Сачко, Т.М. Слінько, К.В. Степаненко, М.С. Строгович, О.В. Таран, О.С. Тарасенко, О.Ю. Татаров, В.М. Тertiшник, І.А. Тітко, В.Г. Уваров, В.І. Фаринник, А.В. Шевчишен, М.Є. Шумило та ін.

Питання, пов'язані з сутністю підозри, її правовою природою та обґрунтованістю підозри, неодноразово розкривали в своїх роботах: Ю.П. Аленін, К.Д. Волков, І.В. Гловюк, М.Є. Громова, А.Я. Дубинський, В.М. Зінченко, О.В. Капліна, Р.Г. Кокош, Ю.В. Манаєв, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, А.І. Полюх, М.А. Савчук, Х.Р. Слюсарчук, А.С. Степаненко, А.О. Шапарь, С.А. Шейфер, М.І. Шевчук, С.О. Шульгін та ін.

Разом з тим поза межами їхніх наукових досліджень залишилися актуальні практичні проблеми, пов'язані з: оцінкою доказів при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження та межами такої оцінки; правом слідчого судді на стадії досудового розслідування з'ясовувати належність, допустимість, достовірність, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення;

мотивуванням обґрунтованості підозри, зокрема, наведенням конкретних доказів в ухвалах про застосування заходів забезпечення кримінального провадження тощо. У зв'язку з цим виникла необхідність у проведенні аналізу судової практики та формуванні пропозицій щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування щодо судового контролю за обґрунтованістю підозри та надання пропозиції щодо можливості санкціонування слідчим суддею дозволу на здійснення повідомлення про підозру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Тематика дисертації відповідає положенням Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021, Стратегії національної безпеки України, введеної в дію Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020, Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 року, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.06.2021 р. № 756-р.

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Державного податкового університету від 28 листопада 2019 року (протокол № 12).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розроблення науково обґрунтованих засад діяльності слідчого судді щодо здійснення судового контролю за обґрунтованістю підозри при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- дослідити ретроспективу інституту обґрунтованої підозри у кримінальному процесі України;
- охарактеризувати поняття та визначити види обґрунтованої підозри;
- проаналізувати обґрунтованість підозри у процесуальному законодавстві та судовій практиці зарубіжних країн;
- встановити особливості та межі оцінки доказів при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

- дослідити специфіку мотивування обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді;
- встановити особливості оскарження повідомлення про підозру;
- систематизувати результати проведеного дослідження та виробити пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства у частині судового контролю слідчого судді за обґрунтованістю підозри;
- обґрунтувати необхідність санкціонування слідчим суддею дозволу на здійснення повідомлення про підозру.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що виникають, розвиваються та припиняються під час застосування слідчим суддею повноважень зі здійснення судового контролю за обґрунтованістю підозри при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження.

Предмет дослідження – теоретичні та правові основи судового контролю за обґрунтованістю підозри у кримінальному процесі.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складають загальні та приватні методи наукового пізнання, використані в комплексі: насамперед, діалектичний метод пізнання соціально-правових явищ, відповідно до якого будь-яка проблема, що має безпосереднє відношення до теми дослідження, розглядається в єдності соціального змісту та юридичної форми, а дослідження проводиться, від загальних питань предмета дослідження до приватних. У роботі над дисертацією також застосовувалися інші методи наукового дослідження: історичний, для розкриття становлення та розвитку інституту обґрунтованої підозри у кримінальному процесі України (підрозділ 1.1.); порівняльно-правовий, при виявленні шляхів імплементації до чинного КПК України окремих положень кримінального процесуального законодавства інших країн (підрозділи 1.3., 3.1.); правової статистики, при вивченні емпіричних джерел наукового дослідження, таких як матеріали кримінальних проваджень, судових рішень та статистичних звітів (підрозділи 1.2., 2.1., 2.2., 2.3., 3.1., 3.2.); формально-логічний метод та метод моделювання – під час розроблення та обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення

окремих положень КПК України (підрозділи 1.2., 2.1., 2.2., 2.3., 3.1., 3.2.), а також метод наукового узагальнення – для встановлення теоретичних і практичних висновків, підведення підсумків роботи (підрозділи 1.1., 1.2., 1.3., 2.1., 2.2., 2.3., 3.1., 3.2.) та ін. Дослідження здійснювалося на основі принципів науковості, повноти, цілеспрямованості та об'єктивності.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі акти України, публікації у періодичних виданнях та мережі Інтернет, реферативні огляди, а також матеріали наукових та практичних конференцій, статистичні й аналітичні матеріали судових органів, рішення Європейського суду з прав людини та результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є ґрунтовним дослідженням, присвяченим актуальній на сьогоднішній день проблемі, а саме – здійсненню слідчим суддею контролю за обґрунтованістю підозри при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. Найбільш вагомими науковими результатами, які містять елементи наукової новизни, отримані особисто та виносяться на захист, є наступні:

вперше:

- розкрито генезу розвитку інституту обґрунтованої підозри у вітчизняному процесуальному просторі;
- запропоновано видовий поділ обґрунтованої підозри залежно від підстав повідомлення про підозру, поклавши в основу поділу обсяг наявної доказової бази. Виокремлено безпосередню (серйозну) та опосередковану (просту) обґрунтовані підозри;
- доведено доцільність виокремлення вмотивованості як самостійної вимоги, яка повинна пред'являтися до обґрунтованої підозри. В основу мотивування обґрунтованості підозри покладено пояснення слідчим суддею механізму прийняття рішень щодо оцінки доказів, а також того, чому одні докази приймаються, а інші відкидаються. Виділено межі «мотивації» обґрунтованості при серйозній та простій підозрах;
- розкрито критерій «обґрунтованості підозри». Доведено, що межі

критерії обґрунтованості для серйозної та простої підозр різні та будуть зумовлюватись відмінним ступенем вагомості інформації, яка становить основу для рівня переконаності, що необхідний для прийняття рішення про повідомлення про підозру;

– доведено доцільність наділення слідчого суддю, як судового контролера за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, повноваженнями щодо санкціонування дозволу на повідомлення про підозру;

удосконалено:

– поняття «підозра», під яким слід розуміти припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, виражене у відповідному процесуальному рішенні та обґрунтоване наявними у кримінальному провадженні матеріалами, що підлягає подальшій перевірці з метою підтвердження чи спростування;

– вимоги до змісту письмового повідомлення про підозру завдяки обґрунтуванню пропозиції щодо підтвердження наведених у ньому фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, доказами, оціненими слідчим, прокурором відповідно до ст. 94 КПК України;

дістали подальшого розвитку:

– положення стандарту доказування «обґрунтована підозра», який передбачає існування фактів або інформації, які можуть переконати об'єктивного спостерігача у тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення;

– позиція щодо доцільності введення у коло учасників кримінального процесу «затриманого» – особи, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення;

– позиція щодо необхідності виключення з переліку випадків повідомлення про підозру положення щодо обрання до особи одного із запобіжних заходів - п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК;

- позиція щодо доцільності нормативного закріплення в КПК України форми та змісту скарги на повідомлення про підозру;
- позиція щодо доцільності поширення на слідчого суддю дії положень, визначаючих повноваження суду з оцінки доказів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні положення, узагальнення та висновки, які містяться в дисертації, можуть бути використані у:

- науково-дослідній сфері – як основи для подальших наукових розробок щодо здійснення слідчим суддею судового контролю за обґрунтованістю підозри у кримінальному процесі;
- правозастосовчій діяльності – використання результатів сприятиме підвищенню ефективності діяльності учасників кримінального процесу щодо реалізації засад кримінального провадження;
- правотворчій діяльності – з метою вдосконалення кримінального процесуального законодавства України у частині визнання підозри обґрунтованою;
- освітньому процесі – для розробки навчально-методичних матеріалів, написанні підручників і посібників з навчальної дисципліни «Кримінальне процесуальне право», «Кримінальний процес», а також під час викладання даних дисциплін у закладах вищої освіти юридичного спрямування.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати роботи оприлюднені на 4 міжнародних науково-практичних конференціях: «Процесуальне, криміналістичне та експертне забезпечення фінансових розслідувань» (м. Ірпінь, 27 жовтня 2020 року), «Formation of innovative potential of world science», (Tel Aviv, December 23, 2022 p.), «Сучасний стан кримінально-правового забезпечення в Україні (м. Ірпінь, 2023), «Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations» (Amsterdam, January 20, 2023 p.).

Публікації. Основні положення дисертації відображені у 8 наукових публікаціях, серед яких 3 статті у виданнях, включених МОН України до

переліку наукових фахових видань з юридичних наук; 4 тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій та 1 стаття, яка додатково відображає результати дослідження.

Структура і обсяг дисертації. Структура роботи обумовлена метою та предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, загального висновку та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 239 сторінок, з них основного тексту – 209 сторінки, список використаних джерел (244 найменувань) – 22 сторінки та 3 додатки – 8 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ОБҐРУНТОВАНІСТЬ ПІДОЗРИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОЦЕСУАЛЬНА РЕТРОСПЕКТИВА, ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

1.1. Ретроспектива інституту обґрунтованої підозри у кримінальному процесі України

Значущість інституту обґрунтованої підозри для кримінального процесу засвоєна законодавцем, практиками та вченими-юристами досить давно, що підтверджується тією увагою, яку даному інституту було приділено у працях як дореволюційних, так і радянських дослідників. Важливість обґрунтованої підозри для дотримання прав та свобод особи закономірно призвела до закріплення цього інституту в сучасному кримінальному процесуальному законодавстві, а сам інститут характеризується істотним розвитком, ускладненою структурою, що включає в себе окремі субінститути. При цьому сам інститут не є статичним, він перебуває у динаміці, яка, на думку законодавця, повинна підвищити його якісну складову, забезпечити досягнення цілей, покладених на нього.

Потреба інституту обґрунтованої підозри в еволюційному розвитку актуалізує науковий інтерес до історичного коріння його зародження та становлення, оскільки дозволяє простежити зміну норм права і державну потребу в них. Такий підхід давно став класичним у вітчизняній юриспруденції, особливо у тих її частинах, які стосуються судоустрою та судочинства, оскільки саме тут здійснюється практичне застосування права. Його змістовне навантаження полягає в тому, що вивчення будь-якого правового явища необхідно починати з історичного аналізу початкових норм, які стосуються регулювання досліджуваного правового явища. Історико-системний аналіз правових явищ дає можливість досліджувати їх зв'язки й відносини на різних історичних етапах у тому вигляді, в якому вони існували в реальному житті.

Порівняння минулого і сьогодення дозволяє розглядати заперечення під

час розвитку попередніх державно-правових форм не як їхнє знищення, а як заперечення з утриманням окремих сторін наявного історичного досвіду. Це особливо необхідно для критичного аналізу минулого та сьогодення у їх взаємозв'язку, наукового пояснення на основі перспектив державно-правового розвитку [195, с. 4]. Не можна не погодитися з тим, що правильне і повне вивчення законодавства можливе лише при вивченні історії законодавства, а історія законодавства має йти паралельно з історією внутрішнього життя суспільства, вони повинні підтримувати та пояснювати одна одну. Сучасне життя нашої країни та сучасне законодавство не можуть бути повністю зрозумілі для нас, якщо ми не знайомі з історією попереднього життя та законодавством, оскільки скрізь і в усьому прийдешнє має тісний зв'язок з попереднім, у подальшому, сучасному завжди ще багато залишається від попереднього, минулого; а в законодавстві цей зв'язок попереднього з наступним ще чіткіший: кожна наступна законодавча пам'ятка (за винятком небагатьох) є нічим іншим, як розвитком попередніх пам'яток, для яких вона служить або доповненням, або поясненням, або обмеженням та скасуванням [6, с. 23]. Не можна комплексно вивчати інститут обґрунтованої підозри, аналізувати його елементи, прогнозувати подальший розвиток, не вивчивши спершу історичного шляху його становлення до сучасного рівня. Перетворення, зміна сутнісних характеристик і значущості обґрунтованої підозри у вітчизняному кримінальному процесі протягом всієї його історії дозволить найкращим чином усвідомити місце обґрунтованої підозри у сучасному суперечливому процесуальному просторі, посприє окресленню кола його проблем та можливих шляхів їх подолання.

Починаючи наш аналіз, варто акцентувати увагу на тому, що підозра, як явище, яке згодом було покладено в основу цілого правового інституту, не має чітких меж свого зародження, при цьому сам факт фіксації понять «підозра», «особа, що перебуває під підозрою» (підозрювана особа), простежується у правових документах лише на початку XVIII ст. До цього періоду відносини, що існували на українських територіях, ґрунтувались виключно на звичаєвому

праві.

Дослідження різних редакцій Руської Правди – збірок стародавнього права, складених у Київській Русі у XI-XII ст. на основі звичаєвого права дозволяє говорити про те, що підозра у вчиненні злочину була невід’ємною частиною затримання, але при цьому мала приватний характер і, швидше за все, мала вид висловлювання постраждалою особою припущення про винність свого кривдника. Змістовне навантаження норм аналізованих джерел права вказує на застосування примусових заходів, пов’язаних з обмеженням та позбавленням волі осіб, які потрапили під підозру. Так, згідно зі ст. 38 Руської Правди: *аще оубьють татя на своемъ дворѣ, либо оу клѣти, или оу хлѣва, то тои оубить; аще ли до свѣта держать, то вести его на княжь двор; а оже ли оубьють, а люди боудоутъ видѣли связанъ, то платити в немь*¹ [183, с. 84]. З урахуванням того, що судочинство в описуваний період не поділялося на кримінальне та цивільне, а процес носив змагальний характер, сторони самі приймали рішення про затримання осіб, щодо яких існувала підозра у вчиненні злочину. З боку держави заходи щодо розшуку та затримання осіб, відносно яких існували підозри у вчиненні злочинів, також могли здійснювати і князівські намісники.

Збірки Руської Правди та інші чинні за часів Київської Русі правові акти не розмежовували підозру особи у вчиненні злочину, її обвинувачення та затримання, що не могло не вступити у протиріччя з передумовами вдосконалення законодавства. По-перше, із затвердженням розшукової форми кримінального процесу на українських територіях, без якої функціонування інституту підозри не видається можливим; по-друге, з розвитком і ускладненням самого кримінального процесу, який актуалізував необхідність виокремлення з «обвинуваченого» окремого суб’єкта кримінального процесу – «підозрюваного», навколо якого і формується інститут, що нас цікавить.

Підкреслимо, що із середини XVII ст. значна частина сучасної Лівобережної України (Гетьманщина) потрапила під владу Російського царства,

¹ Текст короткої редакції Руської Правди по Академічному списку (без перекл.)

яке в 1721 році перетворилося на Російську імперію. Імперія з дня свого заснування і до ліквідації в 1917 році стрімко нарощувала свої території, за рахунок земель, які на сьогодні входять до складу України. Даний історичний факт призвів до того, що починаючи з середини XVII ст. на приєднані до Російської імперії українські землі поширилась дія імперського законодавства, яке у порівнянні з діючим на українських територіях звичаєвим правом було більш структурованим та розгалуженим.

У 1716 році, під враженням від європейського законодавства, Петро I розробляє і приймає Військовий статут. Однією зі складових частин Військового статуту було Коротке зображення процесів та судових тяжб [108, с. 382], що за своїм змістом становило військовий кримінальний процесуальний кодекс, але при цьому поширювалося і на загальне судочинство. Прийняте Коротке зображення процесів та судових тяжб можна вважати першим чинним на українських територіях правовим актом, у якому були зафіксовані поняття «підозра», «підозріла особа», «особа, що перебуває під підозрою», хоча й без їх змістовного визначення. Прийняття Короткого зображення процесів та судових тяжб зумовило подальший розвиток всього імперського законодавства, в якому домінуючу роль стали відігравати розшукові засади, розслідування та розшук яких були покладені в основу процедур формування та перевірки підозри.

Підозрі притаманний процес пізнання – від можливого до достовірного, – що характерно лише для розшукової або слідчої форми судочинства. Підозра виникає там, де причетність особи до злочину для ініціатора процесу ще не підтверджена достатніми доказами. Саме тому історичний аналіз підозри як кримінально-процесуального явища слід розпочинати з моменту виникнення розшукових засад кримінального судочинства [105, с. 7] на українських теренах. У свою чергу, розшукові засади у кримінальному процесі починають домінувати лише при посиленні центральної влади. За розшукової форми процесу величезна роль приділяється слідчим (адміністративним) органам, оскільки від них залежить якість представленого у справі матеріалу, на основі якого суд згодом винесе своє рішення.

Періодизація становлення обґрунтованої підозри у кримінальному процесі вимагає деякого пояснення щодо точки відліку, з якої ми вважаємо за можливе розпочати наше дослідження. По суті, цією точкою для нас виступає дата прийняття Короткого зображення процесів та судових тяжб. Однак, об'єктивно хотілося б відзначити, що даний нормативний акт не виник одномоментно у правовому полі імперського законодавства, а мав під собою цілком обґрунтовані передумови. Цей акт став логічним продовженням Статутної книги Розбійного наказу 1555 року [95], в якій детально були прописані умови та порядок виникнення й реалізації підозри та Іменного Указу про відміну в судних справах очних ставок, про битіє замість них розпитування про відведення оних, про присягу, про покарання лжесвідків та про митні гроші від 21 лютого 1697 р. [128, с. 397], яким було запроваджено слідчий процес під час розгляду кримінальних справ. Аналіз Статутної книги Розбійного наказу дає нам право стверджувати, що до підстав підозри особи у суспільно-небезпечних діяннях належали: інформація про особу, отримана під час процедури повального обшуку; свідчення «язика» на конкретну особу як на ту, що вчинила злочин; показання, дані ким-небудь стосовно конкретної особи під тортурою; знайдені внаслідок особистого обшуку чи обшуку у житлі викрадені речі.

Після ухвалення Короткого зображення процесів та судових тяжб процесом став керувати суд; йому, на відміну від сторін, чия самостійність була суттєво обмежена, відводилася провідна роль: само судочинство насичувалось письмовими доказами, обвинувачуваний ставав об'єктом тортур. Зі зміною ролей на суд були покладені обов'язки зі збору доказової бази. Глава 6 Короткого зображення процесів та судових тяжб, присвячена застосуванню розпитуванню з пристрастю і тортурами, повністю була побудована на наявності в судді «задовільної підозри» (обґрунтованої підозри) в тому, що підозрювана особа скоїла злочин. Виходячи з норм зазначеної глави, можна підсумувати, що підозра в кримінальному процесі почала виконувати роль ймовірного висновку уповноваженого органу про ймовірну причетність особи

до вчиненого злочину.

У цій частині кримінальний процес був запозичений у Німеччини, де існувала необхідність наявності достовірних доказів для того, щоб застосовувати до особи тортури. У разі підозри кількох осіб у вчиненні одного злочину тортур зазнавала та особа, яка була у кілька більшій підозрі, відмінній від інших, в яких підозрювались решта учасників злочину. Тобто, вже на початковому етапі розвитку підозри простежується сувора залежність можливості здійснення подальших дій від підтвердження ймовірної причетності особи будь-якими фактами, які викривають її [196, с. 53]. «Задовільність», зазначена в Короткому зображенні процесів та судових тяжб виступала критерієм підозри, котрий переконував суддю в тому, що підозрюваний міг скоїти злочин; даний критерій повністю залежав від отримання зізнання підсудного та від наявності обставин (ст. 6 Глави 5), що вказують на об'єктивне виникнення підозр: спроба відповідача сховатися; взаємини з іншими злочинцями; вчинення схожих злочинних дій раніше; погрози потерпілому від злочину; суперечливі показання суду; визнання або вихваляння у вчиненні злочину в інших місцях; наявність достовірного свідка злочину. Варто зазначити, що при перерахуванні в ст. 6 наведених обставин законодавець використав наступну словесну формулу: «між іншим, наступні причини, коли зло дійство вчинено, у підозрі є...». Це дозволяє нам дійти висновку, що на практиці суди могли засновувати підозру на будь-яких обставинах, а не лише на тих, що були перераховані в аналізованій статті.

Реформи, що стосувалися різних інститутів кримінального процесу, тривали і в подальшому, при цьому законодавством був запозичений не лише німецький, а й англійський та французький передовий досвід. Так, Установи для управління губерніями Всеросійської імперії 1775 року згадували у своїх нормах осіб, які перебувають під підозрою, тобто таких, яким ще не було висунуто будь-якої офіційної претензії (звинувачення). Законодавець забажав розмежувати (на європейський манер) правовий статус підозрюваного й обвинуваченого, запровадив низку прав, які могли бути реалізовані особою до

висунення її обвинувачення. Подальша еволюція цих норм простежується в Книзі 2 «Про судочинство за злочинами» Зводу законів кримінальних [109], який був включений до Зводу законів Російської імперії 1832 року.

Як і попереднє імперське законодавство, Звід законів кримінальних не давав трактування поняття «підозра», хоча систематично використовував термінологію, характерну для даного правового інституту. Аналіз норм Зводу законів кримінальних дозволяє нам говорити про подвійний підхід, який довелося використати законодавцю під час систематизації кримінально-правового матеріалу. Перший полягав у ототожненні терміна «підозра» з терміном «звинувачення» та вживання їх як синонімів. Другий – у виділенні підозри в окрему форму пізнання ймовірної причетності особи до злочину, зі своїм переліком специфічних даних, які її утворюють.

Звід законів кримінальних поділяв усі докази на «досконалі» та «недосконалі». Досконалі докази усували «будь-яку можливість до показання невинності підсудного», недосконалі «не відкидали можливості до показання невинності підсудного». Встановлювалося, що «один недосконалий доказ винності ставиться лише у підозру», а кілька таких доказів можуть становити один досконалий доказ і, отже, їх буде достатньо для засудження особи. Тим самим законодавець формалізував підхід як до оцінки доказів, так і до процедури виникнення підозри.

Опосередковано розвитку інституту обґрунтованої підозри сприяло те, що законодавець передбачав такий вид вироку, як «залишення в підозрі». Тобто особа, не звинувачена у вчиненні злочину (якій не винесено обвинувальний вирок), але проти якої існують докази її ймовірної причетності до вчинення злочину, могла бути «залишена в підозрі». По суті, така особа перебувала в перманентному статусі підозрюваного, відмінному від статусу обвинуваченого. На практиці досить часто виявлялося, що вирок «залишення в підозрі» несе для особи наслідки, сумірні з покараннями при винесенні обвинувального вироку. Показовою для цього періоду є думка відомого юриста А.Ф. Коні про те, що ця система, зв'язуючи переконання судді та вносячи в його роботу елемент

бездушного механізму, створює кримінальний суд, безсилий у ряді випадків покарати дійсно винного, але досить могутній, щоб зруйнувати особисте життя людини злиттям безконтрольного порушення переслідування воедино із засудженням та залишенням невинного в підозрі, що змушує його болісно переживати сором, який ні роз'яснити, ні скинути з себе не можна. Під покровом даної системи іноді вершилися кримінальні справи, зміст яких і тепер, через багато років, хвилює й ображає почуття справедливості. Так, судді надавалися лише одна можливість: за відсутності власного визнання підсудного та двох присяжних свідків, залишати винного в сильній підозрі у тих випадках, коли, пропонований секретарем вирок про звільнення обвинуваченого від суду і слідства, бентежив совість, пов'язану формальностями [61, с. 6]. Багато сучасників А.Ф. Коні, як і він сам, звертаючи уваги на несправедливість існуючих норм, піддавали їх аналізу та критиці, пропонували шляхи вирішення назрілої проблеми (понад 80 % вироків відносилися до «залишення в підозрі»), чим і сприяли подальшій еволюції інституту обґрунтованої підозри.

Звід не оперував поняттям «обґрунтована підозра», надаючи «перевагу» таким оборотам, як «сильна підозра» або «достатня підозра». При цьому конструкція самих норм, той сенс, який був у них вкладений законодавцем, та їх реалізація на практиці свідчили про синонімічність зазначених понять. Так, у ст. 976, 979 Зводу говориться про наступне: якщо деякі докази викликають відносно особи «сильну підозру» у вчиненні злочину, то таку особу слід «брати» для допиту та дослідження обставин справи, «не дивлячись ні на які особисті привілеї». «Достатність підозри» безпосередньо залежала від факту визнання обвинуваченим своєї провини.

Конкретика щодо критеріїв обґрунтованої підозри з'явилася після прийняття 8 червня 1860 року:

1. Наказу поліції про провадження дізнання для розслідування обставин, що можуть містити в собі злочин або проступок. Наказ передбачив обов'язок поліцейських чинів займатися провадженням дізнання та сприяти судовій владі у здійсненні кримінального правосуддя. Сутність же дізнання, в основному,

полягала у зборі відомостей, необхідних для пересвідчення у тому, що подія, поєднана зі злочином, дійсно мала місце. Встановлювалося, що поліція при провадженні дізнання має право арешту або особистого затримання лише запідозрених у злочинах, за які в законі передбачається позбавлення всіх статусних прав або втрата всіх особливих (особисто і статусно привласнених) прав та переваг, коли обвинувачені перебувають у підвідомчій поліції місцевості, причому лише в таких випадках, коли: 1) злочинець захоплений на місці та під час вчинення злочину; 2) коли злочин вчинено очевидно і гласно; 3) коли очевидці злочину вкажуть прямо на особу злочинця; 4) коли на підозрюваному або в його житлі буде знайдено очевидні сліди злочину або його речові докази; 5) коли запідозрений зробив замах на втечу або його було заарештовано після втечі (ст. 15) [110, с. 726];

2. Іменного указу запровадження судових слідчих, в якому були викладені загальні положення про провадження слідства та правила провадження слідчих дій. Якщо у слідчого відносно особи існували достатні підозри у вчиненні ним злочину чи проступку, слідчий виносив постанову про особисте затримання, домашній арешт, передачу під нагляд поліції або на поруки (ст.ст. 86, 87, 90) [110, с. 722-723]. Достатність підозр багато у чому обумовлювалася тим, за яких обставин було затримано особу. У цілому, підстави для виникнення підозри фактично стали підставами для затримання особи.

Зазначені правові акти зробили вагомий внесок в організацію кримінального процесу. У них не лише простежується більш чіткий поділ досудових та судових стадій, а й передбачається обов'язкова формалізація особистого затримання через винесення спеціальної постанови із зазначенням причин та підстав такого затримання. Таку постанову слідчий оголошував підозрюваній особі протягом доби, а потім подавав її до суду. Безумовно, говорити про підозрюваного як самостійного суб'єкта кримінального процесу ще не доводиться, але йому вже приділяється підвищена увага, яка надалі буде тільки зростати.

До середини XIX ст. у Російській імперії сформувалося розвинуте кримінально-процесуальне законодавство, але при цьому існувала неузгодженість різних нормативних джерел. Незважаючи на їх систематизацію та включення до Зводу законів, багато у чому ці джерела були застарілими, неспроможними ефективно регулювати кримінально-процесуальні відносини. Зазначена нами проблема недосконалості імперського законодавства була вирішена проведенням у 1864 році судової реформи, яка завершилась виданням 20 листопада 1864 року «Судових статутів», які включили у себе Статут кримінального судочинства [111]. Статут кримінального судочинства цікавий тим, що разом із публічним порядком висування підозри та звинувачення він відродив приватний порядок. У таких справах вирішення питання про те, коли особа стає підозрюваною, а коли – обвинуваченою залежало від змісту скарги потерпілого, яка подавалася мировому судді. Що стосується висунення та формулювання підозри у публічному порядку, то дані дії залишилися виключно у рамках функціональних обов'язків органів попереднього розслідування.

Статут кримінального судочинства об'єднав у собі норми розглянутих нами вище актів, прийнятих 8 червня 1860 року. Так, ст. 15 Наказу поліції про провадження дізнання для розслідування обставин, що можуть містити у собі злочин або проступок, була повністю продубльована у ст. 257 Статуту. Як додаткова підстава застосування до особи заходів щодо припинення ухилення від слідства було додано «відсутність у підозрюваного місця постійного проживання або осілості». Для перешкоджання здійсненню обвинуваченим ухилення від слідства дозволялося вживати наступних заходів: 1) відібрання виду на проживання або зобов'язання їх за допомогою підписки про явку до слідства і непокидання місця проживання; 2) передача під особливий нагляд поліції; 3) віддача на поруки; 4) взяття застави; 5) домашній арешт; 6) взяття під варту (ст. 416). Подальше законодавство, аж до розвалу Російської імперії, виходило з даних норм, які в тій чи іншій варіації повторювалися у різних нормативно-правових актах. Одним із таких актів став Короткий наказ волосним і сільським начальникам з розкриття злочинів і затримання злочинців

1884 року [112], до якого було включено перелік зі ст. 416 Статуту кримінального судочинства, доповнений ще однією підставою: «якщо при запідозрених будуть знайдені фальшиві печатки, фальшиві паспорти або інші фальшиві папери» (п. 10). Даний Короткий наказ примітний тим, що у ньому масово використовувалося поняття «запідозрений». Виходячи з норм цього нормативно-правового акта та їх внутрішнього змісту, стає цілком зрозуміло, що дане поняття використовувалося виключно як синонім поняття «підозрюваний».

Стосовно термінології в цілому, яка використовувалася імперським законодавцем, слід погодитися з І.В. Петровим, який зазначав, що поняття «підозрюваний» було близьким за значенням до «запідозреного» і означало особу, на яку впала підозра. «Обвинувачений» та «обвинувачення» не обов'язково слідували за судовими стадіями; вони, швидше, вживалися у значенні не підтверджуючим винність, а в аспекті інкримінованих складів злочину. Найчастіше у рамках окремої статті одна й та сама особа іменувалася і як підозрюваний, і як обвинувачений [106, с. 47]. У цьому випадку показовим є Статут кримінального судочинства. З аналізу його тексту можна зрозуміти, що основний тягар кримінального переслідування було покладено на обвинуваченого, підозрюваний залучався до судочинства на певний час, як правило, до з'ясування всіх обставин справи. Так, у ст. 77 Статуту кримінального судочинства згадувалося, що «обвинувачений підозрюється», однак у ч. 3 ст. 289 Статуту між «обвинуваченим» та «підозрюваним» стояла розділовий сполучник «або». У ст. 276 Статуту кримінального судочинства містилося положення про те, що «судовий слідчий не зупиняється у провадженні слідства з нагоди того, що обвинувачений втік або у наявності підозрюваного у вчиненні злочину немає». У статтях 283 і 285 Статуту зустрічався вислів «якщо обвинувачений не викликає достатньої підозри», а ст. 407 Статуту кримінального судочинства свідчила, що «обвинувачені допитуються порізно, із вжиттям заходів щодо неможливості контакту між підозрюваними у тому самому злочині». Таким чином, незважаючи на

відсутність чітких відмінностей між статусами підозрюваного та обвинуваченого, Статут кримінального судочинства розглядав їх як двох різних суб'єктів кримінального процесу. З буквального тлумачення закону дані відмінності виявити проблематично, оскільки «підозрюваний» згадувався набагато рідше, ніж «обвинувачений». У Статуті не містилося норм, які давали б підозрюваному привілеї порівняно з обвинуваченим, а оскільки у більшості статей для позначення особи, щодо якої велося кримінальне переслідування, законодавець використав саме статус «обвинуваченого», підозрюваний, очевидно, вважався короткочасною процесуальною фігурою, щодо якої існувала непідтверджена підозра. Різниця між ними була, як вважає І.В. Петров, швидше, принципова, сутнісна, а не формально-юридична [106, с. 47-48]. З таким твердженням ми не можемо погодитись, оскільки безпосередньо завдяки Статуту кримінального судочинства можна вести мову про набуття підозрюваним відмінного від обвинуваченого процесуального статусу, стосовно якого могли здійснюватися окремі процесуальні дії під час дізнання та слідства. Розмежування обох статусів мало умовний характер і, практично, особа, підозрювана у вчиненні злочину, виходячи з наявних доказів, через короткий проміжок часу звинувачувалася у даному злочині. Але при цьому не можна заперечувати факту існування певного часу, коли особа, будучи підозрюваною, ще не ставала обвинуваченою. Сам законодавець у нормах намагався скоротити даний проміжок, зобов'язуючи слідчого при явці чи приводові підозрюваного негайно провести його початковий допит. Якщо при допиті підозрюваний не міг виправдати себе від наявних проти нього підозр, то слідчий давав розпорядження про його попереднє затримання. Зауважимо, що з метою попередження зловживань з боку слідчих, такі розпорядження перевірялися прокурорами за належністю.

Погоджуємось, що часте вживання поняття «запідозрений» у правових актах розглянутого часового періоду не свідчить про те, що законодавець дійшов єдиної термінології для позначення фігури підозрюваного. В інших документах того періоду, як і раніше, без чіткого розмежування

використовувалися терміни «підозрюваний» та «обвинувачений», які найчастіше застосовувалися як синоніми [7, с. 46]. На підтвердження цього, крім окремих норм Статуту кримінального судочинства можна навести Інструкцію прокурора Київської судової палати М.О. Шепелєва чинам поліції Київської судової палати щодо виявлення та дослідження злочинів 1883 року, Інструкцію прокурора Харківської судової палати В. Давидова чинам поліції щодо виявлення й дослідження злочинів 1898 року, Інструкцію прокурора Харківської судової палати О.О. Крилова чинам поліції щодо виявлення та дослідження злочинів 1914 року і т.д. Загалом, у законодавстві імперського періоду підозрюваному приділялося менше уваги у порівнянні з іншими учасниками кримінального процесу, внаслідок чого підозрюваний не був забезпечений ні законними гарантіями від зловживань, ні повноцінним правом на захист від підозри та звинувачення і т.д. Слід зазначити, що практика і теорія намагалися вирішити дане питання, проте об'єктивні суспільні процеси, які спричинили Революцію 1917 року та руйнацію Російської імперії, не надали для цього достатньо часу.

Перша післяреволюційна п'ятирічка не сприяла внесенню розуміння в регулювання інституту обґрунтованої підозри. Нова влада в перші роки свого існування не мала чіткого уявлення про функціонування судочинства, старі закони скасовувалися, створювалися нові владні структури, які приймали безліч нових, пронизаних «духом революції» актів, що тією чи іншою мірою впливали на підстави та порядок затримання осіб за вчинення злочину, умови й терміни їх утримання під вартою і т.д. Якість істотно поступалася кількості, що не сприяло вибудовуванню чітких процесуальних правил, які б дотримувалися у структурі органів, що мали відношення до кримінального судочинства. Так, при описі порядку попереднього розслідування про пред'явлення обвинувачення як про процесуальну дію взагалі не згадувалося в перші післяреволюційні роки. Що стосується затриманого, то у правових актах цього періоду він згадується і як підозрюваний (запідозрений), і як обвинувачений. При цьому в одних і тих же документах зазначені поняття могли згадуватися як

синоніми, що в цілому вносило ще більшу плутанину в кримінальний процес. Особа, яка перебувала під вартою, могла залишатися під слідством тривалий час без пред'явлення їй звинувачення у вчиненні конкретного злочину, тобто по суті, була затримана за підозрою у вчиненні злочину, з неможливістю відстоювати свої права, оскільки закон їх не передбачав.

Кримінально-процесуальний кодекс УСРР² 1922 року [187] став першим післяреволюційним кодифікованим правовим актом, який регламентував усі стадії кримінального судочинства, але при цьому щодо статусу підозрюваного у кримінальному процесі загалом та підозру зокрема, він не вніс нічого нового. Так, про підозру не йшлося мови зовсім, а особа підозрюваного згадувалася у поодиноких статтях та без акцентування на ній уваги, чим підкреслювалося несуттєве, тимчасове становище підозрюваного у кримінальному процесі. Також без належної правової регламентації залишався момент виникнення підозри.

Подальша перебудова системи державного управління у країні, прийняття Основ кримінального судочинства СРСР і союзних республік 1924 року, які закріпили необхідність притягнення в якості підозрюваних осіб лише у суворо визначених випадках, вимагали внесення до КПК УСРР 1922 року досить значних змін, внаслідок чого було прийняте рішення розробити новий КПК УСРР, який набув чинності 1 липня 1927 року. КПК УСРР 1927 року [188] порівняно з КПК 1922 року доповнювався новими положеннями, які відображали тенденцію посилення впливу держави на суспільство. Щодо підозрюваного закон передбачав застосування запобіжних заходів до пред'явлення йому обвинувачення. При цьому, затримання підозрюваного допускалося за наявності тих же підстав, які були зазначені в Статуті кримінального судочинства 1864 року, з доповненням ще однієї – «невстановлення особи». На практиці трактування й застосування норм КПК УСРР 1922 року та 1927 року були зведені до того, що перед пред'явленням

² З 10 березня 1919 року по 30 січня 1937 року республіка мала назву – «Українська Соціалістична Радянська Республіка». Згідно з Конституцією 1937 р., порядок слів у назві республіки було змінено на «Українська Радянська Соціалістична Республіка»

обвинувачення уповноважені органи допитували всіх осіб як підозрюваних. Підозра висувалася незалежно від форми розслідування кримінальної справи.

Практика допитів, що передували звинуваченню, коли на слідчого та органи дізнання не покладался обов'язок роз'яснення підозрюваному сутності підозри, а провадження допиту пов'язувалося з можливістю застосування до допитуваного запобіжних заходів, зрозуміло, аж ніяк не сприяла забезпеченню прав осіб, які зазнавали кримінального переслідування. За такої правової регламентації інститут підозри перетворюється на засіб, що дозволяє застосовувати весь арсенал заходів кримінально-процесуального примусу на самих ранніх етапах попереднього розслідування. Висунення підозри без її чіткого формулювання й наділення підозрюваного відповідним процесуальним статусом переслідувало єдину мету – з найменшими витратами сил і часу викрити особу у вчиненні злочину [198, с. 108], що в цілому не сприяло встановленню демократичних засад у кримінальному процесі, передбачених Конституцією СРСР 1936 року та Конституцією УРСР 1937 року. Незважаючи на конституційні норми, що декларували право громадян на особисту недоторканність та позбавлення їх волі лише на підставі санкції прокурора або за ухвалою суду, практика йшла шляхом позасудових репресій, які отримали суттєве поширення на всій території СРСР у 30-50 роках ХХ ст.

Що стосується інститутів підозрюваного в цілому та обґрунтованої підозри зокрема, то з 1934 року до кінця 50-х років вони, фактично, припинили своє існування. Пов'язано це було з посиленням репресивних заходів у державі, обумовлених політичним вбивством С.М. Кірова, який на момент смерті обіймав посаду Першого секретаря Ленінградського обкому ВКП(б). У відповідь на дії «ворогів народу» Президія ЦВК СРСР приймає Постанову «Про внесення змін до чинних кримінально-процесуальних кодексів союзних республік» від 01.12.1934 р. № 23 [93, с. 33]. Відповідно до постанови, було встановлено спрощений порядок розслідування та розгляду справ про злочини терористичного спрямування. Так, слідству необхідно було вести справи обвинувачених у тероризмі у прискореному порядку (10 днів), з негайним

виконанням вироку. Обвинувальний висновок вручався за день до суду; унеможливлювалася присутність адвоката, відкритість та оскарження. Протягом наступних кількох років були прийняті акти, які своїм існуванням повністю спотворили зміст кримінального процесу та судочинства, закладені у КПК УСРР 1927 року. До таких актів ми відносимо:

1. Наказ НКВС СРСР «Про систематичну боротьбу із соціально-шкідливим елементом та про незадовільну боротьбу за підтримку паспортного режиму» від 27.05.1935 року № 00192 [94] (наказ про «міліцейські трійки») про організацію позасудових «трійок», у складі голови (начальник Управління НКВС або його заступник), членів (начальник Управління міліції та начальник відповідного відділу) та прокурора, з розгляду справ «про кримінальні та декласовані елементи та про злісних порушників положення про паспорти». Органи міліції зобов'язані були подати «трійці» ухвалу про затримання особи із зазначенням причини затримання, слідчі матеріали (протоколи допитів, речові докази) – за наявності, а також коротку заключну постанову. Рішення виносилося протягом 10 днів з моменту арешту, і за відсутності заперечень прокурора негайно виконувалося. «Трійки» могли приймати рішення про заслання, висилку з СРСР та ув'язнення у виправно-трудова табори на термін до 5 років.

2. Наказ НКВС СРСР «Про операцію з репресування колишніх куркулів, карних злочинців та інших антирадянських елементів» від 30.07.1937 року № 00447 [96] (наказ про «політичні трійки») про організацію позасудових «трійок», у складі республіканського наркома чи начальника управління НКВС, місцевого партійного секретаря та прокурора з розгляду справ такого роду. Всі репресовані кулаки, карні злочинці та інші антирадянські елементи були поділені на дві категорії: а) до першої категорії відносилися найбільш ворожі з перерахованих вище елементів. Вони підлягали негайному арешту і, за результатами розгляду їхніх справ на трійках, розстрілу; б) до другої категорії належали всі інші, менш активні, але все ж ворожі елементи. Вони підлягали арешту та ув'язненню у табори на термін від 8 до 10 років, а найбільш злісні та

соціально-небезпечні з них – ув'язненню на ті ж терміни до в'язниць за висновком трійки. На зазначені заходи покарання запроваджувалися спеціальні квоти. Щодо Української РСР до першої категорії можна було зарахувати (тобто розстріляти) не більше 6800 осіб, а до другої – не більше 19300 осіб, що становило трохи менше 0,1 % населення Республіки на 1937 рік.

3. Циркуляр Прокуратури СРСР «Про підвищення якості розслідування» від 05.06.1937 року № 41/26 [92], який при допиті громадян, підозрюваних у вчиненні злочину, забороняв органам дізнання та попереднього слідства називати їх підозрюваними та наказував взагалі усунути з практики фігурування на слідстві особи в статусі підозрюваного. Так, усі особи, щодо яких існували дані про вчинення ними злочину, повинні були притягнуті до кримінальної відповідальності та допитані лише як обвинувачені. Незважаючи на прийняття Цирюляра № 41/26, до КПК УСРР 1927 року відповідних змін внесено не було, що породило наступну колізію: кодекс передбачав таку фігуру кримінального процесу, як «підозрюваний», але на практиці вона припинила своє існування. Така ситуація спричинила безпосереднє пред'явлення особі обвинувачення навіть у тих випадках, коли для цього не існувало достатньої кількості доказів, що лише сприяло порушенню прав осіб, залучених у кримінальний процес.

У середині 50-х років XX ст. у СРСР серед науковців почала домінувати точка зору стосовно того, що усунення підозрюваного з кримінального процесу було помилковим кроком. Практика, підтверджуючи ці наукові позиції, наочно довела, що наявність у кримінальному процесі фігури підозрюваного є гарантією від необґрунтованого порушення щодо особи кримінального переслідування. Поза даним інститутом немає ні законних прав, ні чітких обов'язків, які підслідний повинен знати й виконувати. Прикордонний стан між свідком та запідозреним позбавляє громадянина, на якого впала підозра, процесуальної самоідентичності, тобто усвідомлення свого становища у кримінальній справі. Якщо залучати всіх як обвинувачених, минаючи підозру, то це може призвести до численних помилок і неминучого затягування

процедури розслідування, зосередження уваги на одній особі (можливо, і невинній). Тому блага мета виданого Циркуляра – спрощення процесуальної форми – мала зворотний ефект і лише узаконила свавілля [106, с. 57]. Скасування 19 квітня 1956 року у межах деєсталінізації Постанови ЦВК СРСР 01 грудня 1934 року лише сприяла розробці нового кримінально-процесуального законодавства. В умовах реформування було вирішено врахувати не лише негативний досвід, напрацьований за роки «великого терору» та існування «спрощеної процесуальної форми», а й результати наукових дискусій щодо шляхів розвитку вітчизняного кримінального процесу.

У зв'язку з реформуванням законодавства, яке було розпочато у даний період, інститут обґрунтованої підозри отримав «нове життя». Ухвалення Основ кримінального судочинства Союзу РСР та союзних республік від 25.12.1958 року [99] дозволило виділити підозрюваного в якості самостійного учасника кримінального процесу в новому Кримінально-процесуальному кодексі Української РСР від 28.12.1960 року № 1001-05 [68]. У 1976 році було розроблено і прийнято Положення про порядок короткочасного затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину [113], яке встановило порядок короткочасного затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, з метою в'язання причетності затриманого до злочину та вирішення питання про застосування до затриманого запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

КПК УРСР 1960 року містив норми, які у своїй сукупності регулювали часові рамки – порядок виникнення підозри та закінчення її дії, закріпив випадки, при настанні яких особа набуває статусу підозрюваного (ст. 106). Указом Президії ВР Української РСР «Про внесення змін і доповнень до Кримінально-процесуального кодексу Української РСР» від 16.04.1984 року №6834-X кодекс було доповнено ст. 43-1 («Підозрюваний») [118]. Підозрюваний вважався тимчасовою фігурою на стадії попереднього розслідування. Важливою особливістю також стало й те, що показання підозрюваного визнавалися в якості доказів (ст. 73). У цілому ж, підозра під час дії КПК УРСР 1960 року досягла такого розвитку, що, безсумнівно, дозволило

теоретикам говорити про практичне існування даного правового інституту.

Разом з тим, прийняття КПК УРСР 1960 року не вирішило до кінця дискусії, пов'язаної з появою підозрюваного у кримінальній справі, у зв'язку із чим деякі вчені висловились за розширення процесуальних актів підозри особи у вчиненні злочину. Крім того, законодавець, сформулювавши поняття підозрюваного (ст. 43-1), залишив без уваги основне – саму підозру. При цьому сама процедура висунення підозри здійснювалася за допомогою протоколу затримання або постанови про застосування запобіжного заходу. В цілому, аналіз норм КПК 1960 року дозволяє констатувати, що поняття «підозра» безпосередньо пов'язувалося із застосуванням органом дізнання до особи такого заходу примусу, як затримання. Вченими неодноразово наголошувалося на вузькості такого підходу, пропонувалося розширити підстави висунення підозри та скорегувати механізм реалізації підозри у кримінальному процесі.

Після набуття Україною незалежності постало питання про оновлення кримінального процесуального законодавства. Вважалося, що новий кодекс повинен вирішити більшість проблем вітчизняного кримінального процесу, які залишилися у ньому як спадок радянського періоду. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України повинен був врахувати у своїх нормах європейські, демократичні традиції та принципи, гарантії дотримання прав і свобод громадян, передбачені нормами міжнародного права, що повинно було позитивно відобразитись на регулюванні процедурних аспектів затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину.

Законодавець, розуміючи важливість інституту обґрунтованої підозри як однієї з гарантій забезпечення доступу громадян до правосуддя, охорони їх прав та свобод, а також законності у кримінальному провадженні, приділив йому особливу увагу. Загальний порядок повідомлення про підозру передбачений главою 22 КПК України, яка має назву «Повідомлення про підозру» та складається з таких статей: «Випадки повідомлення про підозру» (ст. 276); «Зміст письмового повідомлення про підозру» (ст. 277); «Вручення письмового повідомлення про підозру» (ст. 278). Така побудова цієї глави дає

підстави зробити висновок, що законодавець пов'язує процесуальну діяльність із повідомлення про підозру з сукупністю процесуальних дій слідчого та/або прокурора, зміст яких полягає у встановленні юридичних і фактичних підстав для повідомлення про підозру (ст. 276), складанні письмового процесуального документа (повідомлення про підозру) (ст. 277) та його врученні особі (ст. 278). Разом з тим, КПК України, як і раніше, не містить визначення поняття «підозра». Крім того, час, що минув з моменту прийняття нового кодексу, також підтверджує, що запроваджена законодавцем процедура (повідомлення про підозру) не є ідеальною та потребує подальшого вдосконалення. Еволюція інституту обґрунтованої підозри на сьогоднішній день не завершена, окремі його складові, як і раніше, потребують суттєвих змін та доповнень, пов'язано це, насамперед, з тим, що КПК України, який позиціонується як демократичний та європейський, багато в чому зберіг інквізиційний характер досудового розслідування.

Підсумовуючи у межах даного пункту аналіз історичного досвіду формування інституту обґрунтованої підозри у кримінальному процесі на українських територіях, необхідно зазначити наступне:

1. Розвиток обґрунтованої підозри як процесуального інституту бере свій початок із розшукової форми кримінального процесу та пов'язаний з особою підозрюваною. При цьому вивчення найдавніших джерел права, які поширювали свій вплив на українські території, свідчить про те, що витoki підозри зародились в необхідності захисту приватних інтересів. Історичні процеси, пов'язані з розвитком та ускладненням державно-правових форм, сприяли наданню підозрі публічності, втраті нею приватних засад. Підозра існує там, де причетність суб'єкта до злочину для уповноваженої особи ще не підтверджена достатніми даними, де процес пізнання є ланцюжком від ймовірного до достовірного. Сам же інститут підозри поступово вбирає у себе державно-владний характер кримінального процесу та судочинства.

2. Починаючи із середини XIX ст. правове призначення підозри набуває нового сенсу: підозра, її своєчасне висунення й формулювання виступають

необхідними гарантіями забезпечення права запідозреної особи (підозрюваного) на захист. У міру демократизації суспільства, що сприяє посиленню права і свободи особистості, інститут обґрунтованої підозри зазнає дедалі ретельнішої регламентації.

3. Протягом усього вивченого нами часового періоду спостерігається загальне походження, спорідненість та спадковість норм, що регулюють інститут обґрунтованої підозри з більш комплексною регламентацією його різних елементів на кожному окремому часовому проміжку, який знаменується прийняттям системного правового акту. Видання на початку XVIII ст. Короткого зображення процесів та судових тяжб є точкою відліку для вивчення матеріальної історії становлення даного інституту, який у тому чи іншому вигляді отримав своє закріплення у найбільш значущих джерелах процесуального права, що діяли в останні три століття на українських територіях. У якості системних законодавчих актів, що зіграли важливу роль у становленні інституту обґрунтованої підозри, виділені наступні: Звід законів кримінальних 1832 року, Статут кримінального судочинства 1864 року, КПК УСРР 1927 року, КПК УРСР 1960 року та КПК України 2012 року. Їх аналіз свідчить про те, що розвиток інституту обґрунтованої підозри не завжди здійснювався шляхом забезпечення балансу й оптимального поєднання, у процесі розкриття й розслідування злочинів, інтересів держави та прав, свобод і законних інтересів осіб, запідозрених у вчиненні злочину. Сформований підхід не зник повністю і при прийнятті компромісного Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, який зберіг дискусійність багатьох питань (деякі з цих питань безпосередньо стосуються теми нашого дисертаційного дослідження, і про них йтиметься згодом).

На завершення наголосимо, що необхідність існування інституту обґрунтованої підозри у кримінальному процесі України продиктована потребами практичної діяльності правоохоронних органів, а тому немає підстав для її ліквідації. Вважаємо, що всі сили мають бути спрямовані на вдосконалення законодавства, опрацювання норм, що регулюють різні аспекти

висунення обґрунтованої підозри, усунення можливості повторення у майбутньому тих проблем, з якими щодня стикаються нинішні правозастосувачі.

1.2. Поняття та види обґрунтованої підозри. Складення та вручення письмового повідомлення про підозру, як невід’ємні елементи обґрунтованості підозри

На початку нашого дослідження слід відзначити, що аналіз категорії «обґрунтована підозра» пов’язаний із певними труднощами. Насамперед тому, що на законодавчому рівні відсутнє пряме визначення поняття «підозра», хоча необхідність у його нормативному закріпленні дуже відчутна практично. Вітчизняний законодавець, залишаючи це питання відкритим, ніби пропонує виводити його з поняття «підозрюваний», яким, згідно з ч. 1 ст. 42 КПК України [67], є: 1) особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК України, повідомлено про підозру; 2) особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення; 3) особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений для вручення повідомлень. Але зазначений підхід не сприяє розкриттю природи підозри, перешкоджає досягненню цілей і завдань, покладених на неї правовстановлювачами (законотворцями та іншими правотворцями). По-друге, «підозра» вченими розглядається з декількох, не пов’язаних одна з одною позицій, а сенс підозри залежить від того контексту, в якому вона використовується.

Проведений нами аналіз профільної наукової літератури дозволив виділити низку підходів, що розкривають значення та зміст даного терміна.

1. Підозра є правовим інститутом, історію становлення якого ми детально проаналізували у попередньому пункті дисертаційного дослідження. Варто зазначити, що правовий інститут – це досить складний феномен, який

неодноразово ставав предметом вивчення теорії права. Так, В.В. Лазарєв під правовим інститутом розуміє основний елемент системи права, представлений сукупністю правових норм, що регулюють однорідну групу суспільних відносин [97, с. 211]. О.С. Йоффе інститутом права називав групу норм, що об'єднуються специфічним способом застосування загальногалузевого методу до регульованого ними виду суспільних відносин [49, с. 54]. Інакше кажучи, інститут права – це сукупність закріплених у законі норм, які регулюють певну групу правовідносин. При вилученні з правового регулювання окремого правового інституту регламентація цього виду суспільних відносин стає неможливою [57, с. 69]. Правовий інститут, пов'язуючи юридичні норми та регульований ними різновид суспільних відносин, характеризується деякою відособленістю, однопорядковістю, автономією норм права.

Підозра, безумовно, претендує на статус інституту кримінального процесуального права, оскільки наділена автономністю функціонування, часом виникнення та закінчення (реалізації), наявністю специфічної групи притаманних окремому інституту понять, положень та термінів, а також закінченого всеосяжного механізму правого регулювання. Він є сукупністю взаємозалежних правових норм, покликаних забезпечити появу у кримінальному процесі підозрюваного, реалізацію ним своїх прав, займає місце попереднього етапу притягнення особи до кримінальної відповідальності та належить до міжгалузевих (комплексних), процесуальних, складних, регулятивних, установчих правових інститутів. Норми, що регулюють підозру особи у вчиненні злочину, виділяються у самостійний правовий інститут через те, що сама підозра, будучи самостійним комплексом дій з перевірки, оцінки даних, отриманих органом розслідування, та винесення процесуальних актів, з якими особа набуває статусу підозрюваного, мають відносно відокремлений зміст. До цього змісту входить сукупність правових норм, що регулюють всі дії, пов'язані з моментами появи процесуальної фігури підозрюваного, наділення його передбаченими правами та обов'язками, а також припинення щодо нього підозри. Підозрі притаманний відправний момент її початку, час на реалізацію

та період завершення, що ще раз вказує на інституційність даного поняття [196, с. 29, 32]. На нашу думку, до структури інституту підозри відноситься вся сукупність кримінальних процесуальних норм, що регламентують суспільні відносини, які виникають у процесі розслідування злочинів, між особами, уповноваженими здійснювати кримінальне переслідування, та особами, які мають відношення до вчинення злочину (підозрюваними), і спрямовані на встановлення істини у кримінальному провадженні.

На жаль, чинний КПК України містить суттєві прогалини та колізії. Окремі з прогалин пов'язані з відсутністю усталеної термінологічної бази. Регулюючи інститут підозри законодавець оперує наступними поняттями: «складення», «вручення» та «здійснення». При цьому, він не визначив їх взаємної ієрархії та чітких меж смислового навантаження. Логіко-структурний аналіз приписів, наведених у ст. 276-278, 481 КПК України, призводить до висновку, що терміни «здійснення» та «складення», «вручення» співвідносяться як загальне та часткове. Зокрема, термінопоняття «здійснення» є загальним по відношенню до «складення», «вручення» і визначає загалом процедуру письмового повідомлення про підозру особі, яка включає у себе дві нерозривно пов'язані складові: 1) складення письмового повідомлення про підозру особі та 2) його вручення такій особі. При цьому слід мати на увазі, що термінопоняття «повідомлено про підозру» (ч. 1 ст. 42 КПК України) та «здійснено» повідомлення про підозру (ч. 1 ст. 276 КПК України, ч. 1 ст. 277 КПК України, ч. 1 ст. 481 КПК України) співвідносяться, як тотожні. Припис ч. 1 ст. 276 КПК України визначає, що порядок «здійснення» повідомлення про підозру полягає у врученні останнього. Отже, «складення» повідомлення слід віднести до самостійної, але нерозривної складової його вручення. Виходячи саме з такого принципу та підходу, і слід здійснювати тлумачення норм права при їх застосуванні у процесі повідомлення особі про підозру [178]. Що стосується колізій, то вони пов'язані з регламентацією порядку вручення письмового повідомлення про підозру, діями уповноважених осіб під час складання підозри тощо. Так, письмове повідомлення про підозру підписується слідчим чи

прокурором, які здійснюють повідомлення. Проте, у практичній діяльності зустрічаються випадки, коли письмове повідомлення про підозру підписується прокурором, а вручається слідчим, або підписується одним прокурором (слідчим), а вручається іншим прокурором (слідчим). Крім того, текст підозри повинен містити одночасно підписи слідчого та прокурора, виконані відповідно до п. 5.22 ДСТУ 4163:2020. При відсутності в підозрі грифа «Погоджую» вимоги ч. 1 ст. 277 КПК України формально будуть вважатись не виконаними. Простий підпис прокурора свідчить лише про підписання підозри кількома особами, що не передбачено ч. 1 ст. 277 КПК України. Під час складання підозри не поодинокі випадки оформлення прав підозрюваної особи, які повинні бути частиною повідомлення про підозру, окремим документом, що є прямим порушенням форми документу. Практика свідчить про «бажання» сторони обвинувачення складати повідомлення про підозру наприкінці дня. Таким чином, КПК України надає слідчому, прокурору можливість у кожному кримінальному провадженні штучно створювати підстави для застосування особливого, а по суті – спрощеного порядку вручення повідомлення про підозру, бо на вручення повідомлення про підозру «в день його складання» не залишиться часу. Окремо слід виділити колізійність норм КПК України, які не дозволяють застосувати до особи, щодо якої здійснюється особливий порядок кримінального провадження, норм законодавства щодо вручення їй підозри у спосіб, передбачений для вручення повідомлень, в разі невстановлення місцезнаходження або переховування зазначеної особи. Оголосити таку особу в розшук стає неможливим, як і запросити її видачу (екстрадицію) (справа № 757/29172/22-к, провадження № 12020251010003345 [168]; справа № 635/8018/20, провадження № 1-кс/635/301/2022 [156]; справа № 349/1487/14-к, провадження №11-кп/773/21/18 [139]). Все це провокує порушення публічних та приватних інтересів у кримінальному провадженні та свідчить про необхідність подальшого розвитку даного правового інституту, а на сьогоднішній день – про стан його незавершеності. При цьому незавершеність правового інституту підозри дозволяє окремим представникам наукової

спільноти висловлювати думку про його фактичну відсутність, з чим ми категорично не погоджуємося.

Інститут підозри ще потребує поетапного доопрацювання, що дозволило б представити його як узгоджену і структуровану систему, яка містить увесь необхідний комплекс послідовних дій, пов'язаний з підозрою у рамках кримінального процесу. Його послідовна законодавча регламентація дозволить побудувати більш ефективну систему з підтвердження чи спростування причетності осіб до вчинення кримінальних правопорушень. Враховуючи, що значна частина роботи компетентних органів та посадових осіб цих органів пов'язана з діяльністю із формування та перевірки саме підозри, одним із завдань у вступі ми визначили розробку у загальному вигляді моделі інституту обґрунтованої підозри. У зв'язку з цим вважаємо цілком логічним та доцільним вести мову про всю сукупність кримінальних процесуальних норм, які регламентують суспільні відносини, що виникають у процесі розслідування злочинів, між особами, уповноваженими здійснювати кримінальне переслідування, та особами, які мають відношення до вчинення злочину (підозрюваними), і спрямовані на встановлення істини у кримінальному провадженні, як про інститут кримінального процесуального права.

2. Наступний підхід у своїй основі спирається на те, що підозра – це, насамперед, припущення. Так, згідно з тлумачним словником С.І. Ожегова, «підозра» включає два трактування: 1. Припущення, засноване на сумніві у правильності, законності чийхось вчинків, у правдивості чийхось слів; 2. Припущення про можливість чого-небудь [184]. Якщо звернутись до Великого тлумачного словника сучасної української мови то під «підозрою» розуміється: 1. Думка про чию-небудь причетність до чогось негативного, сумнів у чийй-небудь порядності, чесності, відданості і т. ін.; 2. Здогад, припущення про що-небудь [10, с. 960]. Незважаючи на те, що обидва словники були складені у різні часові періоди, вони сходяться на тому, що підозра означає припущення про певне явище. Варто зазначити, що в кримінальному процесі підхід «підозра дорівнює припущенню» на законодавчому рівні знайшов своє відображення на

початку XVIII ст. Підозра ототожнювалася з припущенням судді про причетність особи до скоєного злочину. За наявності підозри, особа залучалася до кримінального процесу.

Зазначений нами підхід набув значного поширення в науці кримінального процесу; його послідовники були першими, хто намагався сформулювати та пояснити зміст категорії «підозра». В рамках виконаних досліджень вчені пропонували наступні визначення підозри: думка слідчого про взаємовідношення, взаємозв'язок і відповідність між відомими обставинами справи і відповідною особою, засноване на достовірних фактах, дослідно-наукових положеннях і висновках, а також на неперевірених ще даних, які викривають цю особу у вчиненні злочину, з тим або іншим ступенем вірогідності (Л.В. Франк) [191, с. 64]; припущення, ймовірнісний початковий висновок про причетність особи до злочину (І.В. Петров) [106, с. 165]; обґрунтоване припущення слідчого та(або) прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке формалізоване у повідомленні про підозру, та має бути перевірене для спростування або підтвердження (О.В. Капліна) [52, с. 241]; обґрунтоване припущення органу досудового розслідування про вчинення правопорушення певним суб'єктом, яке ґрунтується на сукупності даних, що дозволяють слідчому чи прокурору здійснювати відповідні дії по відношенню до суб'єкта, що виражаються у прийнятті процесуальних рішень (повідомлення особі про підозру) та проведенні у зв'язку з цим процесуальних дій (вручення повідомлення про підозру) (Н.В. Максименко) [80, с. 165]; виражене в постанові твердження органу кримінального переслідування про причетність особи до вчинення розслідуваного злочину за відсутності достатніх доказів для пред'явлення йому обвинувачення (І.А. Пантелеєв) [100, с. 38] та ін. Проаналізувавши наведені вище визначення, та інші визначення, представлені в наукових джерелах, з урахуванням чинного кримінального процесуального законодавства та практики його використання, вважаємо, що підозрою є припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення діяння, що містить ознаки

кримінального правопорушення, виражене у відповідному процесуальному рішенні та обґрунтоване наявними у кримінальному провадженні матеріалами, що підлягає подальшій перевірці з метою підтвердження чи спростування.

Зважаючи на відсутність у кримінальному процесуальному законодавстві легального визначення поняття «підозра», вважаємо за можливим доповнити ст. 3 КПК України п. 13-1 із запропонованою нами дефініцією.

3. З огляду на стадійність кримінального процесу можна відзначити, що підозра завжди є етапом (стадією) досудового розслідування, таким, що передуює обвинуваченню. Формування етапу підозри, таким, що передуює обвинуваченню, починається з моменту встановлення запідозреної особи, а завершується – передачею до суду складеного щодо неї слідчим або прокурором обвинувального акта. Зазначений часовий проміжок характеризується накопиченням необхідної доказової бази, яка дозволяє підозрі перейти в обвинувачення; по суті, на даному етапі відбувається обґрунтування підозри.

Важливість та необхідність наявності підозри в кримінальному процесі полягає в тому, що її відсутність, з чітко визначеними місцем та роллю, породжує не лише ототожнення обвинувачення з притягненням особи до кримінальної відповідальності, але й дає підстави для розгляду діяльності, яка передуює обвинуваченню, як етапу формування обвинувачення [102, с. 11]. Ми солідарні з позицією І.Ю. Панькіної [101, с. 97] відносно того, що у разі відсутності підозри та підозрюваного у справі, вся діяльність слідчого на початковому етапі розслідування дійсно постає як формування обвинувачення. Якщо ж обвинуваченню передуює підозра і підозрюваний, то у кримінальній процесуальній діяльності виникає якісно інший, самостійний етап розслідування, який, зрештою, може розглядатися як формування обвинувачення (якщо підозра перейде в обвинувачення). Однак, будучи якісно іншою за характером та змістом, підозра вимагає визнання її як окремого етапу, який може і не стати частиною (етапом) формування обвинувачення. Штучна зміна етапів кримінального переслідування, підміна підозри обвинуваченням,

як свідчить історичний досвід³, істотно підвищують кількість прийнятих несправедливих рішень, спотворюють основну мету й завдання кримінального процесу.

Після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, орган досудового розслідування зобов'язаний вчинити передбачені КПК України дії, реалізувавши свої процесуальні повноваження, спрямовані на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду для того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений чи засуджений, жодна особа не зазнала необґрунтованого процесуального примусу, і до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Водночас особа, залучена до кримінального процесу, щодо якої існує інформація про її причетність до кримінального правопорушення, має право на захист та дотримання своїх прав, свобод і законних інтересів. У цьому полягає необхідність забезпечення балансу приватних та суспільних інтересів у кримінальному процесі. Найповніше особа може реалізувати своє право на захист лише у тому випадку, якщо вона буде наділена спеціальним статусом, у рамках якого стає можливим: збір і подання слідчому, прокурору, слідчому судді доказів; участь у проведенні процесуальних дій; заявлення відводу; ознайомлення з матеріалами досудового розслідування та ін. Отримати такий статус – статус підозрюваного – особа може у таких випадках: коли їй повідомлено про підозру, або коли вона затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або щодо неї складено, але не вручено повідомлення про підозру внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів з метою вручення у спосіб, передбачений КПК України. На нашу думку, дана обставина свідчить про важливість підозри як етапу (стадії) досудового розслідування.

³ Так, після прийняття Циркуляра Прокуратури СРСР «Про підвищення якості розслідування» від 05.06.1937 року № 41/26 [92] усі особи, щодо яких існували дані про вчинення ними злочину, повинні були притягнуті до кримінальної відповідальності та допитані лише в якості обвинувачуваних; особи в статусі підозрюваного взагалі усувались з кримінального процесу

При розробці Кримінального процесуального кодексу України висловлювалися дві протилежні одна одній позиції щодо подальшої долі інституту підозри у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві. Перша (вона ж, на нашу думку, помилкова), стосувалася повної відмови від підозри. Увага її прихильників акцентувалася на фактичній невизначеності, яка притаманна підозрі, і, як наслідок – недоцільності використання інституту підозри взагалі у кримінальному процесі. Зазначалося, що невизначеність сприяє необґрунтованому обмеженню прав, свобод і законних інтересів особистості. Що стосується противників відмови від підозри у кримінальному процесі, то їх аргументація будувалася на тому, що виключення з кримінального процесу підозрюваного, залишення в ньому лише свідка та обвинуваченого загрожує ще більшими можливостями для свавілля з боку слідчих органів, об'єднанням статусу свідка та підозрюваного, коли буде створено (умовно) нову процесуальну постать – «ще свідок, але фактично обвинувачений». Наявність правової невизначеності є не мінусом і не плюсом, а тією характерною особливістю, яка відрізняє свідка та обвинуваченого від особи, підозрюваної у причетності до вчинення кримінального правопорушення. А оскільки особа вже бере участь у провадженні як підозрюваний, то така невизначеність має бути оперативно вирішена – переходом в етап обвинувачення або завершенням етапу підозри, наприклад, у зв'язку із закриттям кримінального провадження.

Наявна на момент розробки Кримінального процесуального кодексу України слідча практика свідчила про доцільність розмежування процесуального становища свідка та підозрюваного. Прогресивна громадськість, яка приймала участь в обговоренні проекту кодексу, лише підтримувала такий підхід, оскільки була проти масових випадків перекваліфікації в підозрюваного свідка після допиту останнього. Дані випадки породили так званих «запідозрених свідків», щодо яких слідчим збираються докази, які підтверджують їхню причетність до вчинення кримінального правопорушення, і загалом формується висновок про можливість залучення

особи як підозрюваного. Такий підхід призвів до закономірного підсумку, коли громадяни масово стали ігнорувати і всіма способами ухилятися від викликів на допит як свідки, а на самих допитах – відмовлялись від давання показань, посилаючись на ст. 63 Конституції України, згідно з якою кожному громадянину України гарантовано право відмовитись давати показання щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [63]. Намагаючись виправити ситуацію, яка склалася в українському соціумі, вітчизняний законотворець при складанні КПК України заклав у нього низку норм, згідно з якими: показання свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні визнаються недопустимим доказом (п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК України); жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 18 КПК України) та ін. Незважаючи на це, хибна практика, за якої фактично запідозрена особа, за відсутності підстави для прийняття рішення про залучення її в якості обвинуваченого у кримінальний процес, допитується як свідок, дотепер не викорінена. Не сприяють її викоріненню й ініціативи, що походять від Верховного Суду. Так, у своїй Постанові від 18 травня 2021 року по Справі № 162/512/16-к (провадження № 51-261км21) Верховний Суд підтвердив, що зважаючи на ст. 18 КПК України законодавцем заборонено стороні обвинувачення вчиняти дії, спрямовані на примушування будь-якої особи до визнання винуватості або говорити з приводу підозри чи обвинувачення, а вчинення дій всупереч цій забороні має визнаватися істотним порушенням прав людини і основоположних свобод. Проте зміст п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК України вказує на те, що вона має застосовуватися за умови, коли на час отримання показань від свідка уже існували дані, що його буде визнано підозрюваним чи обвинуваченим, але, всупереч наявності у такої особи права на мовчання та свободи від самовикриття, слідчий чи прокурор вчиняє дії, спрямовані на отримання

показань від неї. Саме такі дії, а не власне факт отримання показань від свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим, мають визнаватися істотним порушенням прав людини і основоположних свобод [117]. Постає закономірне питання: яким чином суд буде визначати, чи існували на час отримання показань дані, що свідка буде визнано підозрюваним чи обвинуваченим. Що стосується судової практики, то вона, посилаючись на Постанову ВС від 18.05.2021 р., приймає рішення, які визнають отримані показання недопустимими доказами (справа № 662/911/17, провадження 1-кп/656/15/21), так і не визнають (справа № 991/1213/21, провадження № 11-сс/991/260/21). Основою того чи іншого рішення є аналіз судом протоколу допиту та пошук у ньому доказів, які можуть свідчити про порушення права особи на мовчання і свободи від самовикриття. За їх відсутності суд приймає рішення, що дії, спрямовані на отримання показань від свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим, не є істотним порушенням прав та свобод людини.

Не можна не погодитись із висловленою стосовно цього думкою В. Єфименко та О. Єфименко [36], згідно з якою, зробивши таке вкрай сумнівне тлумачення, Верховний Суд, обійшовши імперативні приписи п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК, спровокував подальші системні порушення принципу верховенства права та права на захист особи, яка піддається кримінальному переслідуванню, ураховуючи, що в рамках КПК України вона позбавлена можливості реалізувати процесуальні права, гарантовані підозрюваному. Безсумнівно, що для особи, яка проводить розслідування, позиція Верховного Суду дуже зручна, оскільки свідку не потрібно надавати захисника, сприяти й забезпечувати реалізацію інших численних прав, передбачених КПК України. Така особа не має права ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, заявляти клопотання, оскаржувати протиправні дії, бездіяльність або рішення сторони обвинувачення, ініціювати збір доказів тощо. У свою чергу, свідка в обов'язковому порядку попереджають про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання (ст. 384 КК України) та відмову від давання

показань (ст. 385 КК України). Вважаємо, що якщо у ролі свідка виступає підозрювана особа, то цю слідчу (розшукову) дію можна вважати засобом психологічного тиску на допитуваного.

Отже, підозра у кримінальному процесі є етапом (стадією) досудового розслідування, що передує обвинуваченню. Такий підхід до визначення місця підозри в системі кримінальної процесуальної діяльності необхідний для забезпечення балансу приватних та суспільних інтересів у кримінальному процесі. Він дозволяє ефективно сприяти досягненню завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України. Одним із таких завдань є вимога про те, щоб «жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений». Виконати дане завдання з найменшими втратами для особи, суспільства й держави можливо лише завдяки застосуванню підозри, що сприяє мінімальному обмеженню прав, свобод і законних інтересів особи з боку правоохоронних органів під час досудового розслідування.

Термін «підозра» може вживатись на практиці та у профільній літературі і в інших, крім зазначених нами раніше, значеннях. Так, один із підходів визначає підозру як кримінальну процесуальну функцію або один із напрямків діяльності, який здійснюється державними органами та їх посадовими особами стосовно викриття особи у вчиненні злочину. Крім того, нею може позначатися акт, який офіційно пред'являється особі, запідозреній у вчиненні злочину, і яка з цього моменту наділяється статусом підозрюваного. Підозра – це правовий акт компетентного органу або посадової особи (прокурора або за дорученням прокурора - слідчого), виданий на підставі кримінальних процесуальних фактів і норм кримінального процесуального права, що визначає права, обов'язки особи, яка притягається до кримінальної відповідальності (підозрюваного), та міру її відповідальності [193, с. 350-351]. Залежно від ступеня прояву кримінального переслідування підозра виділяється в одну з її форм, що є модифікацією викривальної діяльності. С.І. Пономаренко зазначає, що підозра як форма кримінального переслідування утворює процесуальну діяльність викривального характеру, спрямовану на встановлення підстав для залучення

особи, щодо якої вона здійснюється, до кримінального судочинства у якості підозрюваного [116, с. 196]. У свою чергу, всі наведені нами вище підходи, що розкривають значення терміна «підозра», свідчать про те, що він безпосередньо пов'язаний з терміном «підозрюваний», перебуваючи з ним у семантичному та процесуальному взаємозв'язку. Це пояснюється нерозривним зв'язком юридично значущих фактів, що зумовлюють появу процесуальної фігури підозрюваного, з процесуальним актом підозри. Так, підозрюваний відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України, не може стати суб'єктом кримінальної процесуальної діяльності не інакше, як за наявності підозри. Аналіз норм КПК України, що належать до інституту підозри та підозрюваного, свідчить про те, що підозра повинна мати місце лише в тих випадках, коли вона буде обґрунтованою.

Обґрунтована достатніми даними для залучення особи до кримінального процесу, підозра виражається у відповідному процесуальному документі – «повідомленні про підозру», матеріальному об'єкті, що містить у зафіксованому вигляді інформацію про притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, яке оформляє у кримінальному процесуальному порядку прокурор або за дорученням прокурора слідчий і який має відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства юридичну силу [193, с. 350-351]. Без формалізації у вигляді процесуального документа підозра залишається лише припущенням слідчого та/або прокурора про вчинення кримінального правопорушення певною особою, яке не породжує для зазначеної особи жодних правових наслідків.

Повідомлення про підозру складається із системи процесуальних дій та рішень слідчого або прокурора, спрямованих на формування обґрунтованої підозри за умови забезпечення особі, яка стала підозрюваним, можливості захищатися всіма дозволеними законом засобами і способами. Викладена у письмовому повідомленні підозра є підґрунтям для виникнення системи кримінальних процесуальних відносин та реалізації засади змагальності у

кримінальному провадженні і, у такий спосіб, виникають можливості для підозрюваного впливати на подальше формулювання обвинувачення.

Слід зазначити, що інститут повідомлення про підозру став однією з новел оновленого КПК України. Його поява була зумовлена приведенням національного законодавства до нормативних вимог міжнародних правових актів у сфері захисту прав і свобод людини, а також урахуванням прецедентної практики ЄСПЛ. На сьогоднішній день, можна з впевненістю відзначити, що інститут повідомлення про підозру став проявом реального забезпечення прав і свобод людини. Із опитаних респондентів позицію, що із запровадженням у чинному Кодексі інституту повідомлення про підозру зросла ефективність вирішення завдань кримінального провадження, зокрема, щоб «жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу» підтримали 82,5 % (76 осіб).

Повідомлення про підозру та порядок його здійснення регламентуються ст. 42, 276-278, 480-481 КПК України. Загальний порядок повідомлення про підозру передбачений главою 22 КПК України, яка має назву «Повідомлення про підозру» та складається з таких статей: «Випадки повідомлення про підозру» (ст. 276); «Зміст письмового повідомлення про підозру» (ст. 277); «Вручення письмового повідомлення про підозру» (ст. 278); «Зміна повідомлення про підозру» (ст. 279). Така побудова цієї глави дає підстави зробити висновок, що законодавець пов'язує процесуальну діяльність щодо повідомлення про підозру із сукупністю процесуальних дій слідчого або прокурора, зміст яких полягає у встановленні окремих підстав для повідомлення про підозру, складанні письмового процесуального документа (повідомлення про підозру) та його врученні особі. Зазначимо, що наведені статті не вичерпують змісту діяльності під час повідомлення особі про підозру, оскільки системне тлумачення норм КПК України вказує також на те, що, крім зазначених дій, слідчий або прокурор зобов'язані встановити саму особу, якій має бути вручено повідомлення про підозру; роз'яснити права підозрюваному,

що є невід'ємним обов'язковим етапом процедури повідомлення про підозру. Слідчому або прокуророві необхідно також з'ясувати точне місцезнаходження особи з метою її виклику для проведення процесуальних дій, пов'язаних із врученням повідомлення про підозру.

КПК України передбачає наступний вичерпний перелік випадків (ч. 1 ст. 276 КПК України), за яких особа обов'язково повинна отримати повідомлення про підозру:

- 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;
- 2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів;
- 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

У першому випадку передбачається, що особа була безпосередньо затримана на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, що і є прямою підставою для повідомлення особі про підозру. Це означає, що положення КПК України уповноважує службову особу на право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі.

Наступною підставою для повідомлення особі про підозру є обрання до неї одного з передбачених КПК України запобіжних заходів. На нашу думку, дане положення є доволі суперечливим, оскільки ст. 177 КПК України встановлює, що підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою ст. 177 КПК України [67]. Дилема полягає у виникненні колізії між статтею 177 КПК України і статтею 276 КПК України. Адже для того, щоб застосувати спеціальні заходи, передбачені кримінальним процесуальним законодавством, потрібно, щоб особа вже набула статусу

підозрюваного та отримала специфічні права й обов'язки, тобто така особа вже повинна мати статус підозрюваного.

Останньою підставою для повідомлення про підозру є наявність достатніх доказів для підозрювання особи у вчиненні кримінального правопорушення. Слід акцентувати увагу на тому, що в статті не роз'яснюється, що саме слід розуміти під «достатніми доказами» для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, оскільки заздалегідь визначити вичерпний перелік таких відомостей щодо різних видів кримінальних правопорушень та обставин їх вчинення неможливо. «Достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення» – це оціночне поняття. Їх достатність для підозри особи в кожному випадку повинні встановлювати уповноважені особи, зазначені у ч. 2 ст. 276 КПК України, залежно від характеру вчиненого правопорушення, його індивідуальних особливостей та конкретних обставин. Ми погоджуємося з тим, що на момент повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення повинно бути зібрано достатньо доказів, які вказують на те, що: 1) кримінальне правопорушення дійсно мало місце, дані про нього внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань; 2) вчинене воно особою, стосовно якої вирішується питання щодо вручення їй повідомлення про підозру; 3) суспільно небезпечне діяння містить склад конкретного кримінального правопорушення [90, с. 712]. Більш детально на проблематиці достатності доказів ми зупинимося у наступному розділі дисертаційного дослідження.

Залежно від підстав повідомлення про підозру, поклавши в основу поділу обсяг наявної доказової бази, ми виокремили наступні види обґрунтованої підозри: безпосередня (серйозна) та опосередкована (проста).

В основі безпосередньо обґрунтованої підозри лежать випадки, коли слідчому або прокурору вже відомо про факт вчинення кримінального правопорушення певною особою: зібрані достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, або щодо особи необхідно обрати один із запобіжних заходів.

В основі опосередковано обґрунтованої підозри лежать випадки, коли: доказів ще замало, знання слідчого чи прокурора на цьому етапі ще є невизначеними, неповними, уривчастими, а висновок про вчинення кримінального правопорушення певною особою можна зробити лише на підставі того, що вона затримана на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення [52, с. 240].

Рівень переконаності слідчого або прокурора, який необхідний для прийняття рішення про повідомлення особі про підозру залежно від підстав такого повідомлення, буде різним, з огляду на достатність інформації, яка перебуває в їхньому розпорядженні. Окреслену нами позицію підтримують 58 респондентів (63 %). Відзначимо, що висловлена позиція знайшла і своїх антагоністів, проти неї 10 осіб (11 %).

Якщо особі повідомлено про підозру на підставі її затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, то «обґрунтованість» підозри за такої підстави буде мінімальною, оскільки підозра у такому разі обґрунтовується лише одним фактом затримання особи [135, с. 239]. Що стосується обґрунтованості підозри в інших випадках, то рівень переконаності, необхідний для такого повідомлення, буде значно вищий, оскільки у його основі лежить проведений аналіз доказової інформації, яка міститься у матеріалах кримінального провадження, а не лише єдиний окремий факт – затримання особи на місці злочину чи безпосередньо після його вчинення.

Складення та вручення письмового повідомлення про підозру також впливають на обґрунтованість підозри, оскільки вони у своїй сукупності утворюють комплекс дій, що охоплюються поняттям «здійснити повідомлення про підозру». Лише за наявності конкретних даних та доказів правоохоронці мають право скласти повідомлення про підозру та вручити його особі. Що стосується складання повідомлення про підозру, то зазначена дія включає в себе як створення змісту повідомлення, так і безпосереднє погодження повідомлення з уповноваженою особою. Так, згідно з КПК України

повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України. Якщо повідомлення про підозру складає слідчий, то він обов'язково погоджує його з прокурором, який ознайомлюється зі змістом повідомлення та доказами, які підтверджують підозру у вчиненні особою кримінального правопорушення. У разі згоди прокурор накладає відповідну резолюцію на повідомленні про підозру, вказує свою посаду, класний чин, прізвище та ініціали, ставить свій підпис та скріплює його гербовою печаткою відповідного органу прокуратури [90, с. 713]. Процедура складання повідомлення про підозру вказує на його обов'язкову письмову форму.

Зміст повідомлення про підозру, відповідно до ч. 1 ст. 277 КПК України, обов'язково має містити наступні данні: прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення; анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру; найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення; зміст підозри; правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру; права підозрюваного; підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення [67]. Якщо відносно того, кому призначено повідомлення про підозру, існують обставини, що свідчать про вчинення декількох кримінальних правопорушень, то в документі зазначається про кожне суспільно-небезпечне винне діяння та наводяться відповідні їм статті КК України. Якщо в рамках кримінального провадження обґрунтовано підозрюються кілька осіб, то повідомлення про підозру вручається окремо кожній із них. У будь-якому випадку, стосовно кожної особи повинно бути складено по два примірника повідомлення, один із яких вручається

підозрюваному, а другий, разом із його розпискою про отримання письмового повідомлення про підозру, підшивається до матеріалів кримінального провадження. У розписці повинні бути зазначені дата і час вручення повідомлення. У разі складання, погодження і вручення повідомлення слідчим, його копія надсилається прокурору.

Складене та погоджене повідомлення про підозру не впливає на набуття особою, про яку йдеться в повідомленні, «особливого процесуального статусу». Зазначеного статусу – статусу підозрюваного – особа набуває лише після вручення їй повідомлення. З моменту вручення повідомлення про підозру: розпочинається стадія притягнення до кримінальної відповідальності (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України); обраховуються строки досудового розслідування (ч. 2, 3, 4 ст. 219 КПК України). Наявність у особи статусу підозрюваного є умовою для застосування щодо неї запобіжних та інших заходів забезпечення кримінального провадження, у результаті чого можуть мати місце істотні обмеження прав і свобод. Окрім того, в особи з моменту повідомлення про підозру виникає право на захист. Тому правова регламентація моменту повідомлення про підозру і застосування відповідних норм КПК України має узгоджуватися з принципом юридичної визначеності.

За загальним порядком, письмове повідомлення про підозру вручається в день його складання слідчим або прокурором. Відповідно до даного порядку, слідчий або прокурор під час вручення повідомлення повинні здійснити низку процесуальних дій:

- 1) викликати особу (керуючись ст.ст. 133, 135-143 КПК України);
- 2) встановити особу, якій повинно бути вручено повідомлення;
- 3) усно оголосити особі повідомлення про підозру у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, роз'яснити суть підозри. Взяти розписку про вчинення відповідних дій;
- 4) повідомити особі про її процесуальні права, передбачені ст. 42 КПК, роз'яснити їх суть. Взяти розписку про вчинення відповідних дій;
- 5) фактично передати (вручити) письмове повідомлення про підозру

особі. Взяти розписку про вчинення відповідних дій;

б) внести до ЄРДР інформацію про дату та час повідомлення особи про підозру, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність.

У випадку неможливості вручення повідомлення за загальним порядком, КПК України дозволяє провести вручення повідомлення про підозру в інший спосіб (особливий порядок). Згідно з ч. 3 ст. 111 КПК України повідомлення у кримінальному провадженні здійснюється у випадках, передбачених цим Кодексом, у порядку, передбаченому главою 11 цього Кодексу, за винятком положень щодо змісту повідомлення та наслідків неприбуття особи [67]. Проаналізувавши главу 11 «Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик та привід» КПК України ми встановили, що такий спосіб передбачений ч. 1 ст. 135 КПК України. Його суть полягає у тому, що особі, якій необхідно вручити повідомлення про підозру, дане повідомлення надсилається поштою, електронною поштою, факсимільним зв'язком, телефоном або телеграмою. У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання, повідомлення про підозру для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи (ч. 2 ст. 135 КПК). Проте на практиці визначення того, чи отримала особа повідомлення про підозру, надіслане поштою, електронною поштою, факсимільним зв'язком тощо, викликає безліч труднощів.

Адвокати досить успішно оспорюють в судах дії правоохоронців, коли особа набуває статусу підозрюваного не після зафіксованого отримання повідомлення, а після направлення повідомлення про підозру, яке підміняє повістку про виклик до слідчого або прокурора для вручення такого повідомлення. На практиці у слідчого та прокурора виникає дилема: як надати статусу підозрюваного особі, місцезнаходження якої встановлено, проте якій не вдається вручити повідомлення про підозру в межах особливого порядку.

Цікавим також є те, що до такої особи неможливо застосувати тимчасовий запобіжний захід у вигляді затримання, у зв'язку з тим, що запобіжні заходи застосовуються тільки до підозрюваного, обвинуваченого або засудженого. У ч. 1 ст. 42 КПК України зазначається, що статусу підозрюваного особа набуває внаслідок вжиття заходів для вручення повідомлення про підозру у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, лише в одному випадку – якщо складене повідомлення про підозру неможливо вручити через невстановлення місцезнаходження особи. Тому, якщо місцезнаходження особи встановлене, тобто сторона обвинувачення (слідчий, прокурор) має точні відомості про місце роботи, місце проживання або тимчасового перебування особи, то вручення повідомлення про підозру має відбуватися лише в межах ч. 1 ст. 278 КПК України, а не у спосіб, передбачений для вручення повідомлень главою 11 КПК України. Акцентуємо увагу на тому, що в якості «головної підстави» застосування особливого порядку вручення повідомлення про підозру варто розглядати не факт тимчасової відсутності особи за місцем проживання сам по собі, а в сукупності з фактом невстановлення місцезнаходження особи. Як свідчить слідчо-судова практика, визначена нами «головна підстава» у більшості випадків ігнорується задля забезпечення публічного інтересу за рахунок приватного.

Слід пам'ятати, що підтвердженням отримання повідомлення про підозру особою є розпис особи про отримання повідомлення, у тому числі на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повідомлення про підозру, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повідомлення або ознайомлення з її змістом. Якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної пошти, то надіслане на таку адресу повідомлення про підозру вважається отриманим у випадку підтвердження його отримання особою відповідним листом електронної пошти. Але, як свідчить судова практика, громадяни не висловлюють бажання попередньо надавати правоохоронцям свої електронні

адреси для отримання від них повідомлень чи повісток. Крім того, аналіз норм КПК України вказує, що лише особисте вручення повідомлення про підозру особі забезпечує реалізацію обов'язку слідчого чи прокурора із роз'яснення підозрюваному його прав, передбачених ст. 42 КПК України. Тобто, на відміну від виклику, повістки, які встановлюють обов'язок особи з'явитись до того чи іншого органу, повідомлення про підозру передбачає роз'яснення прав. Ці дії із роз'яснення прав ніяким чином не може здійснити неуповноважена особа (дорослий член сім'ї, працівник житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи чи адміністрація за місцем роботи особи), а лише особа, яка має певний процесуальний статус у кримінальному провадженні (зазвичай, слідчий або прокурор). Також роз'яснення технічно неможливо здійснити поштою, електронною поштою чи за допомогою факсимільного зв'язку. Вважаємо, що положення ст. 135 КПК України про можливість направлення повідомлення про підозру електронною поштою, факсимільним зв'язком, повідомленням по телефону, повідомленням телеграмою не поширюється на спосіб вручення повідомлення про підозру за допомогою поштового зв'язку, з огляду на специфічний зміст даної процесуальної дії. З цих самих підстав, враховуючи обов'язкове роз'яснення процесуальних прав підозрюваного, повідомлення про підозру не може бути вручене: під розписку дорослому члену сім'ї чи іншій особі, яка проживає з підозрюваним; житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи; адміністрації за місцем роботи особи; представнику за довіреністю⁴ [132]. Отже, слідчий або прокурор зобов'язані здійснювати повідомлення про підозру належним чином, з урахуванням встановлених у КПК України випадків та з дотриманням усіх передбачених законодавством підстав.

Проте, на практиці виникає наступне питання: Яким чином особа фактично набуде цього процесуального статусу, коли вона свідомо переховується від органів слідства і суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і слідчий об'єктивно позбавлений такої можливості вручити їй

⁴ Статус представника підозрюваного за довіреністю взагалі не передбачений КПК України

копію повідомлення про підозру? КПК України на сьогодні не надає відповіді на це запитання, яке вирішується на практиці шляхом надіслання повідомлення про підозру засобами поштового зв'язку з одночасним винесенням постанови про оголошення розшуку підозрюваного [32, с. 151]. У разі затримання такої особи, що була оголошена у розшук, слідчий за дорученням прокурора або прокурор повторно з дотриманням вимог ст. 278 КПК України вручають письмове повідомлення про підозру.

Вважаємо, що подолати зазначену нами вище проблему можливо лише шляхом зміни існуючого порядку повідомлення особі про підозру. Більш детально на окресленій та інших проблемах «здійснення повідомлення про підозру» ми запинимось в одному з пунктів третього розділу дисертаційного дослідження, присвяченому пропозиціям щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства.

Таким чином, у ході проведеного дослідження ми встановили, що підозра – це багатогранна категорія, зазначена властивість якої породжує в кримінальному процесі достатню кількість проблем. Неповне та колізійне регламентування різних проявів відносин, які виникають при запідозренні правоохоронними органами особи у вчиненні кримінального правопорушення, що виявляється у ряді слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій по відношенню до неї тільки сприяють їх загостренню, а не вирішенню. Досліджуючи теоретичні концепції підозри, що відповідають сучасним вимогам розкриття та розслідування злочинів з одного боку, та захисту прав та законних інтересів особи, яка опинилася під підозрою у кримінальному провадженні – з іншого, ми встановили, що:

– підозра є інститутом кримінального процесуального права, який включає в себе всю сукупність кримінальних процесуальних норм, які регламентують суспільні відносини, що виникають у процесі розслідування злочинів, між особами, уповноваженими здійснювати кримінальне переслідування, та особами, які мають відношення до вчинення злочину (підозрюваними), і спрямовані на встановлення істини у кримінальному

провадженні;

– підозрою є припущення, на основі наявних у справі даних, щодо відношення особи до вчинення злочину, яке ще не знайшло остаточного посвідчення та підтвердження, у зв'язку з чим його сутність перебуває під сумнівом у слідчого та/або прокурора, який висунув його;

– підозра є етапом (стадією) досудового розслідування, що передуює обвинуваченню.

У зв'язку з відсутністю у вітчизняному законодавстві легального визначення поняття «підозра», запропоновано доповнити ст. 3 КПК України п. 13-1 наступного змісту: підозра – це припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, виражене у відповідному процесуальному рішенні та обґрунтоване наявними у кримінальному провадженні матеріалами, що підлягає подальшій перевірці з метою підтвердження чи спростування.

У ході проведеного розслідування при встановленні наявності необхідних відомостей про ознаки злочину та дані стосовно особи, підозрюваної у причетності до вчинення кримінального правопорушення, слідчий або прокурор приймають рішення про залучення її до кримінального процесу у якості підозрюваного, шляхом складання та вручення особі повідомлення про підозру. Статус підозрюваного, з одного боку, дозволяє органам досудового розслідування ефективно працювати на цьому етапі розкриття злочинів, а з іншого боку – свободи і законні інтереси особи, яка опинилася під підозрою, зазнають мінімального обмеження.

Некоректне чи помилкове розуміння представниками правоохоронних органів того сенсу, який законодавець вкладає у формулювання обґрунтованої підозри, призводить до залучення у сферу кримінального судочинства осіб без достатніх на те підстав. Зростають шанси залучення як підозрюваного невинної особи. Варто зазначити, що цьому також сприяє відсутність легального трактування терміну «обґрунтованість підозри» та переліку конкретних критеріїв (обставин), які пояснюють зміст зазначеної обґрунтованості. При

цьому передчасне залучення запідозреної особи до кримінального процесу негативно позначається на її правах, оскільки підозра є обґрунтованою лише за умови «наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення».

Залежно від підстав повідомлення про підозру, поклавши в основу поділу обсяг наявної доказової бази, ми виокремили наступні види обґрунтованої підозри: безпосередня (серйозна) та опосередкована (проста) обґрунтовані підозри.

1.3. Обґрунтованість підозри у процесуальному законодавстві та судовій практиці зарубіжних країн

В Україні не припиняється посилення діяльності органів державної влади, спрямованих на досягнення стратегічної мети України – вступу до Європейського Союзу. Значна частина цієї роботи стосується правової сфери, оскільки без відповідності правової системи України правовій системі ЄС зазначена мета буде недосяжною. Причому необхідно звертати увагу не лише на рівень відповідності українського законодавства законодавству ЄС за формою та змістом (формальний критерій), але й на органічну відповідність українського законодавчого масиву європейським нормам та стандартам, що знаходить свій прояв у правозастосовній практиці, розвитку методів тлумачення нормативно-правових актів, застосуванні принципів права ЄС в українських судах, зміцненні незалежності української судової системи, а також забезпеченні ефективності застосування адаптованого законодавства [1]. Зважаючи на вищевикладене, з'ясування сутності поняття «обґрунтована підозра» варто здійснювати саме на основі дослідження процесуального законодавства країн ЄС та відповідної практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) як міжнародного судового органу, що здійснює тлумачення та пряме застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Обґрунтована підозра є стандартом, який використовується у кримінальному процесі країн-учасниць ЄС, безпосередньо пов'язаним із затриманням особи та попереднім ув'язненням, а країнах англо-американської правової системи також і з обшуком. Згідно з нормами Зводу принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином від 09.12.1988 р. «арешт» означає акт затримання особи за підозрою у вчиненні будь-якого правопорушення або за рішенням будь-якого органу, а «затримана особа» означає будь-яку особу, позбавлену волі не внаслідок засудження за вчинення правопорушення [43]. Право на свободу як фундаментальне право людини може бути обмежене лише відповідно до процедури, що захищає особистість від свавілля та беззаконня. Під час еволюції кримінального судочинства основу такої процедури сформував «*habeas corpus*» (букв. лат. «(щоб) ти тримав тіло»).

Батьківщиною інституту «*habeas corpus*» є Велика Британія. У ст. 39 Великої хартії вольностей, підписаної англійським королем Іоанном Безземельним у 1215 році, сказано: «Жодна вільна людина не буде заарештована або ув'язнена, або позбавлена володіння, або якимось іншим способом знедолена, і ми не підемо на неї і не пошлемо на неї інакше, як за законним вироком рівних їй та за законом країни» [11]. Повноцінне юридичне оформлення судового контролю за арештом відбулося в «Акті про краще забезпечення свободи підданого та про попередження ув'язнень за морями» (*Habeas Corpus Act*), прийнятому англійським парламентом 26 травня 1679 року. Сформована внаслідок застосування даного правового акту практика і послужила основою для сучасних процесуальних форм, що забезпечують право на недоторканність особи в сучасному міжнародному праві. Відповідно до *Habeas Corpus Act*, кожна затримана людина могла сама або через осіб, що діють у її інтересах, наполягати на видачі судом наказу «*habeas corpus*», суть якого полягала у вимозі до посадової особи установи, в якій перебувала позбавлена волі особа, «... доставити або наказати доставити особу заарештованого ... до лорда канцлера або лорда-охоронця печатки Англії, або

до суддів, або до баронів того суду, звідки буде виданий зазначений наказ ... і одночасно засвідчити справжні причини затримання або ув'язнення ...» [216]. Іншими словами, цей закон надавав підданам англійської корони право на перевірку судом законності й обґрунтованості затримання. При цьому позбавленому волі надавалася можливість постати перед судом особисто та вислухати причини, на підставі яких його взято під варту [3, с. 11]. Саме з урахуванням «*habeas corpus*» сформовані положення Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. (Міжнародний пакт) та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (Європейська конвенція). Сам же стандарт обґрунтованої підозри як ключовий принцип зафіксований у ст. 5 Європейської конвенції, згідно якої кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом [60]. Ціль статті полягає в забезпеченні того, щоб ніхто не був позбавлений волі довільним чином. П. (с) ч. 1 ст. 5 Європейської конвенції з прав людини слід розглядати як у поєднанні із ч. 3 ст. 5 цього ж міжнародного документу, так і в поєднанні ч. 4 ст. 9 Міжнародного пакту, які включають низку істотних гарантій для того, щоб зробити позбавлення волі винятком із гарантованого права на свободу із забезпеченням судового нагляду за цією процедурою. Особа може бути позбавлена волі за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо існує обґрунтована необхідність запобігання вчиненню особою правопорушення чи її втечі після вчинення такого правопорушення. Кожному, хто позбавлений волі внаслідок арешту чи утримання під вартою, належить право на розгляд його справи у суді, з метою невідкладного винесення даним судом постанови щодо законності його затримання та розпорядження про його звільнення, якщо затримання є незаконним.

У країнах ЄС питання щодо «обґрунтованої підозри» розглядаються у структурі інституту затримання особи у якості підозрюваного. Так, уперше ЄСПЛ дав визначення цьому стандарту в 1990 році у справі «Fox, Campbell and

Hartley v. United Kingdom» (заяви № 12244/86; 12245/86; 12383/86), де зазначив, що стандарт доказування «обґрунтована підозра» передбачає існування фактів або інформації, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення [212]. При цьому процедура затримання (є частиною попереднього ув'язнення), а разом з ним і підозра, яка виникла у компетентного суб'єкта щодо особи, завжди повинна підлягати судовому контролю. Компетентний суб'єкт повинен не лише розглянути питання про те, чи базується арешт/тримання під вартою на обґрунтованій підозрі, а й чи доречно подальше продовження тримання під вартою. Відповідно до прецедентної практики Європейського суду з прав людини, попередній висновок має бути критично розглянутий компетентним судовим органом. В остаточному рішенні має бути чітко зазначено, на якій підставі припиняється або продовжується позбавлення волі, воно має містити посилання на факти та обставини конкретної справи. Продовження тримання під вартою не може бути виправданим, якщо національний суд повторно використовує ідентичну та стереотипну форму словосполучень без подальшого їх уточнення (наприклад, «у зв'язку з обґрунтованою підозрою»). Суди зобов'язані виносити незалежне критичне вмотивоване рішення, в якому повинно бути відображено доводи захисту та звинувачення. Пізніше, у справі «*Kavala v. Turkey*» (заява № 28749/18 [220]), де особа була затримана та заарештована за підозрою у спробі повалення уряду та конституційного ладу, ЄСПЛ нагадав, що особа може бути затримана відповідно до п. (с) ч. 1 ст. 5 Європейської конвенції лише в рамках кримінального провадження з метою допровадження її до компетентного судового органу, за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення. Для того, щоб арешт за обґрунтованою підозрою був виправданий, поліція не повинна мати доказів, достатніх для пред'явлення обвинувачення, ані в момент арешту, ані під час перебування заявника під вартою. Також не потрібно щоб особі, яку затримали, в кінцевому рахунку було пред'явлено обвинувачення або віддано під суд. Метою затримання є подальше розслідування кримінальної справи шляхом

підтвердження або зняття підозр, які є підставою для затримання. Таким чином, факти, які викликають підозру, не повинні бути такого ж рівня, як ті, які необхідні для обґрунтування обвинувального вироку або навіть притягнення до відповідальності, яка настає на подальшому етапі процесу кримінального розслідування. Разом із тим, «обґрунтованість» підозри, на якій базується арешт, є важливою частиною гарантії, встановленої у п. (с) ч. 1 ст. 5 Європейської конвенції.

Аналізуючи положення практики ЄСПЛ, можна дійти висновку, що обґрунтованість підозри містить два аспекти:

1. Відносно вчинення правопорушення.

Акцентуємо увагу на тому, що термін «правопорушення» має незалежне значення, тотожне значенню терміна «кримінальне правопорушення», яке міститься в ст. 6 Європейської конвенції. Класифікація правопорушень відповідно до національного законодавства є одним із факторів, який необхідно враховувати. Визначення терміна «правопорушення» має бути точним і конкретним: превентивне взяття під варту осіб, які, на думку держави, становлять небезпеку через схильність до вчинення злочинів, не допускається (справа «Guzzardi v. Italy», заява № 7367/76 [215]; справа «Ciulla v. Italy», заява № 11152/84 [206]; справа «M. v. Germany», заява № 19359/04 [228]; справа «Shimovolos v. Russia», заява № 30194/09 [236]). Так, у справі «Lukanov v. Bulgaria» (заява № 21915/93 [227]) ЄСПЛ підкреслив, що не було представлено фактів чи інформації, які б підтверджували намір заявника отримати для себе чи іншої особи вигоду від участі у передачі державних коштів іншим країнам; двозначне посилення на певні «угоди» було обґрунтовано витлумачено Комісією як недостатнє підтвердження існування такого недобросовісного наміру. Проте основна складність у справі Луканова полягала в тому, що більшість звинувачень проти нього не підпадали під категорію «кримінальні злочини», передбачені болгарським законодавством.

2. Відносно до доказування обставин, які за розумного неупередженого тлумачення викликають підозру щодо причетності певної особи до

кримінального правопорушення. Однак те, що може бути визнано «розумним», залежить від усіх обставин справи. Відповідно, оцінюючи обґрунтованість підозри, необхідно встановити, чи забезпечена сутність гарантії, передбаченої п. (с) ч. 1 ст. 5 Європейської конвенції. Отже, повинні існувати факти чи відомості, які б переконували об'єктивного спостерігача, що деяка особа, можливо, вчинила правопорушення або загалом причетна до кримінального правопорушення.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини показав, що існує величезна кількість звернень до законності досудового тримання під вартою, які, так чи інакше, стосуються обґрунтованості підозри. При цьому всі винесені судом рішення спираються на фундаментальні відправні точки: право на свободу та презумпцію невинуватості. У цілому, термін «обґрунтованість» означає поріг, який підозра повинна подолати, щоб об'єктивний спостерігач допустив ймовірність звинувачень. Якщо поріг не подоланий, то настає свавілля. ЄСПЛ у своїх рішеннях спирається на те, що жодне затримання, яке є свавільним, не може бути сумісним із ч. 1 ст. 5 Європейської конвенції, а поняття «свавілля» виходить за рамки невідповідності національному законодавству. Отже, позбавлення волі може бути здійснено відповідно до внутрішнього законодавства, але все-таки буде свавільним і, таким чином, суперечити положенням Європейської конвенції. Поняття свавілля, на думку ЄСПЛ, певною мірою, змінюється залежно від типу затримання. Суд зазначив, що свавілля може виникнути, коли:

- існує елемент несумлінності з боку влади;
- наказ про затримання та виконання затримання не відповідають дійсній меті обмежень, дозволених відповідним підпунктом ч. 1 ст. 5 Європейської конвенції;
- немає зв'язку між підставою дозволеного позбавлення волі та місцем і умовами тримання під вартою;
- немає співвідношення пропорційності між підставою тримання під вартою та відповідним арештом.

Застосувавши вищезазначені умовиводи до справи «Kavala v. Turkey» (заява № 28749/18), ЄСПЛ дійшов висновку про те, що подані державою докази є недостатніми для підтвердження висновку про наявність обґрунтованої підозри щодо заявника під час його первинного затримання. Крім того, не було продемонстровано, що докази, додані до матеріалів справи після арешту заявника та протягом усього періоду його тривалого тримання під вартою, що підпадають під дію даної справи, становили факти або відомості, що викликають підозру, яка виправдовує і первинне, й подальше затримання заявника. Відповідно, не було чітко продемонстровано, що заявника було позбавлено волі на підставі «обґрунтованої підозри» у тому, що він вчинив кримінальне правопорушення [220]. Виходячи з наведеного, під час тримання особи під вартою в матеріалах провадження вже мають бути наведені конкретні фактичні дані та інформація, які підтверджують зв'язок особи з кримінальним правопорушенням, а не абстрактні та узагальнені твердження про обґрунтованість підозри.

Європейський суд з прав людини дотримується тієї позиції, що місцеві юрисдикції повинні належним чином вивчати питання наявності обґрунтованості підозри у випадках затримання осіб для досудового тримання під вартою.

У справі «Segeda v. Russia» (заява № 41545/06 [235]) ЄСПЛ ухвалив, що оскільки, крім іншого, національний суд не розглянув належним чином підстави для досудового тримання під вартою, зокрема питання стосовно наявності обґрунтованої підозри щодо вчинення заявником злочинного діяння: національні суди постановили помістити заявника під варту до моменту розгляду справи по суті на підставі того, що «на справжній стадії провадження суд не здійснює оцінку доказів у кримінальній справі, стосовно громадянина Сегеда неможливо обрати більш м'який запобіжний захід, що не передбачає позбавлення волі, такий як звільнення під підписку про невиїзд». Аналогічно Європейський суд з прав людини вказав на порушення у справі «Ilijkov v. Bulgaria» (заява № 33977/96 [217]), ухваливши, що хоча ч. 4 ст. 5 Європейської

конвенції не передбачається вимога про розгляд суддями кожного доводу, поданого заявником під час встановлення законності досудового взяття під варту, право, передбачене ч. 4 ст. 5 Європейської конвенції, втрачає сенс, якщо суддя ігнорує або вважає недоречними конкретні факти, що наводяться ув'язненим і які можуть поставити під сумнів існування умов, що визначають «законність» відповідно до змісту Європейської конвенції. У зазначеній справі суди відмовилися розглядати доводи заявника та підтверджуючі їх докази щодо спроможності підозр проти нього, стверджуючи, що можливий коментар судів стосовно даних питань зумовить результат кримінальної справи по суті, і їхнє ставлення до справи стане упередженням.

ЄСПЛ неодноразово ухвалював, що подальше тримання під вартою може бути виправдане в конкретному випадку лише за наявності чітких вказівок на справжній суспільний інтерес, який, незважаючи на презумпцію невинуватості, переважає право на свободу. Крім того, суд виходить з того, що збереження «обґрунтованої підозри» в тому, що арештована особа має відношення до злочину, є неодмінною умовою законності подальшого тримання під вартою, але після закінчення певного терміну її вже недостатньо. Для продовження тримання під вартою влада повинна навести «відповідні та достатні» підстави і показати, що вона проявила «особливу старанність» під час ведення розгляду (справа «Clooth v. Belgium», заява № 12718/87 [207]). В іншому випадку має бути переглянуто рішення про продовження тримання під вартою осіб, які чекають суду, з метою забезпечення їх звільнення, якщо обставини більше не виправдовують подальше позбавлення волі. Сама по собі тяжкість звинувачень не може бути виправданням тримання під вартою до моменту судового розгляду справи, особливо якщо вона ґрунтується на доказах із чужих слів (або з чуток). Усвідомлюючи важливість таких доказів у боротьбі з організованою злочинністю, в ЄСПЛ зауважили, що іноді неоднозначний характер таких доказів та ризик того, що особа може бути звинувачена та заарештована на основі неперевірених звинувачень, які не обов'язково є неупередженими, не слід недооцінювати. З цих причин докази, що базуються на чужих

твердженнях, повинні бути підтверджені об'єктивними доказами. Це особливо актуально у випадку прийняття рішення про продовження тримання під вартою до моменту судового розгляду: хоча підозрюваний може бути дійсно затриманий на початку провадження на підставі доказів із чужих слів, яких було достатньо для перетину порогу «обґрунтованості», такі докази обов'язково стають менш актуальними з плином часу, особливо, коли в ході розслідування не було виявлено жодних додаткових доказів. Будь-яке позбавлення волі повинно відповідати меті ст. 5 Європейської конвенції а саме – захищати особу від свавілля.

Подальше існування обґрунтованої підозри у вчиненні затриманою особою злочину є обов'язковою і неодмінною умовою («*sine qua non*») належності продовження її тримання під вартою. Але через деякий час така підозра перестає сама по собі бути виправданням для позбавлення особи свободи, і судові органи повинні вмотивовувати свої рішення про продовження тримання її під вартою іншими підставами (справа «*Jabtoriski v. Poland*», заява № 33492/96 [218]). Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод передбачає чотири основні допустимі підстави для продовження тримання особи під вартою до суду:

1) ризик того, що особа, у разі звільнення, не з'явиться до суду (справа «*Stogmuller v. Austria*», заява № 1602/62 [238]);

2) ризик того, що особа, у разі звільнення, вживе заходів що завдадуть шкоди відправленню правосуддя (справа «*Wemhoff v. Germany*», заява № 2122/64 [242]);

3) ризик того, що особа, у разі звільнення, вчинить нові злочини (справа «*Matznetter v. Austria*», заява № 2178/64 [229]);

4) ризик того, що звільнення особи спричинить порушення громадського порядку (справа «*Letellier v. France*», заява № 12369/86 [225]).

Відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, інші підстави не є допустимими для продовження строку тримання особи під вартою.

1. При звільненні особи з-під варти завжди існує ризик її неявки до суду. Тяжкість майбутнього вироку лише сприяє тому, що особи в окремих юрисдикціях, де судова система корумпована, не довіряючи суду, намагатимуться втекти від слідства та суду. Але продовження тримання особи під вартою до моменту початку суду не може ґрунтуватися виключно на цьому і, тим більше, не може бути виправданням тривалих термінів попереднього ув'язнення в цілому. Ризик повинен оцінюватися з урахуванням інших відповідних факторів, які можуть або підтвердити існування небезпеки втечі, або зробити її настільки незначною, що вона не зможе виконати роль допустимої підстави для попереднього ув'язнення (справа «Panchenko v. Russia», заява № 45100/98 [232]). ЄСПЛ підкреслює, що загроза втечі не впливає з простої можливості для обвинуваченого перетнути кордон держави. Для того, щоб ця підстава мала реальний характер, потрібно довести її наступними факторами: характеристикою особи, її моральністю, місцем проживання, професією, прибутком, сімейними зв'язками, будь-якими зв'язками з іншою країною, або наявністю зв'язків в іншому місці. Ризик втечі не виникає лише за відсутності постійного місця проживання (справа «Sulaoja v. Estonia», заява № 55939/00 [240]; справа «Panchenko v. Russia», заява № 45100/98 [232]) та зменшується разом із часом, проведеним під вартою (справа «Neumeister v. Austria», заява № 1936/63 [231]). Ризик втечі може підтверджуватись: показаннями свідків про намір особи переховуватись, придбанням квитків, документально підтвердженою зміною місця проживання тощо. Отже, суд при ухваленні рішення про продовження попереднього ув'язнення повинен досліджувати та враховувати всю сукупність факторів, які підтверджують чи спростовують існування допустимої підстави для продовження тримання особи під вартою до моменту початку суду.

2. Небезпека перешкоджання належному відправленню правосуддя. У справі «Becciev v. Moldova (заява № 35615/06 [204]) ЄСПЛ зазначив, що існування небезпеки з боку обвинуваченого, який перешкоджає належному веденню судового розгляду, також має оцінюватись з посиланням на відповідні

фактори. На цю небезпеку не можна покладатися «in abstracto». Ризик виникнення небезпеки має бути підтверджений фактичними доказами. Зокрема, ними можуть бути:

- фактичні знищення, ховання або спотворення будь-якої з речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

- показання свідків, про намір підозрюваного вчинити дії особи, спрямовані на знищення, схов або спотворення важливих для слідства речей чи документів, спроба підозрюваної особи вчинити дії направлені на знищення доказів – підтверджені документально;

- незаконний вплив на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні – підтверджені документально;

- документи, підтверджуючі, що підозрюваний вчиняв подібні дії у минулому, показання свідків, дані про особу, підтверджуючі його протиправну поведінку;

- інформація про притягнення особи до кримінальної відповідальності або до адміністративної відповідальності, інформація про кримінальні зв'язки особи;

- необхідні докази того, що особа вчиняє якісь конкретні дії, направлені на створення перешкод правосуддю;

- перешкоджання кримінальному провадженню іншим чином – підтверджене документально [140].

Варто зазначити, що наведений нами перелік, який підтверджує ризики запобігання належному відправленню правосуддя, повинен бути з часом переглянутий. Так, ризик тиску на свідків може бути цілком прийнятним на початкових етапах розслідування. Однак, у довгостроковій перспективі вимог слідства недостатньо для виправдання затримання підозрюваного: за звичайного перебігу подій передбачувані ризики зменшуються з плином часу в міру проведення дізнання, прийнятих та проведених перевірок (справа «Clooth

v. Belgium», заява № 12718/87 [207]).

3. Небезпека того, що особа вчинить нові злочини. Європейський суд з прав людини в справі «Muller v. France» (заява № 21802/93 [230]) зазначив про те, що ризику повторного вчинення злочину та посилання на минуле особи не може бути достатньо для виправдання відмови у звільненні. У справі «Clooth v. Belgium», ЄСПЛ уточнив, що небезпека вчинення обвинуваченим нових злочинів має бути правдоподібною і тому досудове тримання під вартою є доречним у світлі обставин справи і, зокрема, минулої історії та особистості такої особи [207]. Як бачимо і тут ЄСПЛ у якості підтвердження необхідності подальшого обмеження волі, вимагає місцеві юрисдикції посилатись на відповідні факти.

У справі «Simeonov v. Bulgaria» (заява № 30122/03 [237]) Симеонов був затриманий на два роки і один місяць за підозрою у вчиненні ним кримінального злочину (підозру він не заперечував). Болгарський суд послався у своєму рішенні на шість попередніх судимостей Симеонова за крадіжку, інші кримінальні справи, також порушені проти нього на той час, та вирок (тюремне ув'язнення), винесений йому в 2004 році. Ці обставини вказували на реальну та серйозну небезпеку того, що Симеонов може вчинити нове правопорушення (або втекти). Таким чином, на думку Європейського суду з прав людини, підстави для подальшого тримання Симеонова під вартою були «відповідним та достатніми». ЄСПЛ дійшов висновку, що кримінальне переслідування заявника велося з необхідною «особливою старанністю», порушень ст. 5 Європейської конвенції виявлено не було.

4. Необхідність забезпечення громадського порядку. Європейський суд з прав людини у низці справ неодноразово зазначав, що через особливу тяжкість і реакцію громадськості деякі злочини можуть спричинити порушення громадського порядку, що може виправдати попередній висновок про тримання особи під вартою, принаймні, на деякий час. За виняткових обставин дана підстава може бути визнана допустимою та прийнята до уваги виконання цілей Європейської конвенції, але не виходячи за рамки визнання меж порушень

громадського порядку, спричиненого злочином, які встановлені національним законодавством. Однак, дана підстава може розглядатися як «відповідна та достатня», лише якщо вона спирається на реальні факти, які можуть продемонструвати, що звільнення обвинуваченого справді порушить громадський порядок. Крім того, тримання під вартою залишається законним, лише якщо загроза громадському порядку справді існує; збереження даного заходу може бути використано з урахуванням можливого винесення вироку позбавлення волі (справа «*Letellier v. France*», заява № 12369/86 [225]). ЄСПЛ наголошує, що місцева влада не повинна виходити з передбачуваної небезпеки громадському порядку із суто абстрактної точки зору, посиляючись виключно на тяжкість звинувачень, ймовірно вчинених особою. Вони повинні надати докази та навести приклади, які могли б свідчити про те, що звільнення особи спричинить реальну загрозу громадському порядку (справа «*Aleksandr Makarov v. Russia*», заява № 15217/07 [203]). Незважаючи на те, що деякі правопорушення становлять особливу загрозу громадському порядку, така небезпека неминуче зменшується з часом, що вимагає від влади наведення конкретних фактів, які б відповідали спільним інтересам, щоб продемонструвати, що міра тримання під вартою, як і раніше, залишається виправданою. Так, у справі «*Jiga v. Romania*» (заява № 14352/04 [219]) Європейський суд з прав людини встановив, що відносно Джиги, який перебував під вартою до моменту суду протягом 11 місяців і трьох тижнів, уповноваженими органами Румунії не було надано достатніх доказів, які б продемонстрували, що звільнення цієї особи з плином часу негативно вплинуло б на громадянське суспільство або завадило проведеному розслідуванню, тим паче після допиту свідків. Короткий посил судових органів на серйозність звинувачень, перспективу суворого вироку чи розмір завданих збитків не змогли, на думку ЄСПЛ, компенсувати відсутність аргументації у цій справі.

Таким чином, проведений аналіз практики Європейського суду з прав людини показує, що весь його правозастосовний досвід щодо обґрунтованості підозри ставить «на чільне місце» необхідність дотримання національними

юрисдикціями ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка закріплює право на свободу в очікуванні кримінального судочинства. Збереження обґрунтованої підозри в тому, що заарештована особа скоїла злочин, є неодмінною умовою обґрунтованості подальшого тримання її під вартою, але з плином часу цього стає недостатньо. Повинен існувати справжній суспільний інтерес, який переважатиме право на свободу окремої особи. Прецедентне право Європейської конвенції розробило чотири основні допустимі підстави для продовження тримання особи під вартою до початку суду. Існування зазначених підстав має бути достатньою мірою доведено представниками місцевих юрисдикцій. Судові органи повинні вивчити, чи підтверджують обставини справи (конкретні, а не абстрактні) дані підстави. Для подальшого продовження терміну попереднього ув'язнення органи затримання повинні навести «відповідні та достатні» підстави і продемонструвати, що вони виявили «особливу старанність» під час проведення розгляду. Аналіз судових рішень свідчить, що ЄСПЛ суворо ставиться до наявності (і мотивації) підстав (у тому числі до того, чи витримують вони перевірку часом), а також до того, чи докладено особливої старанності під час розгляду справи. При цьому Європейський суд з прав людини розглядає кожну справу по суті відповідно до її особливостей.

Проаналізувавши практику Європейського суду з прав людини як міжнародного судового органу, що здійснює тлумачення та пряме застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо обґрунтованості підозри, ми вважаємо, що необхідно вивчити законотворчий досвід низки зарубіжних країн стосовно даного питання.

Інститути вітчизняного кримінального процесу спочатку зазнавали впливу з боку іноземних правових систем, і залежно від етапу еволюції характеризувались різним ступенем впливу та вибором тієї чи іншої моделі. Дотримуючись зобов'язань перед Радою Європи щодо приведення національної правової системи у відповідність до міжнародних цивілізованих стандартів, сучасний період також супроводжується черговою його модернізацією. В

зазначеному контексті ключовим є вибір стратегії модернізації: або прийняття готових зарубіжних моделей, або збереження вітчизняних інститутів з подальшою покроковою модифікацією, враховуючи провідний досвід розвинених країн. Той чи інший вибір має бути осмисленим. Якщо пріоритет надаватиметься запозиченням, слід враховувати, що запозичення має адаптуватися під місцеві умови з урахуванням вже напрацьованого вітчизняного досвіду. В іншому випадку отримаємо дефектний непрацюючий інститут, який своїм існуванням дестабілізуватиме вітчизняний кримінальний процес. Ми дотримуємося позиції необхідності пріоритету модифікацій правових інститутів перед запозиченням. Цілком обґрунтованим буде копіювання окремих елементів правових інститутів, які в умовах сучасного життя довели свою ефективність та життєздатність. Слід пам'ятати, що Україна – держава з історично сформованими правовими традиціями, яка в арсеналі має вже напрацьований багатий досвід організаційної та процедурної побудови правової системи, який потрібно також використовувати й адаптувати до вимог сьогодення.

Переходячи безпосередньо до дослідження зарубіжного досвіду мотивування рішень про досудове затримання особи та попереднє ув'язнення, почнемо з досвіду Нідерландів. Нідерланди, як і будь-яка інша країна-учасниця ЄС, дотримується фундаментального постулату про те, що людина має право на фізичну свободу. Даний постулат закріплений у ст. 15 Конституції Королівства Нідерландів [209], яка діє вже понад два століття. Як зазначає конституційна норма, позбавлення особи волі неможливе, за винятком випадків, передбачених законом. Конкретизацію положень про позбавлення людини волі можна знайти у ст. 63-93 Кримінально-процесуального кодексу Нідерландів (Wetboek van Strafvordering [243]). У Нідерландах розрізняють наступні види досудового затримання:

- 1) затримання на місці злочину на користь розслідування (на шість годин);
- 2) арешт на користь розслідування за умови, що за злочин передбачено

тюремне ув'язнення на строк від чотирьох років, а також за деякими іншими злочинами (на строк до сорока восьми годин);

3) затримання на користь розслідування (до шести днів);

4) попереднє ув'язнення (до десяти днів).

Затримання на місці злочину забезпечує можливість допиту затриманого компетентними органами, після чого приймається рішення щодо необхідності арешту або затримання особи на користь розслідування. Щодо попереднього ув'язнення, то воно можливе за рішенням слідчого судді на підставі прохання публічного обвинувача. Слідчий суддя оцінює: наявність необхідної «розумної презумпції винності»; караність правопорушення, за яке може бути призначено попереднє ув'язнення; дотримання всіх встановлених правових умов. Правові умови викладені у статтях 67 та 67а КПК Нідерландів.

Попереднє ув'язнення може бути призначено за наявності «серйозних припущень» («ernstige bezwaren») про те, що затриманий вчинив злочин, за який згідно із законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від чотирьох років, та/або яке конкретно передбачено законом, та /або яке тягне за собою покарання у вигляді позбавлення волі, тоді як затриманий не має постійного місця проживання або не проживає в Нідерландах.

Термін «серйозні припущення» передбачає високий рівень підозри в тому, що затриманий справді вчинив злочин, у якому він підозрюється. Попереднє ув'язнення може застосовуватися лише тоді, коли існує серйозна небезпека того, що затриманий зникне, та/або якщо громадська безпека вимагає негайного його затримання. Переконливі підстави, які свідчать про необхідність негайного затримання, вважаються наявними, якщо:

– підозра пов'язана зі злочином, за який передбачено максимальне покарання у вигляді дванадцяти або більше років, злочин серйозно вплинув на громадський порядок;

– існує серйозний ризик того, що підозрюваний вчинить злочин, за який передбачено максимальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше шести років, та/або вчинить злочин, який може поставити під загрозу

безпеку держави чи здоров'я та/або безпеку людей, або може створити загальну небезпеку для майна;

- існують серйозні підозри, що затриманим уже раніше було скоєно правопорушення;

- буде вважатися необхідним затримання особи з метою встановлення істини, окрім як за її власними заявами.

У Нідерландах обов'язком спочатку слідчого судді, а потім і судді (суддів) першої інстанції є перегляд досудового тримання особи під вартою та ухвалення рішення про те, чи слід його продовжити. Суди згідно із законом повинні критично розглядати досудове тримання під вартою та зобов'язані обґрунтовувати свої рішення з посиланням на відповідні факти та обставини справи. Однак, у Нідерландах суди не завжди виконують цю вимогу, на що неодноразово у своїх рішеннях вказував ЄСПЛ. Насправді зустрічається часте використання загальних фраз у рішеннях, які характеризуються абстрактністю. Найчастіше такі рішення містять стереотипну фразу про те, що існують «серйозні припущення» – як зазначено у ст. 67а КПК Нідерландів [243] – і що суспільний інтерес та інтерес ефективного кримінального судочинства (як і раніше) переважає над особистою зацікавленістю підсудного у волі. У більшості випадків посилання на конкретні підстави справи та факти щодо затриманого не згадуються у рішенні, навіть коли захист та/або звинувачення наводять свої доводи. Незважаючи на те, що на нараді прийнято обговорювати всі доводи захисту та звинувачення, остаточне рішення (часто оформлюване лише в журналі судового засідання) не містить цих доводів та їх критичного аналізу. Така практика залишає у невіданні не лише затриманого та сторону звинувачення щодо причин, з яких припиняється чи продовжується попереднє ув'язнення, а й громадськість загалом. При цьому в Нідерландах існує практика компенсації як за незаконне попереднє ув'язнення, так і за ув'язнення, здійснене за відсутності «серйозних припущень». Найчастіше компенсація надається особам, які перебували під вартою до суду, але потім були виправдані.

На відміну від Нідерландів, у Німеччині до питання про дотримання права особи на свободу підходять більш ґрунтовно та принципово. Відповідно до ст. 2 Конституції Федеративної Республіки Німеччина (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland [214]) кожна людина має право на особисту свободу. Ст. 104 Конституції ФРН надає певні правові гарантії щодо арешту та попереднього ув'язнення, які докладно закріплені в § 112-131 глави 9 Кримінально-процесуального кодексу Німеччини (Strafprozessordnung, StPO [239]).

Розглянемо процедурні аспекти попереднього ув'язнення у законодавстві Німеччини та особливості їх практичного застосування. Так, поліція може затримувати підозрюваного за власною ініціативою або від імені прокуратури до закінчення дня, що настає за днем арешту (gewahrsam). Максимальна тривалість такого затримання становить 48 годин. Відповідно до § 127 КПК Німеччини, у деяких випадках підозрюваний може утримуватися під вартою («vorläufige festnahme» [239]) без ухвали суду. У разі затримання підозрюваного на місці злочину він може утримуватися під вартою, якщо існує ризик втечі та/або необхідно встановити його особу. Якщо підозрюваного не спіймано на місці злочину, звинувачення може затримати підозрюваного за умови крайньої необхідності та при дотриманні умов для видачі ордеру. Якщо підозрюваного затримано і не звільнено через 48 годин, він має постати перед слідчим суддею у місцевому суді («amtsgericht»), який вирішує, залишити в силі затримання чи ні. Суддя не перевіряє законність тримання під вартою, лише законність його продовження. Якщо суддя вирішить, що подальше затримання необхідне, він, залежно від наявності серйозної підозри (dringender tatverdacht), видасть ордер (haftbefehl), у цьому випадку особа береться під варту (untersuchungshaft).

Затримання може бути проведене за наявності підозри, її можна визначити як «ймовірність подальшого засудження особи, що досягла встановленого законом рівня, заснована виключно на відомостях про передбачуваний злочин». Німецьке кримінально-процесуальне право розрізняє три види такої ймовірності (підозри):

- 1) проста (необхідне для початку процедури дізнання) («bloft», «einfach», «anfangs»);
- 2) серйозна (обґрунтовує арешт обвинуваченого, є причиною обмеження конституційних прав підозрюваного) («dringender tatverdacht»);
- 3) достатня (зумовлює порушення публічного обвинувачення у суді) («hinreichend»).

Початок процедури дізнання обумовлений наявністю первісної (простої) підозри. Цей ступінь підозри характеризується мінімальною ймовірністю осуду. Абстрактних критеріїв, що дозволяють однозначно виявити наявність первісної підозри, ані закон, ані доктрина не пропонують. Варто підкреслити, що існування первісної підозри можливе і без конкретного підозрюваного. Тобто, для початку дізнання потрібні лише відомості про передбачувану подію злочину, а інформація про його суб'єкта може бути зібрана і згодом. Навіть якщо наявна підозра персоніфікована, цей факт сам по собі не спричиняє появи у запідозреної особи процесуальних прав та обов'язків. Людина стає суб'єктом попереднього розслідування лише після інкультпачії («inkulpation»), яка, згідно з пануючим суб'єктивно-об'єктивним поглядом, проводиться в момент застосування до підозрюваного тієї чи іншої примусової процесуальної дії. Після цього запідозрена особа протягом усього досудового провадження називається обвинуваченим («beschuldigter»).

За наявності серйозної підозри проводиться, на підставі ордеру досудовий арешт обвинуваченого на строк, що не перевищує шести місяців, з можливим його продовженням Вищим земельним судом. У виняткових випадках прокурор або поліція можуть заарештувати підозрюваного без ордеру. Проте заарештований має бути доставлений до судді невідкладно для санкціонування запобіжного заходу. Дільничний суддя має право обрати легшу міру запобіжного заходу при наявності для цього законодавчо встановлених підстав. Крім того, заарештований, на досудових стадіях обвинувачений, має право порушити клопотання про судовий розгляд питання щодо анулювання ордеру на арешт або його зупинення. Інакше кажучи, німецьке кримінально-

процесуальне право знає процедуру, аналогічну «habeas corpus» [65, с. 172], про яку ми писали раніше.

Аналіз норм Кримінально-процесуального кодексу Німеччини свідчить про те, що у разі взяття особи під варту («*untersuchungshaft*») потрібна не лише наявність серйозної підозри («*dringender tatverdacht*») у тому, що особа вчинила злочин, а й наявність однієї з підстав, передбачених КПК Німеччини. Підстави («*haftgrunde*») для попереднього ув'язнення перелічені в § 112 II, III та в § 112a КПК Німеччини [239]. Не лише серйозна підозра, а й кожна підстава, якщо вона існує, має бути підтверджена конкретними фактами та обставинами справи. Підставами є:

- 1) ризик втечі, переховування від слідства («*fluchtgefahr*»);
- 2) фальсифікація доказів шляхом запобігання збору доказів або змови («*verdunkelungsgefahr*»);
- 3) тяжкість злочину («*tatschwere*») (терористичний акт, вбивство, ненавмисне вбивство, серйозний напад і підпал).

Для кожної підстави необхідно вказати обставини та факти, що привели суддю до висновку про один або кілька ризиків, згаданих у справі, яку він розглядає. Недостатньо зробити висновок щодо можливості наявності одного з ризиків. Суддя має обґрунтовано їх мотивувати. Цілями попереднього ув'язнення у Німеччині є забезпечення права суспільства на ретельне розслідування злочину, забезпечення кримінального судочинства відповідно до верховенства закону та забезпечення виконання вироку. Основна мета, очевидно, полягає в тому, щоб забезпечити присутність підсудного під час судового розгляду, оскільки в Німеччині проведення заочного судового розгляду неможливе. Таким чином, можна зробити висновок, що центральною з перерахованих підстав для попереднього ув'язнення особи є ризик її втечі, переховування від слідства.

Тримання під вартою триває до звільнення, скасування або закінчення терміну дії ордера на арешт або до винесення остаточного обвинувального вироку. Загальний строк тримання під вартою на досудовій стадії складає шість

місяців, його може бути продовжено за певних обставин. Рішення першої інстанції має бути ухвалене протягом 6 місяців. Якщо справа підвищеної складності і триватиме понад шість місяців, передбачено перегляд підстав для тримання під вартою кожні три місяці. Відповідно до § 112 I КПК Німеччини, попередній висновок не може бути призначений, якщо він не пропорційний важливості справи і очікуваному покаранню [239]. За винятком деяких злочинів, згаданих у § 112a КПК Німеччини, у ФРН неможливо затримати людину на тій підставі, що вона вчинить новий злочин після звільнення.

У Німеччині донедавна вважалося, що Конституція та судова система ніяк не конфліктують із рішеннями Європейського суду з прав людини. Але після деяких рішень, визнаних ЄСПЛ у Німеччині резонансними, дана позиція зазнала обґрунтованої критики. Низкою рішень ЄСПЛ визнав Німеччину винною у порушенні ч. 4 ст. 5 Європейської конвенції, оскільки заявники не змогли отримати доступ до матеріалів кримінальної справи, які містили інформацію та докази, що стосувались обґрунтованості їх затримання (справа «Garcia Alva v. Germany», заява № 23541/94 [213]; справа «Schöps v. Germany», заява № 25116/94 [234]; справа «Lietzow v. Germany», заява № 24479/94 [226]). Проте розгляд скарг, поданих проти Німеччини до Європейського суду з прав людини, показує, що загалом мотивація рішень про попереднє ув'язнення справді відповідає стандарту ЄСПЛ. Наприклад, у справі «Chraidi v. Germany» (заява № 65655/01 [205]) німецькі суди навели три основні причини для продовження тримання особи під вартою в попередньому ув'язненні, а саме: заявник, як і раніше, перебував під сильною підозрою у вчиненні злочинів, у яких він звинувачувався, серйозний характер цих правопорушень, а також той факт, що заявник, швидше за все, зникне у разі звільнення, враховуючи покарання, якого він може зазнати, якщо буде визнаний винним за пред'явленими звинуваченнями. ЄСПЛ дійшов висновку, що обґрунтованість підозри полягає в тому, що заявник вчинив злочини, у яких його звинувачували, засновані на переконливих доказах, які зберігалися протягом усього періоду судового розгляду, що призвело до його засудження. Він також

погодився з тим, що передбачувані правопорушення мали серйозний характер. Щодо небезпеки того, що заявник зникне, ЄСПЛ зазначив, що, хоча можливість винесення суворого вироку після спливу певного терміну сама по собі недостатня для виправдання подальшого тримання під вартою у зв'язку з небезпекою втечі, національний суд у цій справі також послався на інші обставини, що стосуються справи, включаючи той факт, що заявника було екстрадовано з Лівану до Німеччини для кримінального переслідування в контексті міжнародного тероризму. Він не мав ні постійного місця проживання, ні соціальних зв'язків у Німеччині, які могли б завадити йому втекти у разі звільнення. Таким чином, Європейський суд з прав людини дійшов висновку, що протягом усього терміну тримання під вартою існував значний ризик того, що заявник зникне, та були наявні «відповідні й достатні» підстави для подальшого тримання заявника під вартою.

Аналіз німецької судової практики показує, що: по-перше, уповноважені особи намагаються в кожному конкретному випадку обґрунтувати своє рішення наявністю серйозних підозр та/або наявністю однієї або кількох із згаданих підстав («haftgrunde») шляхом оцінки відповідних фактів та обставин, що сприяють прийняттю рішення про арешт. Це підтверджують справа «Wemhoff v. Germany» (справа № 2122/64 [242]), справа «Dzelili v. Germany» (справа № 15065/05 [210]) та ін. У цих та інших рішеннях ЄСПЛ наголошував, що німецькі суди виявляють обережність, підтримуючи свої твердження про те, що існувала небезпека втечі особи у разі її звільнення, посилаючись на ранніх стадіях розгляду справи на обставини, що стосуються матеріального становища обвинуваченого, його поведінки тощо. По-друге, існує суворий судовий контроль рішень про попереднє ув'язнення не лише вищими судами, а й Федеральним Конституційним судом Німеччини (Bundesverfassungsgericht, BVerfG). Федеральний Конституційний суд часто виносить рішення з питань кримінального судочинства й істотно впливає на розвиток практики досудового тримання під вартою. Принципи, яких дотримуються нижчі суди та Федеральний Конституційний суд, однакові (справедливий судовий розгляд з

презумпцією невинуватості, рівність сторін і швидкий судовий розгляд, з одного боку, та ефективна система кримінального правосуддя – з іншого). Основна увага у рішеннях Федерального Конституційного суду приділяється правам людини. Існуюча система, на наш погляд, позитивно впливає на мотивацію рішень, що виносяться у зв'язку з необхідністю обмеження особистої свободи.

Для цілей нашого дослідження вважаємо за доцільне врахувати не лише досвід країн, чий правові системи належать до найбільш розвинених, а й приділити частину уваги державі, яка раніше формувала кримінальний процес подібно до України. Досвід країн, чий кримінальний процес у пострадянський період зазнав серйозних змін з переорієнтацією на право ЄС, має важливе значення для України, оскільки вона, по суті, йде шляхом, який ці країни вже подолали раніше.

У Латвії кримінальний процес після оновлення законодавства у 2005 році зазнав істотних змін. Після реформи було запроваджено більш суворі правила призначення попереднього ув'язнення і, навіть, встановлено нові критерії призначення попереднього ув'язнення залежно від тяжкості злочину. Зазначимо, що у Кримінально-процесуальному законі Латвії підозра ґрунтується на сукупності доказів, яка дає підставу для припущення про те, що, найімовірніше, розслідуване злочинне діяння скоєно певною особою (ст. 65 УПЗ Латвії [208]). В інших випадках, якщо сукупність доказів дає підстави вважати, що саме конкретна особа вчинила злочин, то ця особа підлягає залученню в якості обвинуваченого (ст. 69 УПЗ Латвії [208]). Тобто латвійське законодавство, як і вітчизняне, включає формулювання («найімовірніше»), зміст якого свідчить про можливість регулювання відносин у кримінальному процесі з використанням ймовірного знання.

Позбавлення волі особи починається, як і в більшості інших країн, із затримання. Аналіз кримінально-процесуального закону Латвії дозволяє зробити висновок, що затриманою є особа, яка в установленому законом порядку зазнала короткочасного затримання, оскільки окремі факти дають

підстави вважати, що вона вчинила злочинне діяння. Підстави для початкового арешту слід відрізняти від підстав для продовження тримання під вартою. Відповідно до ст. 264 УПЗ Латвії, повинні існувати підстави для твердження про те, що особа скоїла злочин, покарання за який передбачає позбавлення волі, і, крім того, ця особа повинна бути або затримана на місці злочину, або очевидець повинен упізнати людину як передбачуваного злочинця, або повинні бути наявні чіткі сліди, що вказують на причетність особи до вчинення злочину. Протягом 48 годин після затримання слідчий суддя має ухвалити рішення про видачу постанови про затримання.

Відповідно до ч. 1 ст. 272 УПЗ Латвії, затримання може бути застосоване лише в тому випадку, якщо конкретна інформація про факти, отримана під час кримінального судочинства, викликає обґрунтовану підозру в тому, що особа вчинила кримінальний злочин, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, а застосування іншого запобіжного заходу не може гарантувати, що особа не вчинить новий кримінальний злочин, не перешкоджатиме розслідуванню, не ухилиться від слідства, суду або виконання вироку [208]. Іншими словами: ордер на затримання може бути виданий за наявності обґрунтованої підозри та наступних підстав, таких як: небезпека втечі, ризик перешкодження судовому розгляду, ризик того, що зацікавлена особа вчинить новий злочин. Додаткові підстави передбачені ч. 2 ст. 272 УПЗ Латвії, в якій встановлено, що затримання може бути застосоване також до особи, затриманої за підозрою або обвинувачуваної у вчиненні особливо тяжкого злочину, якщо: злочин був спрямований проти неповнолітньої особи, яка перебувала або перебуває в матеріальній чи іншій залежності від підозрюваного чи обвинувачуваного, або особи, яка не мала можливості захищати свої інтереси через вік, хворобу, або інші причини; особа є членом організованої злочинної групи; особа не має постійного місця проживання у Латвії [208]. У разі продовження звичайного терміну тримання під вартою компетентним органом є слідчий суддя, в ході судового розгляду судді (вищих) судів приймають рішення про продовження строку тримання під вартою на три місяці.

Підсумовуючи зазначимо, що шлях, який обрала Україна на вступ до ЄС, зумовлює необхідність уважного вивчення як міжнародних норм, так і досвіду окремих країн у сфері забезпечення прав осіб. Проведений аналіз свідчить про те, що за кордоном підозра є підставою до початку досудового розслідування, застосування заходів кримінально-процесуального примусу тощо. Сформований порядок затримання особи та попереднього ув'язнення створює в країнах ЄС найбільш сприятливі умови для забезпечення прав людини та громадянина при їх залученні до сфери кримінального процесу. Проте, якщо в законодавстві європейських країн і присутнє поняття «обґрунтована підозра» чи аналогічний їй термін, рівень його розробленості має суттєві відмінності залежно, як від історичних передумов розвитку країни, так і від пануючої кримінально-процесуальної доктрини загалом. У тих країнах, де доктрина не передбачає достатнього розвитку «обґрунтованої підозри» в теорії, на практиці призводить до нехтувань правами осіб при залученні їх до кримінального процесу, про що красномовно свідчить практика ЄСПЛ.

Не можна не погодитись з доцільністю адаптації частини зарубіжного досвіду до структури вітчизняного кримінального процесу. Підозра у вітчизняному кримінальному процесі за прикладом досвіду країн ЄС не може виглядати обґрунтовано, коли «невідомо» про більшість деталей нібито скоєного кримінального правопорушення, тим більше після певного часового періоду, під час якого свобода особи піддається обмеженню. Щоб уникнути нічим не виправданих порушень прав людини, вважаємо за доцільне передбачити в КПК України тлумачення, як терміну «обґрунтована підозра», так і конкретних критеріїв, які пояснюють зміст «обґрунтованості». Виправданим буде застосування німецького досвіду при розробці у вітчизняній кримінальній процесуальній доктрині вчення про підозру, про момент її виникнення, наслідків застосування тощо. Прийнятним буде запозичення німецької концепції «рівневості» підозри, яка безпосередньо впливатиме на здійснення найрізноманітніших, у тому числі і слідчих (розшукових), процесуальних дій.

Висновки до розділу 1

Під час дослідження теоретико-методологічних засад інституту обґрунтованої підозри у вітчизняному та зарубіжному кримінальному процесі, міжнародній практиці було визначено наступне:

1. Розвиток обґрунтованої підозри як процесуального інституту бере свій початок із розшукової форми кримінального процесу та пов'язаний з особою підозрюваною. При цьому вивчення найдавніших джерел права, які поширювали свій вплив на українські території, свідчить про те, що витoki підозри зародились у необхідності захисту приватних інтересів. Історичні процеси, пов'язані з розвитком та ускладненням державно-правових форм, сприяли наданню підозрі публічності, втраті нею приватних засад. Підозра існує там, де причетність суб'єкта до злочину для уповноваженої особи ще не підтверджена достатніми даними, де процес пізнання є ланцюжком від ймовірного до достовірного. Сам же інститут підозри поступово вбирає у себе державно-владний характер кримінального процесу та судочинства. Починаючи із середини XIX ст. правове призначення підозри набуває нового сенсу: підозра, її своєчасне висунення й формулювання виступають необхідними гарантіями забезпечення права запідозреної особи (підозрюваного) на захист. У міру демократизації суспільства, що сприяє посиленню права і свободи особистості, інститут обґрунтованої підозри зазнає дедалі ретельнішої регламентації. Протягом усього вивченого нами часового періоду спостерігається загальне походження, спорідненість та спадковість норм, що регулюють інститут обґрунтованої підозри з більш комплексною регламентацією його різних елементів на кожному окремому часовому проміжку, який знаменується прийняттям системного правового акту. Видання на початку XVIII ст. Короткого зображення процесів та судових тяжб є точкою відліку для вивчення матеріальної історії становлення даного інституту, який в тому чи іншому вигляді отримав своє закріплення у найбільш значущих джерелах процесуального права, що діяли в останні три століття на українських

територіях. У якості системних законодавчих актів, що зіграли важливу роль у становленні інституту обґрунтованої підозри, виділені наступні: Звід законів кримінальних 1832 року, Статут кримінального судочинства 1864 року, КПК УСРР 1927 року, КПК УРСР 1960 року та КПК України 2012 року. Їх аналіз свідчить про те, що розвиток інституту обґрунтованої підозри не завжди здійснювався шляхом забезпечення балансу й оптимального поєднання, у процесі розкриття й розслідування злочинів, інтересів держави та прав, свобод і законних інтересів осіб, запідозрених у вчиненні злочину. Сформований підхід не зник повністю і при прийнятті компромісного Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, який зберіг дискусійність багатьох питань.

2. Підозра – це багатогранна категорія: підозра є інститутом кримінального процесуального права, який включає в себе всю сукупність кримінальних процесуальних норм, які регламентують суспільні відносини, що виникають у процесі розслідування злочинів, між особами, уповноваженими здійснювати кримінальне переслідування, та особами, які причетні до вчинення злочину (підозрюваними), і спрямовані на встановлення істини у кримінальному провадженні; підозрою є припущення, на основі наявних у справі даних щодо причетності особи до вчинення злочину, яке ще не знайшло остаточного посвідчення та підтвердження, у зв'язку з чим його сутність перебуває під сумнівом у слідчого та/або прокурора, який висунув його; підозра є етапом (стадією) досудового розслідування, що передуює обвинуваченню. У зв'язку з відсутністю у вітчизняному законодавстві легального визначення поняття «підозра», було запропоновано доповнити ст. 3 КПК України п. 13-1 наступного змісту: підозра – це припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, виражене у відповідному процесуальному рішенні та обґрунтоване наявними у кримінальному провадженні матеріалами, що підлягає подальшій перевірці з метою підтвердження чи спростування.

Під час проведеного розслідування при встановленні наявності

необхідних відомостей про ознаки злочину та особистість особи, підозрюваної до вчинення кримінального правопорушення, слідчий або прокурор приймають рішення про залучення її до кримінального процесу як підозрюваного, шляхом складання та вручення особі повідомлення про підозру. Підозра є обґрунтованою лише за умови «наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення». Статус підозрюваного, з одного боку, дозволяє органам досудового розслідування ефективно працювати на цьому етапі розкриття злочинів, а з іншого боку – свободи і законні інтереси особи, яка опинилася під підозрою, зазнають мінімального обмеження.

Залежно від підстав повідомлення про підозру, поклавши в основу поділу обсяг наявної доказової бази ми виокремили наступні види обґрунтованої підозри: безпосередня (серйозна) та опосередкована (проста).

3. За кордоном підозра є підставою до початку досудового розслідування, застосування заходів кримінально-процесуального примусу тощо. Сформований порядок затримання особи та попереднього ув'язнення створює в країнах ЄС найбільш сприятливі умови для забезпечення прав людини та громадянина при їх залученні до сфери кримінального процесу. Проте, якщо в законодавстві європейських країн і присутнє поняття «обґрунтована підозра» чи аналогічний їй термін, рівень його розробленості має суттєві відмінності залежно, як від історичних передумов розвитку країни, так і від пануючої кримінально-процесуальної доктрини загалом. У тих країнах, де доктрина не передбачає достатнього розвитку «обґрунтованої підозри» в теорії, на практиці призводить до нехтувань правами осіб при залученні їх до кримінального процесу, про що красномовно свідчить практика Європейського суду з прав людини. Проведений аналіз практики показує, що весь правозастосовний досвід ЄСПЛ щодо обґрунтованості підозри ставить «на чільне місце» необхідність дотримання національними юрисдикціями ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка закріплює право на свободу в очікуванні кримінального судочинства. Збереження обґрунтованої підозри в тому, що заарештована особа скоїла злочин, є неодмінною умовою обґрунтованості

подальшого тримання її під вартою, але з плином часу цього стає недостатньо. Повинен існувати справжній суспільний інтерес, який переважатиме право на свободу окремої особи. Прецедентне право Європейської конвенції розробило чотири основні допустимі підстави для продовження тримання особи під вартою до початку суду. Існування зазначених підстав має бути достатньою мірою доведено представниками місцевих юрисдикцій. Судові органи повинні вивчити, чи підтверджують обставини справи (конкретні, а не абстрактні) дані підстави. Для подальшого продовження терміну попереднього ув'язнення органи затримання повинні навести «відповідні та достатні» підстави і продемонструвати, що вони виявили «особливу старанність» під час проведення розгляду. Аналіз судових рішень свідчить, що ЄСПЛ суворо ставиться до наявності (і мотивації) підстав (у тому числі до того, чи витримують вони перевірку часом), а також до того, чи докладено особливої старанності в ході розгляду справи. При цьому Європейський суд з прав людини розглядає кожну справу по суті відповідно до її особливостей.

Не можна не погодитись з доцільністю адаптації частини зарубіжного досвіду до структури вітчизняного кримінального процесу. Підозра у вітчизняному кримінальному процесі за прикладом досвіду країн ЄС не може виглядати обґрунтовано, коли «невідомо» про більшість деталей нібито вчиненого кримінального правопорушення, тим більше після певного часового періоду, під час якого свобода особи піддається обмеженню. Щоб уникнути нічим не виправданих порушень прав людини, вважаємо за доцільне передбачити в КПК України трактовку, як терміну «обґрунтована підозри», так і конкретних критеріїв, які пояснюють зміст «обґрунтованості». Виправданим буде застосування німецького досвіду при розробці у вітчизняній кримінальній процесуальній доктрині вчення про підозру, про момент її виникнення, наслідків застосування тощо. Прийнятним буде запозичення німецької концепції «рівневості» підозри, яка безпосередньо впливатиме на здійснення найрізноманітніших, у тому числі і слідчих (розшукових), процесуальних дій.

РОЗДІЛ 2

ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ОБҐРУНТОВАНІСТЮ ПІДОЗРИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

2.1. Оцінка доказів при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження та її межі

Здійсненню процесуальної діяльності слідчого судді у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення передують прийняття процесуального рішення, порядок якого визначений нормами Кримінального процесуального кодексу України. Процесуальні рішення відіграють одну з основних ролей у кримінальному провадженні. Процес їх прийняття складається з багатьох етапів і результатом має втілення кримінальних процесуальних норм у практичну діяльність. Загальні правила прийняття кримінальних процесуальних рішень покликані встановити той необхідний алгоритм дій, виконання якого забезпечило б належну якість кримінальних процесуальних рішень та їх відповідність чинному законодавству [133, с. 193]. Розглядаючи клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, слідчий суддя також повинен прийняти відповідне процесуальне рішення, від якого залежатиме увесь подальший хід кримінального провадження. Рішення, прийняті слідчим суддею, є правовим засобом виконання завдань кримінального провадження, які, у свою чергу, полягають у: захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального

провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України). Вирішення зазначених завдань можливе лише у тому випадку, якщо всі рішення слідчого судді, які приймаються під час кримінального провадження, відповідатимуть законності, обґрунтованості та вмотивованості. Багато у чому від дотримання даної вимоги залежатиме законність, обґрунтованість та вмотивованість остаточного судового рішення стосовно винуватості або невинності підсудного.

Рішення слідчого судді – це спрямовані на досягнення цілей кримінального провадження акти застосування норм процесуального права, які відповідають вимогам законності, обґрунтованості та вмотивованості, містять владні волевиявлення та висновки з правових питань, що виникають під час досудового розслідування. Законність рішень слідчого судді означає, по-перше, їх відповідність (за формою та змістом) вимогам КПК України, по-друге – правильне застосування при їх винесенні норм процесуального закону. Обґрунтованим є рішення, ухвалене слідчим суддею на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими та оціненими слідчим суддею. Аналіз норм КПК України свідчить про те, що стосовно рішень слідчого судді висуваються вимоги про наявність у них відповідних підстав, підтверджених тими доказами, які були досліджені слідчим суддею. Закон визначає підстави, за яких рішення приймається у тому чи іншому вигляді. Тому переконання слідчого судді, який приймає рішення, у тому, що дані підстави встановлено, має бути мотивом, що спонукає його діяти так, як передбачає норма кримінального процесуального закону. Вмотивованим є рішення слідчого судді, в якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення. Мотивованість рішення робить його переконливим, а вимога законодавця щодо обов'язкового мотивування рішень виступає однією з основних гарантій запобігання поверненню до інквізиційного кримінального процесу.

Із зазначених вище вимог, які висуваються до процесуального рішення слідчого судді, впливає, що найважливішими умовами правильного

застосування норм процесуального права під час розгляду та вирішення слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження є: повне та обґрунтоване з'ясування всіх обставин, що стали приводом до виникнення конкретного правовідношення, на підставі якого необхідно винести відповідне процесуальне рішення; встановлення «локального предмету доказування» – фактичних обставин, що мають бути встановлені для прийняття рішення під час розгляду та вирішення слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Аналіз нормативного регулювання порядку розгляду клопотань про застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, визначеного у Розділі 2 КПК України дозволяє вести мову про наявність трьох елементів локального предмету доказування під час розгляду відповідних клопотань, серед яких можна виокремити обов'язкові, а саме: підстави та умови (загальні та спеціальні) застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також факультативний елемент у вигляді додаткових обставин, що підлягають встановленню та врахуванню під час прийняття рішення слідчим суддею. Факультативний характер цих обставин зумовлений тим, що вони спрямовані на повне та всебічне з'ясування обставин, що складають локальний предмет доказування і поза межами відповідного судово-контрольного провадження можуть не мати самостійного правового значення для кримінального провадження, втім, їх врахування – обов'язок слідчого судді, про що прямо указано у ч. 2 ст. 152, ч. 2 ст. 157, ч. 1 ст. 178 КПК України [37, с. 51]. Зміст локального предмету доказування, при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, пов'язаний із межами доказування.

Поняття «межі доказування» у вітчизняній науці кримінального процесу належить до найбільш дискусійних. Відсутність законодавчого закріплення даного фундаментального поняття сприяє подальшим дискусіям у наукових колах стосовно його змісту. Так, зокрема, межі доказування визначаються як:

обсяг доказового матеріалу (доказів та їх джерел), який забезпечить надійне, достовірне встановлення всіх обставин, що входять до предмета доказування, правильне вирішення справи та вжиття заходів для запобігання злочинам [84, с. 106]; межі, в яких здійснюється збирання, перевірка та оцінка засобів доказування у необхідній та достатній їх сукупності, що забезпечує глибину дослідження обставин, які мають значення для справи, надійність засобів доказування, повноту версій, що перевіряються, для прийняття законних та обґрунтованих рішень на кожній стадії кримінального процесу з метою досягнення істини у кримінальній справі [74, с. 90-91]; об'єм доказів та необхідних для їх отримання слідчих та судових дій, що забезпечують повне, всебічне та об'єктивне встановлення всіх компонентів предмету доказування у кожній кримінальній справі [31, с. 94]; сукупність доказів, необхідних для визнання обставин, які входять до предмета доказування, достатньо встановленими [54, с. 104] та ін. Як бачимо, всі визначення тією чи іншою мірою пояснюють межі доказування через предмет доказування. Ми підтримуємо тезу, згідно з якою предмет доказування – це обставини, які підлягають доказуванню, а межі доказування – це ступінь доведеності цих обставин (достатній для імовірних висновків різних ступенів або обґрунтування достовірності) [53, с. 14]. Якщо предмет доказування розглядати як кордони дослідження обставин справи по горизонталі, то межі доказування в рамках цього кордону на окремих ділянках визначають глибину знань про них.

У КПК України відсутня вказівка на межі дослідження обставин, які підлягають доказуванню при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Законодавець обмежується лише згадкою про наявність «достатніх підстав». У цілому, правові формулювання стосовно даного питання мають оціночний характер, КПК України у своїй нормі обмежується лише згаданим нами словосполученням при прийнятті процесуальних рішень у кримінальному провадженні, що суттєво ускладнює роботу слідчого судді при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

У кримінальному процесі «достатні підстави», нарівні з «поза розумним сумнівом» та «обґрунтованою підозрою» прийнято вважати стандартом доказування. Стандарт доказування у кримінальному провадженні – це певний рівень переконання, наявність якого необхідна для ухвалення обвинувального вироку або прийняття іншого поточного чи підсумкового рішення [134, с. 7], натомість межі доказування у цьому контексті – це та ідеальна сукупність доказів, що є достатньою для встановлення усіх обставин, що складають локальний предмет доказування та формування переконання про необхідність прийняття такого рішення [38, с. 71]. У світлі досліджуваної нами проблематики повстає низка логічних питань: який обсяг доказів є достатнім для прийняття рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження та яка якість знання про обставини кримінального провадження може бути прийнятною для ухвалення слідчим суддею такого рішення. Формулювання локального предмета доказування через використання системи оцінних понять, пов'язаних із оцінкою перспектив перешкоджання кримінальному провадженню з боку її учасників унеможлиблює встановлення абсолютно достовірного знання про наявність тих чи інших обставин під час розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, натомість передбачає формування у слідчого судді переконання про наявність або відсутність підстав та умов, що зумовлюють необхідність забезпечити дієвість кримінального провадження [37, с. 89]. Вказуючи на «достатність підстав», законодавець не визначає меж такої достатності, фактично віддаючи дане питання на розгляд учасників кримінального судочинства, які реалізують доказову діяльність. Зазначений підхід є логічним, оскільки межі доказування мають свою, притаманну лише їм специфіку на різних процесуальних стадіях, крім того, серйозні корективи у їх характеристику вносить сам склад тих обставин, які включаються до предмету доказування і т.д. КПК України передбачає різний рівень доказування у справі обставин, що лежать в основі процесуальних дій, які здійснюються слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом, а також процесуальних рішень,

прийнятих на їх основі.

Межі доказування при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження встановлюються, виходячи з цілей, які визначає кримінальний процес для даної процедури, а також тих дій, які здійснює при цьому слідчий суддя. Вважаємо, що використання стандарту доказування «достатні підстави» є цілком виправданим у розрізі визначення локального предмету доказування та виконання слідчим суддею покладеного на нього тягаря досягнення відповідного рівня переконаності в існуванні певного факту (фактів) при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Зміст відомостей про обставини, які входять до локального предмету доказування, слідчий суддя отримує із процесуальних джерел доказів, що підлягають відповідній оцінці. Умови отримання та перевірки інформації позначаються, перш за все, на висновках, які можуть бути зроблені у результаті оцінки доказів. Саме внаслідок оцінки доказів у слідчого судді формується переконання, що ним встановлено безпосередньо такі обставини, які дають підстави для ухвалення того чи іншого процесуального рішення.

Відповідно до ч. 5 ст. 132 КПК України, під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посиляються [67]. Законодавець визначає докази в кримінальному провадженні фактичними даними, отриманими у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Зважаючи на це, всі передбачені КПК України загальні положення процесу доказування, у тому числі й ті, які стосуються їх оцінки, поширюються на розгляд та вирішення слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. КПК України, регламентуючи процес доказування та його елементи, вносить у діяльність із

встановлення підстав для прийняття рішень слідчим суддею впорядкованість, створює гарантії надійності висновків щодо фактичної сторони справи, встановлює правила перевірки законності, обґрунтованості та вмотивованості прийнятого процесуального рішення.

Доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ч. 2 ст. 91 КПК України). Усі елементи доказування взаємопов'язані, характеризуються єдністю і їх поділ у окремих аспектах є досить умовним. Зазначена нами єдність проявляється як у межах загального предмета доказування, так і в межах локальних предметів доказування, які можуть зустрічатися на різних стадіях кримінального провадження.

Виходячи з проблематики, винесеної в назву даного підпункту дисертаційної роботи, наш науковий інтерес полягає у дослідженні такого елемента доказування, як його оцінка. Що стосується оцінки доказів при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, то вона характеризується як загальними правилами, так і особливостями доказової діяльності слідчого судді стосовно розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Оцінка доказів визначається у профільній літературі як діяльність (процес) розумової чи практичної спрямованості. Зміст даного процесу полягає у визначенні ролі та значення зібраних доказів (як окремо, так і їх сукупності) для встановлення істини у кримінальному провадженні. Оцінити докази – це визначити, наскільки точно встановлений кожен із них, у якому взаємозв'язку зі справою та іншими доказами він перебуває, який саме значимий для справи факт він встановлює чи спростовує, і що означають у сукупності всі зібрані у справі докази [82, с. 7; 185, с. 140]. Варто зазначити, що в наукових колах висловлювалися різні думки стосовно того сенсу, який необхідно вкладати у словосполучення «оцінка доказів».

Так, на думку М.С. Строговича, оцінка доказу полягає у висновку про достовірність або недостовірність доказу ... про доведеність або недоведеність

факту, відомості про який містяться в цьому доказі ...; є результатом його перевірки та полягає у визнанні існування чи неіснування того факту, який цим доказом встановлюється [177, с. 303-304]. Не можна не погодитися з тим, що автор припустився змішання оцінки доказів з оцінкою доведеності факту, тобто з оцінкою результатів доказування. Відповідно до позиції О.І. Трусова оцінити докази – значить вирішити питання достовірності доказів [186, с. 87]. В.Д. Арсен'єв під оцінкою доказів розуміє визначення сили та значення кожного доказу окремо та всіх доказів у сукупності [4, с. 130]. Багато визначень містять більш детальне трактування оцінки доказів. Наприклад, у своїх роботах І.І. Мухін розглядає оцінку доказів як розумову, мисленнєву діяльність прокурора, слідчого та особи, яка проводить дізнання, що здійснюється відповідно до закону та правосвідомості на підставі їх внутрішнього переконання, заснованого на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності, та спрямована на встановлення достовірності й достатності доказів для виявлення фактів, що становлять предмет доказування, і пізнання істини у справі [88, с. 5]. Р.С. Белкін, А.І. Вінберг та інші вчені, чий роботи становлять основу радянського кримінального процесу, зазначали, що оцінка доказів – це розумова діяльність слідчого, прокурора та суддів, яка полягає в тому, що вони, керуючись законом та соціалістичною правосвідомістю, розглядають за своїм внутрішнім переконанням кожен доказ окремо і всю сукупність доказів загалом, визначаючи їхню належність, допустимість, достовірність і достатність для висновків у справі [180, с. 428]. Як мисленнєву діяльність оцінку доказів визначали В.Я. Дорохов, М.В. Жогін, В.К. Звірбуль, Г.М. Рєзнік та багато інших. Так, Г.М. Рєзнік зазначав, що оцінка доказів – це, передусім, розумова діяльність, яка входить до процесу доказування та здійснюється у процесуальних формах [125, с. 12]. Зазначимо, що загальною для таких визначень була думка про те, що оцінка доказів – це розумовий процес, який вимагає суворого дотримання логічних принципів мислення.

Що стосується законодавчого визначення, то згідно зі ст. 94 КПК України

оцінка доказів визначається наступним чином: «Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Жоден доказ не має наперед встановленої сили» [67]. Зіставлення назви ст. 94 КПК України «Оцінка доказів» та її змісту дає підстави зробити висновок про те, що сутністю оцінки доказів є визначення всіх їх властивостей: належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємозв'язку, тому усунення будь-яких властивостей із змісту оцінки доказів видається неприпустимим. Фіксуючи у загальному вигляді правила оцінки доказів, Кримінальний процесуальний кодекс України у Главі 4 КПК «Докази і доказування» розкриває їх зміст.

Слідчий суддя для розгляду клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження повинен приймати рішення на підставі поданих йому доказів. Для слідчого судді подані докази є вичерпною сукупністю даних стосовно обставин, на які посиляються сторони кримінального провадження. Оцінюючи їх, слідчий суддя приймає рішення, яке має бути єдино правильним, оскільки воно, попри проміжний характер, істотно впливає на весь подальший хід кримінального провадження.

Отримавши докази (копії матеріалів, а в деяких випадках – оригінали), якими обґрунтовуються клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, слідчий суддя ретельно аналізує кожне з них окремо, виділяючи найбільш важливі та суттєві його характеристики, зіставляючи його з іншими.

Аналіз приписів закону про підстави для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, які мають наслідком найбільше обмеження прав і свобод людини, засвідчує, що обов'язковими умовами їх ужиття є доведення належним представником сторони обвинувачення

наявності: 1) обґрунтованої підозри щодо вчинення особою кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) потреб досудового розслідування, що виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, дізнавача, прокурора; 3) виконання завдання, для виконання якого слідчий, дізнавач, прокурор звертається з клопотанням. Кожну із визначених обставин/приводів/підстав потрібно доводити окремо з посиланням на конкретні матеріальні докази. Бездоказову констатацію існування певної обставини слідчий суддя повинен розглядати як припущення [179]. Оцінюючи матеріальні докази, слідчий суддя повинен керуватися правилами їх оцінки. Кожна із зазначених властивостей доказів має свої особливості прояву. Так, належність доказів передбачає вирішення питання щодо можливості встановлення на основі відомостей, які у них містяться, підстав для відмови у задоволенні клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Результати аналізу юридичної літератури свідчать, що під належністю доказу прийнято розуміти таку внутрішньо властиву йому якість, унаслідок якої цей доказ здатен встановити обставини, що необхідні для повного і правильного вирішення кримінального провадження [40; 69, с. 131-139]. Н.В. Сібільова називає властивість належності доказу його віднесеністю і визначає її як можливість використання доказів для встановлення фактів та обставин, які підлягають доказуванню у кримінальній справі, з огляду на існуючий між ними взаємозв'язок та визначає критерії, яким повинен відповідати віднесений доказ: 1) значення для справи обставин, що ним встановлюються; 2) значення цього доказу для встановлення саме цих обставин [131, с. 21]. Схожої позиції дотримується Т.В. Лукашкіна, на думку якої належними є докази, за допомогою яких можна встановити обставини, які необхідні для вирішення справи або для прийняття певних процесуальних рішень [70, с. 107]. Д.Б. Сергєєва вважає, що належність доказу – це його придатність встановлювати обставини, що є предметом доказування, через логічний зв'язок між отриманими фактичними

даними і тим, що потрібно доказувати. Тільки визначивши, які саме обставини кримінального провадження необхідно встановити, можна вирішити питання про належність конкретних фактичних даних до кримінального провадження, тобто їх належність для вирішення конкретної задачі [130, с. 236]. Належним у контексті застосування заходів забезпечення кримінального провадження є доказ, який прямо чи непрямо підтверджує існування обставин, що обґрунтовують доводи, викладені в клопотанні про застосування заходів забезпечення кримінального провадження у межах локального предмету доказування.

Вітчизняне законодавство, у тому числі роз'яснення вищих судових інстанцій, лише частково дають відповідь на питання, пов'язані із визначенням належних доказів для підтвердження тих чи інших обставин, що обґрунтовують доводи, викладені в клопотанні про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Наголосимо, що окремі аспекти належності доказів при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження отримали застосування у вітчизняному кримінальному процесі завдяки рішенням Європейського суду з прав людини. Практика свідчить, що слідчі судді, зважаючи на пробільність вітчизняного законодавства, застосовують ці норми за аналогією, що нерідко призводить до помилок та перегляду прийнятих рішень.

Продовжуючи наш аналіз, слід акцентувати увагу на тому, що кожна з властивостей доказу, яка підлягає оцінці слідчим суддею в рамках розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, є цілісним автономним конструктом. Однак, у наукових джерелах все ще присутня позиція, яка допускає їх змішування, а не просто розглядає взаємозв'язок чи «командну» структуру, що є цілком виправданим. Наприклад, зазначається, що питання про достовірність доказів є немислимим без визначення співвідношення достовірності й допустимості [41, с. 11]. Непереборні сумніви у достовірності доказів відзначаються як підсумок визнання їх неприпустимості. У всіх випадках, коли мова йде про усунення

сумніву в достовірності фактичних даних, мається на увазі сумнів, породжений порушенням процесуальної форми отримання фактичних даних, тобто недотриманням правил допустимості. Іншого роду сумніви у достовірності виникають при оцінці доказів у їх сукупності, коли може бути зроблений висновок про недостовірність фактичних даних, отриманих у належній процесуальній формі (або процесуальна форма яких поповнена). Таким чином, існує різниця між оцінкою доказу, пов'язаною з дотриманням правил про допустимість, і оцінкою достовірності доказів у їх сукупності, коли на підставі не формальних вимог, а внутрішнього переконання суб'єкт, який здійснює провадження у справі, приходить до висновку про недостовірність змісту фактичних даних, а не форми їх отримання (фіксації) [55, с. 86, 87]. Змішання допустимості з достовірністю допускає С.А. Шейфер, який вважає, що доказ може бути визнано неприпустимим, коли застосований пізнавальний прийом виявляється недостатньо ефективним [199, с. 20-21]. Д.В. Зеленський необґрунтовано вважає, що неприпустимість тягне лише порушення закону, які ускладнюють встановлення достовірності доказів [44, с. 23]. Відзначимо, що доказ на практиці може бути оцінений як достовірний, але при цьому бути неприпустимим, таким чином, змішування цих понять є некоректним. Поняття «допустимий доказ» і «достовірний доказ» перебувають у стані логічного підпорядкування. Поняття «допустимий доказ» має більший обсяг і є підпорядковуючим. Поняття «достовірний доказ» має менший обсяг і є підпорядкованим. Дані поняття співвідносяться як загальне і часткове [71, с. 83]. Виходячи з цього, достовірний доказ – це доказ, допустимий за формою і не спростований за змістом.

Допустимість є властивістю доказів, яка характеризує їх із точки зору законності джерела відомостей про фактичні дані, а також способів отримання і закріплення зазначених відомостей у порядку, передбаченому КПК України, стороною кримінального провадження у результаті проведення процесуальної дії при дотриманні норм закону, що визначає форми даної дії. У науковій літературі існує безліч позицій щодо властивостей доказів та їх взаємозв'язку.

Наприклад, В.М. Савицький змішував допустимість доказів із належністю. Автор відзначав, що в процесуальній теорії терміном «допустимість доказів», зазвичай, позначають здатність джерела відомостей про факт (показання свідка, висновок експерта тощо) встановлювати факт, що має значення для справи [129, с. 105]. При цьому, нинішній кримінальній процесуальній науці відомо, що здатність встановлювати значення фактів для кримінального провадження є одним із критеріїв визнання доказів належними. Критикуючи позицію про те, що допустимість відноситься і до процесуальної форми доказу, і до його змісту (через свій нерозривний зв'язок), Ю.К. Орлов пише, що такий зв'язок не відкидає їх відокремленої перевірки та оцінки, оскільки до них пред'являються абсолютно різні вимоги. Доказ цілком може бути придатний за формою, але не придатний за змістом, тобто неналежним (довідка про факт, який не цікавить слідство) і навпаки (знаряддя злочину, вилучене з грубими процесуальними порушеннями). Зв'язок між цими властивостями полягає в тому, що для визнання доказу придатним необхідно і те, й інше [98, с. 44-45]. Ми дотримуємося тієї позиції, що допустимість доказів при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження має безпосереднє відношення лише до їх процесуальної форми, змістовну сторону яких характеризують інші властивості доказів.

Виходячи зі ст. 62 Конституції України [63], Рішення Конституційного Суду України від 20.10.2011 р. № 12-рп/2011 [126] та § 1 Глави 4 КПК України [67] ми також можемо визначити практичний зміст, який вкладає у поняття «допустимість доказів» вітчизняний законодавець. У цих правових актах простежується позиція, згідно з якою доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України. Порушення порядку при збиранні доказів призводять до порушення процесуальної форми, яка є обов'язковою умовою визнання отриманих фактичних даних доказами. У разі відсутності однієї з умов визнання фактичних даних доказами, ці дані не можна визнавати доказами. Але КПК України все ж визнає їх такими, вказуючи, що докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини,

гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини є недопустимими (ч. 1 ст. 87 КПК України). В інших статтях КПК України також йдеться про докази. Однак, як ми вже згадували вище, доказ є єдністю змісту і процесуальної форми. За відсутності належної форми отримання фактичних даних, вони не можуть бути визнані доказами, які потім визнаються неприпустимими доказами. Тому більш доцільно вести мову про неприпустимість фактичних даних.

Отже, допустимість ототожнюється із законністю отримання доказів, які є фактичним даними. Межі законності визначаються в нормативно-правових актах різної юридичної сили. Таким чином, характеристикою допустимості наділені ті докази, одержані відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства, внаслідок дотримання прав та свобод людини і громадянина, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Зважаючи на необхідність подання стороною кримінального провадження доказів на підтвердження обґрунтованості підозри щодо вчинення особою кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, який може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, виникає питання: чи має право слідчий суддя оцінювати допустимість та належність доказів, які обґрунтовують правильність кваліфікації саме того кримінального правопорушення, яке заявлене в підозрі? На сьогоднішній день наукові позиції стосовно даного питання розділились на два діаметрально протилежні табори.

Представники першого дотримуються позиції, згідно з якою питання правильності кваліфікації дій підозрюваного слідчим суддею під час розгляду зазначеного клопотання не підлягає аналізу та оцінці, оскільки є предметом дослідження досудового розслідування та судового розгляду справи по суті. Судова практика їх підтримує, у зв'язку з чим зазначена позиція є домінуючою.

У більшості своїх рішень, про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, суди відзначають, що перевірка правильності кваліфікації кримінального правопорушення не входить до повноважень слідчого судді. Як приклад із судової практики можна навести: рішення слідчого судді Верховинського районного суду Івано-Франківської області від 22 квітня 2019 р., у мотивувальній частині якого було відзначено, що доводи сторони захисту щодо перевірки правильності кваліфікації дій підозрюваного не можуть бути взяті до уваги слідчим суддею, оскільки під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя встановлює чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про: наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення, у той час, як перевірка правильності кваліфікації діянь особи можливе виключно шляхом оцінки доказів, зібраних стороною обвинувачення, що здійснюється в ході судового слідства [149]; рішення слідчого судді Острозького районного суду Рівненської області від 8 жовтня 2019 р., в якому слідчий суддя звертає увагу на те, що перевірка повідомлення про підозру з точки зору обґрунтованості підозри доказами, з врахуванням положень ст. 17 КПК України, не входить до предмету розгляду, який здійснюється слідчим суддею на стадії досудового розслідування, а може бути лише предметом безпосереднього судового розгляду кримінального провадження судом, оскільки на стадії досудового розслідування слідчий суддя не уповноважений вдаватись до оцінки отриманих слідством доказів та порядку їх отримання, давати оцінку зібраним доказам з точки зору їх допустимості, а без такої оцінки висновки щодо обґрунтованості повідомленої особі підозри та перевірки кваліфікації її дій неможливі [152]; рішення слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 18 жовтня 2022 р., в якому слідчий суддя зазначає, що питання доведеності винуватості підозрюваної у вчиненні інкримінованого злочину і правильності кваліфікації її дій, слідчим суддею під час розгляду зазначеного клопотання не вирішувалися, оскільки це є предметом дослідження досудового розслідування і судового розгляду справи по суті

[167].

Що стосується представників другого табору, то їх позиція полягає у тому, що необхідність оцінки допустимості та належності доказів, які обґрунтовують правильність кваліфікації, передбачена КПК України (ч. 3 ст. 132 КПК України), оскільки застосування заходів забезпечення кримінального провадження неможливе без доведення обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, який може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Відтак, установлення неправильної кваліфікації тягне безумовну відмову у задоволенні відповідного клопотання.

Що стосується нашої позиції, то вона не така категорична. Вважаємо, що правильність та «доведеність» кваліфікації хоч і впливає на обґрунтованість підозри, але не у такій мірі, щоб у разі неправильної кваліфікації приймати рішення щодо її необґрунтованості і, як наслідок, безальтернативній відмові у задоволенні клопотання. Більш правильною видається позиція, за якої слідчий суддя, встановивши, що кваліфікація не підтверджується поданими доказами, приймає рішення, виходячи саме із «доведеної чи встановленої» кваліфікації. Як приклад наведемо рішення слідчого судді Оболонського районного суду м. Києва від 27 серпня 2021 р., згідно з яким слідчий суддя розглянувши матеріали за клопотанням слідчого, поданого в рамках кримінального провадження, внесеного 18.05.2021 до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12021100050001131, про продовження строку дії запобіжного заходу в вигляді цілодобового домашнього арешту відносно ОСОБА_4 підозрюваного у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України, задовольнив його частково. Виходячи з наявних та наданих суду матеріалів слідчий суддя прийшов до висновку, що: 1) підозра існує в двох аспектах, зокрема фактичній та юридичній. Фактична має місце при констатуванні факту того, що особа мала можливість учинити дії, які їй інкриміновані. Юридична ж полягає саме в оцінці дії особи на наявність певного складу кримінального правопорушення, бо саме від певного складу залежить тяжкість покарання, а отже і можливість

застосування певного виду запобіжного заходу. Даючи таку оцінку обґрунтованості підозри, суд виходив із досліджених ним у судовому засіданні доказів, зокрема відомостях про один удар, а також падіння потерпілого з положення стоячи, і як наслідок смерті через отримане внаслідок падіння тілесне ушкодження. Тобто, завдаючи потерпілому удар, підозрюваний не передбачав падіння потерпілого і настання наслідків у виді тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, хоча повинен був і міг передбачити, а тому в його діях вбачається необережна форма вини у виді злочинної недбалості, та відсутності такого умислу на заподіяння тяжкого тілесного ушкодження; 2) доведено обґрунтованість підозри за ч. 1 ст. 119 КК України, а не ч. 2 ст. 121 КК України, що повинно бути узято до уваги при виконанні положень ст. 178 КПК України; 3) не встановлено існування ризиків передбачених пунктами 1, 5 ч. 1 ст. 177 КПК України; 4) встановлено існування ризику передбаченого пунктом 3 ч. 1 ст. 177 КПК України. Ураховуючи наведене слідчий суддя продовжив підозрюваному ОСОБА_4 запобіжний захід в вигляді домашнього арешту строком на 14 (чотирнадцять) днів [161]. Рішенням слідчого судді Оболонського районного суду м. Києва від 24 березня 2015 р., згідно з яким слідчий суддя, розглянувши матеріали за клопотанням слідчого про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою у його задоволенні відмовив та застосував інший, більш м'який запобіжний захід. Виходячи з наявних та наданих суду матеріалів слідчий суддя прийшов до висновку, що: 1) повідомлення про підозру ОСОБА_1 за ч. 3 ст. 289 КК України, а саме у незаконному заволодінні транспортним засобом, вартість якого у двісті п'ятдесят разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян, є передчасною; 2) слідчим та прокурором у судовому засіданні не доведено, що діями ОСОБА_1 заподіяно реальних збитків на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян чи понад двісті п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що є необхідною умовою для кваліфікації дій підозрюваного саме за ч. 2 або ч. 3 ст. 289 КК України; 3) наявні всі підстави для застосування, у відповідності до ч. 4

ст. 194 КПК України, до ОСОБА_1 більш м'якого запобіжного заходу, ніж тримання під вартою [141]. Звісно, бувають випадки, коли судом встановлюється така «низька» кваліфікація, що не дає змоги застосувати заходи забезпечення, у такому випадку, – по клопотанню приймається рішення про відмову у задоволенні.

Що стосується опитаних суддів, то 28 з них (30,5 %) погодились з тим, що слідчий суддя наділений повноваженнями на перевірку доказів з точки зору їх допустимості при вирішенні питання обґрунтованості підозри. Половина респондентів вбачає наявність у слідчого судді повноважень на перевірку доказів з точки зору їх допустимості лише у випадку їх очевидної недопустимості. І лише 18 опитаних (19,5 %) висловились з цього питання категорично проти.

Нагадаємо, що діяльність слідчого судді обумовлюється його обов'язками із захисту прав людини. За чинним КПК України судовий контроль має декілька окремих напрямків, одним із яких є розгляд слідчим суддею клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Обмеження повноважень слідчого судді в даному аспекті сприяє існуванню корупційних практик, які підривають цілі та завдання, що були покладені в основу нового КПК України та проведеної реформи кримінального процесу. Як вірно зазначають О.Г. Шило, Н.В. Глинська та Л.М. Москвич, сутність даної корупційної практики дозволяє органу досудового розслідування використовувати свої дискреційні повноваження щодо визначення попередньої правової кваліфікації кримінального правопорушення з метою вчинення психологічного тиску на підозрюваного (наприклад, загрози застосувати більш суворий запобіжний засіб, або вимагання певного особистого зиску за сприяння у закритті провадження на законних підставах або з метою схилити підозрюваного до укладання угоди і, відповідно, спрощеної процедури провадження та ін.) [200, с. 206-207]. Зазначене питання з часом лише актуалізувалось, оскільки до КПК України були внесені зміни, сутність яких полягає у тому, що відносно осіб, які підозрюються або обвинувачуються у

вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114², 258-258⁵, 260, 261, 437-442 Кримінального кодексу України (ч. 6 ст. 176 КПК України) повинен застосовуватись один запобіжний захід – тримання під вартою. Тобто внесені до КПК України зміни обґрунтовують необхідність тримання під вартою самою лише кваліфікацією злочину. Відмітимо, що наведені зміни є обмеженими у часі і є чинними лише під час дії в Україні воєнного стану.

Слід нагадати, що аналогічні зміни (щодо визначення переліку злочинів, при розслідуванні яких необхідно застосовувати тільки тримання під вартою) вже вносились законодавцем до КПК України (ч. 5 ст. 176 КПК України), проте без обмеження у часі. Але за Рішенням Конституційного Суду України у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини п'ятої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України від 25.06.2019 р. № 7-р/2019 [127] вони були визнані такими, що не відповідають Конституції України. Ми повністю підтримуємо позицію суддів Конституційного Суду України з цього питання. Аналіз ст. 29 Конституції України («Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність») наочно свідчить про те, що Конституція України не містить винятків щодо підстав застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Крім того, згідно зі ст. 64 Конституції України («Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України») не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції [63]. Визначені цими статтями права та обов'язки не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану. Отже, ч. 6 ст. 176 КПК України щодо випадків безальтернативного обрання тримання під вартою, як і «неконституційна» ч. 5 ст. 176 КПК України, прямо суперечить ст. 29, 64 Конституції України. Акцентуємо увагу на тому, що ці «нововведення» прийнято не тільки без врахування положень Конституції України та рішень Конституційного Суду України, а також і практики Європейського суду з прав людини. Так, у справах «Kharchenko v. Ukraine»

(заява № 40107/02 [221]), «Khayredinov v. Ukraine» (заява № 38717/04 [222]) Суд прямо вказує на необхідність розглядати застосування інших (альтернативних) запобіжних заходів при розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Відповідно до положень КПК України сукупність зібраних доказів при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження повинна бути оцінена слідчим суддею з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття ним відповідного процесуального рішення. З урахуванням цієї оцінки слідчий суддя визначає чи досягається належний рівень його внутрішнього переконання у достатності наданих йому доказів у необхідності застосування заходу забезпечення кримінального провадження. Достатніми є докази, які у своїй сукупності є необхідними для встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, й ухвалення слідчим суддею відповідного процесуального рішення при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Для слідчого судді подані докази є вичерпною сукупністю даних стосовно обставин, на які посилаються сторони кримінального провадження. Висновки слідчого судді ґрунтуються на логічному осмисленні всіх доказів, як окремо, так і в їх сукупності, з урахуванням вимог закону та практики доказування. Сутністю оцінки доказів є визначення всіх їх властивостей: належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємозв'язку, тому усунення будь-яких властивостей із змісту оцінки доказів видається неприпустимим. Тобто слідчий суддя повинен перевіряти не лише додержання процесуального порядку повідомлення про підозру, а також і фактичне обґрунтування підозри. Зазначеної позиції дотримується і С. Ханін, який досліджуючи прогалини законодавства при оскарженні повідомлення про підозру, акцентує увагу на тому, що слідчий суддя, як і суд, повинен перевіряти достатність, належність, допустимість і достовірність доказів, що підтверджується п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК, де зазначена можливість оскарження:

«повідомлення слідчого, дізнавача, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом – підозрюваним, його захисником чи законним представником». Якби законодавець мав на меті оскарження лише процесуального порядку вручення повідомлення про підозру, він би передбачив можливість зробити це відразу. На що законодавець відвів цей час? Саме на обґрунтування стороною обвинувачення підозри з точки зору належності, допустимості, достовірності та достатності. Тому теза про «перевірку... без оцінки інших матеріалів» слід визнати хибною. Мова йде не про вирок, а лише про наявність достатніх доказів для підозри. Адже саме наявними доказами підозра була обґрунтована [192]. Проте не всі слідчі судді згодні з висловленою позицією. Крім того, слід нагадати, що в п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України напряду вказується на необхідність наявності саме «достатніх доказів» для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Вважаємо, що законодавець ввівши в КПК України дану норму, встановлює більш «жорстку» вимогу до такої оцінки з боку достатності, ігнорування якої в подальшому може призвести до задоволення скарги особи на повідомлення про підозру.

«Жорсткість» вимоги достатності доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення полягає у необхідності збору слідчим, прокурором таких доказів, які б вказували на те, що:

- 1) кримінальне правопорушення дійсно мало місце;
- 2) кримінальне правопорушення вчинене особою, стосовно якої вирішується питання щодо вручення їй повідомлення про підозру;
- 3) суспільно небезпечне діяння містить склад конкретного кримінального правопорушення.

Законодавець не встановлює правила про те, яка сукупність зібраних доказів має бути визнана достатньою. Така ситуація пояснюється не пробілом законодавчої техніки, а фактичною неможливістю передбачення всіх ситуацій,

які виникають на практиці, сучасним рівнем розвитку кримінальних процесуальних норм. При цьому кожен доказ, що входить до сукупності зібраних доказів, повинен бути належним, допустимим і достовірним. Докази виступають достатніми для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, якщо вони у своїй сукупності дозволяють слідчому, прокурору дійти на конкретний момент досудового розслідування однозначного висновку про вчинення кримінального правопорушення саме цією особою та підтвердити за їх допомогою обставини, які підлягають доказуванню або мають значення для кримінального провадження [48, с. 104-105]. При цьому, як вірно вказують Ю.П. Аленін та І.В. Гловюк, повідомлення про підозру повинно базуватися не на простій сумі доказів, а на їх системі, оскільки у разі, коли окремі докази винуватості не узгоджуються з іншими, то це означає, що приймати рішення стосовно повідомлення особи про підозру немає підстав [2, с. 163-164]. Слід відзначити, що законодавець при конструюванні норми ст. 277 КПК України не вказав на необхідність обґрунтування слідчим, прокурором підозри достатніми доказами. Водночас слідчий суддя при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження повинен переконатись саме у наявності «достатніх доказів» для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Вважаємо за необхідне покласти на сторону обвинувачення обов'язок обґрунтовувати письмове повідомлення про підозру за допомогою достатніх доказів. Аналогічної позиції дотримується і В.М. Зінченко [48]. Викладене свідчить про доцільність доповнення ст. 277 КПК України частиною наступного змісту: «Наведені у повідомленні фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, підлягають підтвердженню доказами, оціненими слідчим, прокурором відповідно до статті 94 цього Кодексу».

Що стосується слідчого судді, то оцінка сукупності доказів з точки зору достатності та взаємозв'язку повинна проводитись як окремо, по кожній групі доказів отриманих слідчим суддею у межах визначених ч. 3 ст. 132 КПК

України умов, які підлягають доведенню належним представником сторони обвинувачення, так і враховуючи взаємозв'язок зазначених груп доказів. Відсутність певної сукупності доказів виключає можливість здійснювати їх оцінку з точки зору достатності, а одного доказу за відсутності будь-яких інших, які б могли його доповнити, підтвердити, або спростувати, недостатньо для обґрунтування певного правового висновку та як наслідок прийняття процесуального рішення [201, с. 111]. Достатність та взаємозв'язок сукупності зібраних доказів визначаються слідчим суддею за його внутрішнім переконанням і полягають у вирішенні того, чи достатньо цих доказів для прийняття відповідного процесуального рішення, чи взаємодоповнюють дані докази один одного у своїй сукупності, чи відсутні між ними будь-які неузгодженості або суперечності, чи достатньо таких доказів для задоволення клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. На достатність та взаємозв'язок слідчий суддя оцінює докази, які вже були ним перевірені на належність, допустимість та достовірність.

Оцінка сукупності зібраних доказів є заключним етапом комплексної оцінки доказів при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, яка знаходить своє відображення у прийнятті слідчим суддею процесуального рішення. Отже, лише тоді, коли зібрано всю необхідну і достатню сукупність доказів, що дозволяє прийняти одні докази і пояснити, чому інші докази були відкинуті, висновок слідчого судді, заснований на такому підході, є єдино правильним, а прийняті процесуальні рішення – законними, обґрунтованими та вмотивованими.

Підводячи підсумок усьому вищевикладеному у даному пункті дисертації, слід зазначити наступне:

1. Результатом здійснюваних у ході кримінальної процесуальної діяльності пізнання та оцінки слідчим суддею певних відомостей про факти є прийняті ним процесуальні рішення. Рішення слідчого судді – це спрямовані на досягнення цілей кримінального провадження акти застосування норм процесуального права, які відповідають вимогам законності, обґрунтованості та

вмотивованості, містять владні волевиявлення та висновки з правових питань, що виникають під час досудового розслідування. Фактичною підставою для проміжних (поточних) процесуальних рішень у рамках стадії досудового розслідування, які приймає слідчий суддя при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, є висновок про встановлення всіх обставин, що входять до локального предмета доказування, зроблений у результаті оцінки всієї сукупності поданих йому доказів, згідно з сформованою переконаністю.

2. Слідчий суддя для розгляду клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження повинен приймати рішення на основі поданих йому доказів. Для слідчого судді подані докази є вичерпною сукупністю даних стосовно обставин, на які посиляються сторони кримінального провадження. Оцінюючи подані докази слідчий суддя приймає рішення, яке на підставі проведеної оцінки має бути єдино правильним, оскільки воно, попри проміжний характер, істотно впливає на весь подальший хід кримінального провадження. Висновки слідчого судді ґрунтуються на логічному осмисленні всіх доказів, як окремо, так і в їх сукупності, з урахуванням вимог закону та практики доказування. Сутністю оцінки доказів є визначення всіх їх властивостей: належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємозв'язку, тому усунення будь-яких властивостей із змісту оцінки доказів видається неприпустимим. Оцінюючи матеріальні докази, слідчий суддя повинен керуватися правилами їх оцінки.

3. Належним у контексті застосування заходів забезпечення кримінального провадження є доказ, який прямо чи непрямо підтверджує існування обставин, що обґрунтовують доводи, викладені в клопотанні про застосування заходів забезпечення кримінального провадження у межах локального предмету доказування. Локальним предметом доказування є фактичні обставини, що мають бути встановлені для прийняття рішення під час розгляду та вирішення слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Допустимість доказів при розгляді

клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження має безпосереднє відношення лише до їх процесуальної форми, змістовну сторону яких характеризують інші властивості доказів. Достовірний доказ при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження це доказ, допустимий за формою і не спростований за змістом. У всіх випадках, коли мова йде про усунення сумніву в достовірності фактичних даних, мається на увазі сумнів, породжений порушенням процесуальної форми отримання фактичних даних, тобто недотриманням правил допустимості. Слідчий суддя може визнати недопустимими лише очевидно недопустимі докази, порушення порядку збирання яких не може бути спростоване будь-якими іншими матеріалами. Встановлено, що наявні приписи КПК України та судова практика дозволяє слідчим суддям оцінювати допустимість доказів виходячи за рамки локального предмету доказування. Достатніми є докази, які у своїй сукупності є необхідними для встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, й ухвалення слідчим суддею відповідного процесуального рішення при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Достатність та взаємозв'язок сукупності зібраних доказів визначаються слідчим суддею за його внутрішнім переконанням і полягають у вирішенні того, чи достатньо цих доказів для прийняття відповідного процесуального рішення, чи взаємодоповнюють дані докази один одного у своїй сукупності, чи відсутні між ними будь-які неузгодженості або суперечності, чи достатньо таких доказів для задоволення клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

2.2. Мотивування обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді

У якості самостійної вимоги, яка висувається до підозри, є її вмотивованість. У мотивах відображається обґрунтованість підозри, вони

обумовлюють переконливість рішень слідчого судді. Вмотивованість рішення робить його переконливим, а вимога законодавця щодо обов'язкового мотивування рішень виступає однією з основних гарантій запобігання поверненню до інквізиційного кримінального процесу.

Вимозі вмотивованості обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді в науковій літературі з кожним роком приділяється дедалі більша увага. Даний факт обумовлений як недосконалістю вітчизняного законодавства, так і наявними рішеннями Європейського суду з прав людини, у яких вмотивованість рішень судових органів неодноразово ставала об'єктом досліджень. Так, Європейський суд нагадує, що для того, щоб судовий розгляд був справедливим, як цього вимагає п. 1 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини, суд повинен належним чином вивчити зауваження, докази й аргументи, надані сторонами, без упередженості при оцінці їх застосовності до його рішення (справа «Krasulya v. Russian Federation», заява № 12365/03 [223]). П. 1 ст. 6 Європейської конвенції вимагає, щоб суди наводили мотивацію своїх рішень. Питання про дотримання судом обов'язку (який випливає з п. 1 ст. 6 Європейської конвенції) зазначати мотиви свого рішення, може бути вирішений лише у світлі обставин конкретної справи (справа «Kraska v. Switzerland», заява № 13942/88 [224]). Європейський суд з прав людини визнає судові рішення ухваленими з порушенням ст. 6 Європейської конвенції, якщо заявник був позбавлений можливості зрозуміти їх зміст (справа «Tahquet v. Belgium», заява № 926/05 [241]). Таким чином, для Європейського суду вмотивованість, зокрема, полягає в наданні учасникам процесу можливості зрозуміти й оцінити причини винесення даного рішення. Європейський суд з прав людини виходить із того, що у справі повинні бути присутні матеріали, які дозволяють зрозуміти, на підставі чого винесено те чи інше рішення. П.А. Лупинська зазначає, що навіть правильне, по суті, рішення, може породити сумніви щодо його обґрунтованості, якщо воно викладено без чіткого уявлення щодо підстав та мотивів його прийняття [79, с. 159]. Не можна не погодитися з тезою, що відсутність вмотивованості судового рішення дає привід засумніватися в

неупередженості судової влади [114, с. 26-30]. Зазначимо, що інститут слідчого судді в країнах ЄС є елементом судової системи, а самі слідчі судді є більше суддями, ніж слідчими, тому на їхні рішення і поширюється дія ст. 6 Європейської конвенції з прав людини. Що стосується вітчизняного інституту слідчого судді, то він був введений у вітчизняну судову систему за аналогією з європейським досвідом, що також дозволяє нам говорити про рішення слідчого судді як про рішення «класичного» судді з урахуванням окремих особливостей. Проектуючи практику Європейського суду на процесуальні рішення слідчих суддів, слід акцентувати увагу на тому, що невмотивовані або мотивовані недостатньою мірою процесуальні рішення слідчих суддів роблять їх незрозумілими для суспільства, формують точку зору щодо упередженості представників правоохоронної та судової систем (оскільки у свідомості пересічних громадян інститут слідчих суддів ототожнюється з обома цими системами), не сприяє транспарентності правосуддя зокрема та реалізації його завдань – загалом.

Вмотивованість полягає у приведенні усієї сукупності доводів та аргументів у систему, яка підтверджує та переконує у правильності прийняття кримінального процесуального рішення, що має бути відображено у процесуальному документі. Н.Г. Муратова розглядає вмотивованість як самостійну вимогу до процесуальних рішень, що передбачає: 1) наявність сукупності мотивів, доводів, аргументів для прийняття процесуального рішення; 2) приведення цих мотивів, доводів, аргументів у переконливу систему для того, аби показати достатність доказів для прийняття правильного рішення [87, с. 62, 66]. П.А. Лупинська писала про те, що вмотивованість рішень може виражатися у наведенні встановлених обставин та доказів, на яких ґрунтуються висновки, з поясненням того, чому одні докази прийнято, а інші відкинуто, а також у фактичній, логічній та правовій аргументації відносно встановлених фактів та правовому змісті, в наведенні аргументів, які пояснюють вибір одного з варіантів рішення та його доцільність [79, с. 157-158]. О.Р. Михайленко вважає, що вмотивованість відображає властивості

процесуального акта, вимоги до нього, наслідки діяльності з мотивування і визначається як посилення у рішенні на певні докази, їх аналіз, пояснення [83, с. 91]. На думку М.А. Чайковської вмотивованість полягає у викладенні фактичних та юридичних аргументів, які підтверджують висновки, що містяться у рішенні, його логічна переконливість [197, с. 36]; відсутність внутрішніх протиріч, відповідність матеріалам кримінальної справи суджень, які містяться у рішенні [136, с. 138]. Звідси вбачається, що вмотивованим є таке процесуальне рішення, яке містить встановлені факти та обставини, а також зроблені на їх основі логічні висновки. Значення вмотивованості у кримінальному процесі безпосередньо пов'язане із суперечливістю та недосконалістю вітчизняного кримінального процесуального законодавства, що виражається недовірою до судових та правоохоронних органів, а також зростаючою потребою в захисті та справедливості у відносинах між ними та державними інституціями.

Слід відмітити, що вмотивованим є процесуальне рішення яке має мотивування. Що стосується мотивування, то воно розглядається в літературі як:

- система послідовних правозастосовних дій, які ведуть до певного наслідку, результату [104, с. 111];
- система міркувань, мотивів, доводів та аргументів (що призводять до певних висновків по справі), додає до їх фактичного та правового ще й логічний характер [79, с. 159];
- сукупність мотивів, що обґрунтовують яке-небудь положення, викладене у рішенні [45, с. 70];
- процес наведення у відповідному рішенні доводів, аргументів або мотивів [46, с. 196];
- письмове викладення (демонстрація) наявності підстав прийняття рішення [123, с. 34; 124, с. 16];
- спосіб викладу фактичних обставин, мотивів, доводів та доказів, що покладені в основу рішення, обґрунтовують його та розкривають підставу

рішення, що приймається [86, с. 80] та ін.

У науковій літературі неодноразово наголошувалося, що вмотивованість є логічним продовженням обґрунтованості, маючи при цьому самостійний зміст. Мотивувати обґрунтованість підозри – означає навести мотиви, докази, які пояснюють прийняття слідчим суддею того чи іншого рішення, що спонукали його винести саме таке й ніяке інше рішення щодо конкретного питання стосовно обґрунтованості підозри. Що стосується мотивування обґрунтованості підозри в процесуальному рішенні слідчого судді, то вона є тією частиною, яка відображає аргументи, що зумовили висновок слідчого судді стосовно винесеного на його розсуд питання щодо обґрунтованості підозри.

Мотивувальна частина рішення становить його базис і є одним із найважливіших елементів. У мотивувальній частині має наводитися фактичне і правове обґрунтування висновків слідчого судді. Виходячи із загальновизнаних позицій вмотивованості судових рішень, висновки, викладені в його мотивувальній частині, повинні базуватися на конкретних мотивах, на підставі яких приймаються одні докази й відкидаються інші, на мотивах призначення виду та розміру покарання, причинах, за якими суд кваліфікує дії за тією чи іншою статтею за наявності суміжних складів. Якщо в ухвалі слідчого судді чітко викладено підстави прийняття тих чи інших рішень щодо обґрунтованості підозри, то наведення позиції, на якій дане рішення ґрунтується, є достатнім для того, щоб і саме рішення, і підозру можна було вважати вмотивованими. Правильно складена мотивувальна частина ухвали слідчого судді повинна містити:

- суть питання, що вирішується ухвалою, і за чиєю ініціативою воно розглядається;
- встановлених слідчим суддею обставин із посиленням на докази, а також мотивів неврахування окремих доказів;
- мотивів, з яких слідчий суддя виходив при постановленні ухвали, і положення закону, яким він керувався.

Відсутність в ухвалі слідчого судді мотивування робить рішення непереконаливим. Тому назва центральної частини рішення – «мотивувальна» має велике практичне значення, оскільки орієнтує осіб, які ведуть процес, на необхідність не лише опису обставин вчиненого діяння, але і наведення тих мотивів, з урахуванням яких на підставі закону й отриманих доказів прийняте конкретне рішення [27, с. 32]. Вмотивованість ухвали слідчого судді, на нашу думку, може претендувати на самостійну якісну характеристику як на одну з вимог, якій має відповідати процесуальне рішення слідчого судді. При цьому суть вмотивованості рішення має полягати в тому, що всі висновки стосовно прийняття слідчим суддею тих чи інших доводів та аргументів або виключення їх із предмета дослідження мають бути мотивованими.

Мотивування має самостійне значення для суб'єктивного процесуального оформлення слідчим суддею свого знання й розуміння обґрунтованості підозри шляхом винесення відповідного процесуального рішення – ухвали. Мотивування виражає рівень професійної правосвідомості слідчого судді стосовно його розуміння місця та значення ухвали в системі кримінально-процесуальних правовідносин. При цьому ми приєднуємось до тих науковців, які вважають, що мотивування рішень допоміжного характеру, до яких відносяться й рішення слідчого судді при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зазвичай вичерпується конкретним викладенням обставин, які є суттєвими для прийняття даного рішення та встановлюваних доказів. Зазначимо, що чинне законодавство не містить понятійного змісту вимоги вмотивованості. Наявна лише вказівка на те, що «вмотивованим є рішення, у якому наведені належні й достатні мотиви та підстави його ухвалення» (ч. 4 ст. 370 КПК України). За аналогією, зміст мотивування обґрунтованості підозри полягає у наявності в ухвалах слідчого судді належних і достатніх мотивів та підстав, які дозволяють вважати підозру обґрунтованою. Зазначені мотиви та підстави повинні стосуватись процесуального порядку складення та вручення підозри, складу кримінального правопорушення та наявності достатніх доказів. Вважаємо, що вмотивованість

є складовою вимоги щодо підтвердження обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді.

Необхідність мотивування обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді набуває все більшої практичної актуальності як продовження дискусії про мотивування обґрунтованості первинного обвинувачення у повідомленні про підозру, яке виникло у зв'язку з тим, що законодавець у ст. 277 КПК України, яка визначає зміст повідомлення про підозру, не включив вимоги про мотивування цього рішення.

Так само, процесуальний закон, не зобов'язує слідчого суддю наводити мотиви (мотивувати) з яких підстав він дійшов висновку щодо обґрунтованості підозри, зокрема, наводити докази на підтвердження встановлених судом обставин, а також мотиви неврахування окремих доказів, на зразок ст. 374 КПК України, якою передбачено зміст вироку. Аналіз судової практики показав, що слідчі судді при розгляді відповідних клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема ч. 3 ст. 152 КПК України («Вирішення питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом»), ч. 3 ст. 157 КПК України («Вирішення питання про відсторонення від посади»), ст. 164 КПК України («Ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів»), ст. 173 КПК України («Вирішення питання про арешт майна») ч. 1 ст. 196 КПК України («Ухвала про застосування запобіжних заходів») та у разі встановлення наявності обґрунтованості підозри, зазначають про це в ухвалі, не наводячи докази на підтвердження встановлених судом обставин, а також мотиви неврахування окремих доказів.

Проте, в науковій літературі відзначається, що повідомлення про підозру повинно містити мотивування. Мотивування повідомлення про підозру повинно здійснюватись для протилежної сторони – сторони захисту, яка, знаючи про наявні докази, буде здатна подати клопотання про ознайомлення з матеріалами у порядку ст. 221 КПК України і будувати захист, враховуючи наявні докази. Більше того, на підсумковому етапі розслідування саме сторона обвинувачення буде робити висновок про остаточну обґрунтованість підозри, і

про те, чи достатньо зібраних доказів для висунення обвинувачення. Відповідно, для сторони обвинувачення у контексті доцільності висунення підсумкового обвинувачення та оцінки можливості його відстоювання перед судом, у тому числі й потенційних ризиків для судової перспективи доведення обвинувачення, важливим є ті заперечення, які може надати сторона захисту для спростування обвинувачення. Спростування обвинувачення ґрунтується у тому числі і на запереченні належності, допустимості, достовірності та достатності доказів, але для того, щоб здійснювати таке спростування, сторона захисту повинна мати уявлення про ці докази. Безумовно, можна заперечити, що така можливість у сторони захисту є, оскільки існує механізм, передбачений ст. 221 КПК України, відповідно до якої слідчий, прокурор зобов'язані за клопотанням сторони захисту, потерпілого надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Проте, враховуючи істотні недоліки цієї норми у силу оціночності поняття «можливість зашкодити досудовому розслідуванню», таке заперечення не може братися до уваги [33, с. 29]. Саме тому, враховуючи, що законодавець не висуває вимоги мотивування повідомлення про підозру, що породжує на практиці негативні наслідки, мотивування обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді при розгляді скарги на повідомлення про підозру частково буде їх нівелювати, а саме мотивування повинно мати зовнішній характер. Проте наявна судова практика свідчить про проблемність вирішення цього питання зазначеним способом. Фактично слідчі судді уникають навіть можливості здійснити мотивування обґрунтованості підозри під час досудового розслідування у кримінальному провадженні, що безпосередньо впливає на ефективність захисту прав та законних інтересів підозрюваних.

Очевидно, що вмотивованість є однією зі складових елементів процесуальних рішень слідчого судді як гарантії справедливого судочинства,

зокрема і тих процесуальних рішень, які стосуються обґрунтованості підозри. Але при цьому в юридичній літературі та в судовій практиці ще не вироблено чітких критеріїв меж мотивування обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді. Вважаємо, що межі «мотивація» повинні залежати від того, за яким пунктом ч. 1 ст. 276 КПК особі повідомили про підозру.

Рівень обґрунтованості підозри обумовлює межі «мотивації» для прийняття рішення про повідомлення особі про підозру на підставі різних пунктів ч. 1 ст. 276 КПК України. Зважаючи на це ми виділили безпосередню (серйозна) та опосередковану (проста) обґрунтовані підозри, поклавши в основу поділу обсяг наявної доказової бази. Докази, які «вказують» на вчинення особою кримінального правопорушення, іншими словами «дають підстави запідозрити особу у його вчиненні» є основою простої підозри, а докази, які «підтверджують» вчинення особою кримінального правопорушення є основою серйозної підозри.

Межі «мотивації» обґрунтованості при простій підозрі обмежуються лише часовою та просторовою ознаками знаходження особи щодо події і місця вчинення кримінального правопорушення, що дає підстави об'єктивному спостерігачу запідозрити особу у тому, що вона, можливо, вчинила правопорушення.

Межі «мотивації» обґрунтованості при серйозній підозрі передбачають наявність доказів, які об'єктивно зв'язують особу з певним кримінальним правопорушенням і вони є достатніми, щоб виправдати подальше розслідування для висунення обвинувачення. «Достатність доказів» забезпечує дотримання стандарту доказування «достатня підстава» шляхом підтвердження на основі наявних фактичних даних наявності підстав, які дозволяють ухвалити відповідне процесуальне рішення [47, с. 134].

Перевірка слідчим суддею саме обґрунтованості підозри має стати бар'єром для необґрунтованого кримінального переслідування та засобом належної реалізації загальних завдань кримінального провадження – щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до

кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [29]. Мотивування обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді є, зокрема, перешкодою для ухвалення помилкових підозр, що у свою чергу, безпосередньо пов'язано з виконанням слідчим суддею «судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні» (п. 18. ч. 1 ст. 3 КПК України). Не можна заперечувати, що, по суті, зміст мотивування, як пояснення механізму існування обґрунтованої підозри, сприяє прийняттю справедливих ухвал слідчого судді, а також є складовою принципу справедливості кримінального процесу. Вважаємо, що саме зрозумілість суджень слідчого судді щодо оцінки доказів, наведення його мотивації є необхідною умовою для доступності й зрозумілості правосуддя, а також сприяє зростанню довіри до судової системи загалом та до інституту слідчого судді – зокрема.

Ключова проблема, яка полягає у мотивуванні обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді, є логічним продовженням загальної проблематики суті обґрунтованості підозри. Тобто на практиці вона виражається в тому, що саме вкладає слідчий суддя в термін «обґрунтована підозра».

У науковій літературі загальноприйнятним є підхід згідно з яким обґрунтованість підозри містить у собі два аспекти. Перший стосується питання права: підозра має стосуватися правопорушення, передбаченого законом. Другий – питання факту: мають бути доведені обставини, які за розумного та неупередженого тлумачення викликають підозру щодо причетності певної особи до певного кримінального правопорушення [89, с. 360]. Що стосується законодавства, то п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК чітко встановлює, що повідомлення про підозру здійснюється у випадку: наявності достатніх доказів для підозри особи (1) у вчиненні кримінального правопорушення (2).

1. Згідно з п. 1 ст. 84 КПК доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального

провадження та підлягають доказуванню. Саме про достатність доказів йдеться в п. 1 ст. 94 КПК України: слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

2. Згідно з ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого Кримінальним кодексом України. Що стосується кримінального правопорушення, то ним є суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 11 КК України).

Тобто для повідомлення особи про підозру має бути:

- а) склад кримінального правопорушення;
- б) достовірні, належні, допустимі, а в сукупності достатні докази для повідомлення особи про підозру.

Підозру не можна буде визнати обґрунтованою, якщо слідчий суддя при мотивуванні дійде висновку, що кримінальне правопорушення взагалі не мало місця, або що дане кримінальне правопорушення було вчинено іншою особою, або в діях особи відсутня провина. Обґрунтованість підозри також буде поставлена під сумнів, якщо не вдасться встановити хоча б один з трьох зазначених наслідків. Доведена неспроможність підозри вважатись обґрунтованою є підставою для скасування повідомлення про підозру.

Таким чином, мотивування обґрунтованості підозри означає наведення в ухвалі слідчого судді механізму прийняття рішення щодо обґрунтованості підозри на основі формування внутрішнього переконання та розсуду слідчого судді, з обов'язковою інформаційною складовою. Що стосується змістовної складової мотивування обґрунтованості підозри, то вона, на нашу думку,

означає, що в процесуальному рішенні слідчого судді відображаються результати оцінки доказів та наводяться мотиви, за якими одні докази прийнято у якості засобів обґрунтування підозри, а інші докази відкинуто, а також підстави, за якими підтверджується причетність особи до кримінального правопорушення. Вважаємо, що мотивування обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді має обов'язково висвітлювати як питання права, так і питання факту, адже це відповідає комплексній суті обґрунтованої підозри.

Аналіз судової практики дозволив нам виділити три основні підходи, які використовують слідчі судді у своїх ухвалах, описуючи механізм прийняття рішення щодо обґрунтованості підозри:

1. В ухвалі слідчий суддя лише зазначає, що: обґрунтованість підозри доведена; обґрунтованість підозри не доведена; «підозра ... слідчим суддею ... при вирішенні питання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження (запобіжного заходу) визнана обґрунтованою» тощо. Як приклад наведемо: рішення слідчого судді Добропільського міськрайонного суду Донецької області від 25 липня 2019 р., згідно з яким слідчий суддя, розглянувши клопотання прокурора к кримінальному провадженню №42019051660000060 від 12.06.2019 року про тимчасовий доступ до документів зазначив, що під час розгляду клопотання прокурором не було доведено існування обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення [153]; рішення слідчого судді Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 28 листопада 2022 р., згідно з яким слідчий, суддя розглянувши клопотання слідчого, прокурора про надання дозволу на затримання з метою приводу до суду підозрюваного ОСОБА_5 по кримінальному провадженню № 12017070040002834 від 10.11.2017 року зазначив, що обґрунтованість підозри доведена вагомими для даної стадії процесу доказами, які дозволяють сторонньому спостерігачу вважати доведеним факт вчинення злочину та причетність до нього підозрюваного [147].

2. В ухвалі слідчий суддя лише перераховує докази обґрунтованості

підозри надані слідчим або прокурором. Як приклад наведемо: рішення слідчого судді Святошинського районного суду м. Києва від 20 травня 2022 р., згідно з яким слідчий суддя, розглянувши клопотання слідчого про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту по кримінальному провадженню № 12022105080000345 від 04.02.2022 року зазначив, що обґрунтованість підозри доведена вагомими доказами, джерела яких наведені прокурором у додатках до клопотання (протоколи прийняття заяви про злочин, огляду місця події, допиту потерпілого та свідків, затримання, допиту самого підозрюваного тощо), які у сукупності достатні для того, щоб переконати стороннього спостерігача у тому, що мало місце злочинне діяння, і до нього може бути причетний підозрюваний [173]; рішення слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 2 травня 2019 р., згідно з яким слідчий суддя розглянув клопотання слідчого про арешт майна по кримінальному провадженню № 42017101090000016 від 13.02.2017 року. Виходячи з наявних та наданих суду матеріалів слідчий суддя прийшов до висновку, що: матеріали, долучені слідчим до клопотання, не доводять обставини, які свідчать про наявність обґрунтованої підозри ОСОБА_4 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 307 КК України, що виключає можливість застосування до нього виняткового запобіжного заходу; слідчий суддя звернув увагу, що до клопотання про арешт майна слідчим долучено лише витяг з ЄРДР, постанову про створення групи прокурорів та слідчих, постанову про продовження строку досудового розслідування, ухвалу про надання дозволу на проведення обшуку від 11.04.2019 року, протокол обшуку від 18.04.2019 року, постанову про визнання предметів речовими доказами, повідомлення про підозру [154]. З урахуванням наведеного слідчий суддя в задоволенні клопотання слідчого про арешт майна ОСОБА_4 відмовив.

3. В ухвалі слідчий суддя перераховує та аналізує докази надані слідчим або прокурором на підтвердження обґрунтованості підозри. Як приклад наведемо: рішення слідчого судді Кіровського районного суду міста

Кіровограда від 12 серпня 2019 р., згідно з яким слідчий суддя розглянув клопотання слідчого про надання тимчасового доступу до документів по кримінальному провадженню № 12019120020005421. Виходячи з наявних та наданих суду матеріалів слідчий суддя прийшов до висновку, що: до матеріалів поданого клопотання не долучений жоден з видів можливих доказів. Долучене в якості додатків листування двох представників оперативних підрозділів з приводу можливого привласнення бюджетних коштів є недопустимим доказом, який не доводить існування обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення; не підтверджує потреб для реалізації завдань кримінального судочинства у цьому провадженні; не переконує у тому що може бути виконано завдання, для виконання якого слідчий з прокурором звернулися з клопотанням [155]. У задоволенні поданого слідчим клопотання про надання тимчасового доступу до копій документів з відомостями про нарахування заробітної плати працівникам слідчий суддя відмовив; рішення слідчого судді Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 22 квітня 2022 р., згідно з яким слідчий суддя розглянув клопотання слідчого про застосування до підозрюваного запобіжного заходу у виді тримання під вартою по кримінальному провадженню № 12022082040000080 від 15.01.2022 року. Виходячи з наявних та наданих суду матеріалів слідчий суддя прийшов до висновку, що: за поясненнями слідчого підозра ОСОБА_5 обґрунтовується лише показаннями ОСОБА_17 31.01.2022 року під час допиту та слідчого експерименту за участі останнього. Водночас, слідчий, у провадженні якого знаходиться кримінальне провадження (ОСОБА_3), 07.02.2022 року від ОСОБА_17 отримала заяву, в якій останній фактично визнавав свою провину у вчиненні розбійного нападу та прохав слідчого провести з ним відповідні слідчі дії. 17.02.2022 року під час розгляду слідчим суддею клопотання про арешт майна ОСОБА_17 у присутності слідчого ОСОБА_3 визнав, що він вчинив злочин, зазначивши, що його до сих пір ніхто не викликав та не допитував, хоча слідчий знає про його таку позицію. 22.04.2022 року у судовому засіданні ОСОБА_17 також наполягав на тому, що саме він вчинив розбій і 31.01.2022

року під час його допиту та слідчого експерименту надав неправдиві свідчення. Слідчий, починаючи з 07.02.2022 року по 22.04.2022 року не перевірила показань ОСОБА_13, пославшись лише на відсутність часу через введений у державі воєнний стан. На думку слідчого судді, вказаний факт дійсно міг вплинути на оперативність проведення слідчих дій за участю ОСОБА_17, але не на стільки, щоб у слідчого не було часу, навіть повторно допитати ОСОБА_17 та перевірити версії останнього та ОСОБА_5 [175]. З урахуванням наведеного слідчий суддя в задоволенні клопотання слідчого відносно ОСОБА_5 відмовив.

Для ухвалення рішення щодо обґрунтованості підозри потрібна оцінка доказів з урахуванням внутрішнього переконання з точки зору належності, допустимості, достовірності і, що найскладніше, – достатності доказів. Отже, пояснення механізму прийняття рішень щодо оцінки доказів, а також того, чому одні докази приймаються, а інші відкидаються, лежить в основі мотивування обґрунтованості підозри.

Аналіз судової практики свідчить, що окремі слідчі судді вважають за потрібне пояснювати механізм прийняття ними рішень щодо оцінки доказів. Як приклад наведемо: рішення слідчого судді Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 23 квітня 2023 року, згідно з яким слідчий суддя розглянув клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою ОСОБА_5, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 309 КК України, по кримінальному провадженню № 12023082040000627.

У першу чергу, в очі впадає структурованість рішення слідчого судді, в якому виділено три структурні частини: 1. Обґрунтування клопотання слідчого. 2. Доводи сторін. 3. Мотивація суду.

У частині «Обґрунтування клопотання слідчого» слідчий наголошує на тому, що обґрунтованість підозри ОСОБА_5 у вчиненні кримінального правопорушення (злочину), передбаченого ч. 3 ст. 309 КК України, тобто у незаконному придбанні та зберіганні психотропних речовин в особливо

великих розмірах, без мети збуту, підтверджується у повній мірі зібраними під час досудового розслідування матеріалами кримінального провадження. Слідчий на підтвердження своєї позиції наводить: два протоколи огляду місця події, п'ять протоколів допиту свідків, протокол затримання підозрюваної особи, протокол огляду мобільного телефону, протокол огляду поштової накладної «Нова пошта», речові докази, що вилучені під час огляду місця події, інші докази по кримінальному провадженню.

У частині «Доводи сторін» захисник підозрюваного адвокат ОСОБА_6 заперечує проти задоволення клопотання слідчого, зазначаючи, що, на його думку, підозра необґрунтована, оскільки не доведена кваліфікуюча ознака особливо великий розмір.

У частині «Мотивація суду» слідчий суддя не просто зазначає, що слідчий та прокурор у судовому засіданні не довели, що мають обставини, які викликають обґрунтовану підозру щодо причетності ОСОБА_5 до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 309 КК України, а розкриває поетапно механізм прийняття свого рішення опираючись на надані йому сторонами докази.

Дослідивши матеріали кримінального провадження, долучені слідчим до клопотання, слідчий суддя наголошує на тому, що ними не встановлено розмір психотропної речовини через відсутність вказаної інформації у будь якому з досліджених документів.

Згідно з протоколом огляду місця події ... проведено огляд місця події Під час огляду на даній ділянці встановлено чоловіка, особу якого встановлено як ОСОБА_5. Останній під час огляду при собі тримав картонну коробку з надписом «Нова пошта». Вказана коробка під час огляду розпакована ОСОБА_5 та у середині виявлено зіп-пакет з порошкоподібною речовиною білого кольору. Під час огляду вказаний зіп-пакет з порошкоподібною речовиною білого кольору добровільно виданий та покладений до паперового конверту. Крім того, для проведення судово-хімічної експертизи із зіп-пакету з порошкоподібною речовиною було відібрано частину порошкоподібної

речовини білого кольору, вагою. Крім того, з протоколу огляду місця події ... старшим слідчим ... у приміщенні кабінету № 21, що розташований в адміністративній будівлі проведено огляд паперового конверту та зіп-пакету, що упакований до вказаного паперового конверту та відібрана дана порошкоподібна речовина, вагою 1,5 гр. для проведення судової хімічної експертизи. Вказана частина порошкоподібної речовини білого кольору вагою упакована до зіп-пакету, який упакований до спец. пакету. Основний пакет упакований до паперового конверту. З висновку експерта ..., слідчим суддею встановлено маса речовини, наданої на дослідження склала 1,07918 гр. А відтак, різниця у кількості речовини, наданої експерту на дослідження слідчим, та яку отримано експертом від слідчого складає 0,42082 гр.

З постанови про визнання речовими доказами ..., слідчим суддею встановлено, що у кримінальному провадженні № 12023082040000627, речовими доказами визнано: зіп-пакет з кристалічною речовиною невідомого походження білого кольору, упаковано до паперового конверту; мобільний телефон марки ..., упаковані до паперового конверту; поштова накладна «Нова пошта» ..., упаковано до паперового конверту. Так, жодний з досліджених документів не містить інформацію про вагу кристалічної речовини невідомого походження білого кольору, яку було вилучено у ОСОБА_5, а відтак не зрозуміло з чого виходив слідчий кваліфікуючи дії ОСОБА_5 за ч. 3 ст. 309 КК України.

Щодо посилення слідчого та прокурора на пояснення ОСОБА_5 та протокол допиту останнього, як на доказ розміру придбаної ним психотропної речовини, в яких зазначено, що ОСОБА_5 замовляв для власного вживання 50 гр. психотропної речовини, то слідчий суддя ставиться до цього критично. Оскільки, по перше, з показань та протоколу допиту ОСОБА_5 встановлено, що останній замовляв 50 гр. психотропної речовини, останнім не вказано скільки він її отримав. А по друге, під час показань у судовому засіданні ОСОБА_5 зазначив, що вже не пам'ятає скільки він замовляв і не знає скільки отримав [176].

На підставі вищевикладеного слідчий суддя відмовив слідчому у задоволенні його клопотання, вказавши, що слідчим та прокурором у судовому засіданні не надано доказів щодо наявності обґрунтованої підозри ОСОБА_5 за ч. 3 ст. 309 КК України.

Судовою практикою підтверджується, що мотивування обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді реалізується найефективніше у разі дотримання низки вимог. Якщо звернутись до Великого тлумачного словника сучасної української мови то під «вимогою» розуміється: норми, правила, яким хто-, що-небудь повинні підлягати [10, с. 141]. Щодо процесуальних рішень слідчого судді під вимогами у рамках мотивування обґрунтованості підозри слід розуміти сукупність правил, яким має відповідати обґрунтована підозра для ефективної реалізації свого функціонального призначення.

Аналіз профільної літератури дозволяє дійти висновку, що мотивування обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді тільки тоді буде повною мірою ефективною, коли воно відповідає вимогам повноти, доказовості та переконливості. Слід наголосити, що зазначені вимоги перебувають у певному взаємозв'язку, взаємодіють одна з одною і лише в своїй єдності забезпечують ефективність мотивування рішення. Цим вимогам має відповідати вся система мотивів рішень [115, с. 121] слідчого судді. Перелічені вимоги відносяться як до доводів слідчого судді про доведеність (не доведеність) обставин (висновкам про факти), так і до суджень, що обґрунтовують застосування норм права до встановлених обставин підозри (правовим висновкам). Розглянемо докладніше кожен з перелічених нами вимог.

Вимога повноти. Існування вимоги повноти обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді опосередковано функціональним призначенням самого процесуального рішення слідчого судді у системі кримінальної процесуальної діяльності. Повнота мотивування має місце тоді, коли всі висновки слідчого судді з питань, які вирішуються в ході винесення відповідного процесуального рішення, обґрунтовані системою фактичних, правових, а в окремих випадках моральних мотивів.

Повнота мотивування обґрунтованості підозри визначається головним чином суб'єктивними факторами, до яких слід відносити:

- правильне розуміння слідчим суддею норм права, відповідно до яких він виносить імперативне рішення щодо здійснення процесуальних дій;
- всебічність аналізу доказів та встановлених на їх основі обставин, що дозволяють дійти однозначних висновків з усіх питань, що підлягають вирішенню в процесі мотивування обґрунтованості підозри.

Повнота мотивування багато в чому зумовлена логічною несуперечністю суджень слідчого судді, що викладаються в мотивувальній частині ухвали і, зокрема, навичками слідчих судді щодо складання процесуальних документів. Неповнота мотивування може полягати, з одного боку, у тому, що в кримінальному провадженні відсутні об'єктивні підстави формування повноти мотивів рішення слідчого судді, а, з іншого, – коли слідчий суддя дійшов висновків, не підтверджених наданими йому доказами, дослідженими в ході судового розгляду; або під час аналізу були прийняті до уваги не всі надані докази; або за наявності суперечливих доказів слідчий суддя не вказав, чому були прийняті до уваги одні докази і відкинуті інші. Разом з тим, на практиці, у переважній більшості випадків, мотивування обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді не відрізняється необхідною повнотою.

Вимога доказовості. Представляючи собою у певному сенсі логічну операцію, мотивування обґрунтованості підозри має бути аргументовано та викладено в суворій логічній послідовності. Тому однією з вимог, що пред'являються правознавцями до мотивування, є доказовість, тобто аргументованість та логічна несуперечність мотивів [115, с. 124]. Аргументованість як центральна складова доказовості мотивування являє собою наявність у мотивуванні обґрунтованості підозри суджень, що виражають аналіз слідчими суддями не лише досліджених та оцінених доказів, а й правових підстав для рішень, наведених слідчим та/або прокурором про причетність особи до вчинення діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення.

Слід наголосити, що аргументованість мотивування відноситься однаково до всіх питань, що підлягають вирішенню під час прийняття слідчим суддею відповідного процесуального рішення. Разом з тим, видається, що найбільш актуальною ця вимога є для висновків слідчого судді за результатами оцінки наданих йому доказів, що зумовлено охарактеризованою нами раніше природою внутрішнього переконання як основи оцінки доказів, що проводиться слідчим суддею. Щодо висновків про факти ступінь аргументованості мотивування обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді визначається низкою факторів. Серед таких факторів можна зазначити: специфіку доказового матеріалу, поданого слідчим та/або прокурором про причетність особи до вчинення діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення; рівень кваліфікації та правосвідомості слідчих суддів, їх професійні навички, наявний практичний досвід тощо.

У силу своєї формально-логічної природи доказовість мотивування спирається на логічну примусовість аргументів, що містяться в мотивувальній частині рішення. Дані аргументи, як було зазначено, мають визначатися, зокрема, і доводами щодо фактичних і правових підстав, наведеними особами, що приймають участь в кримінальному провадженні. Зміст логічної примусовості полягає у тому, що з огляду на логічну необхідність (примусового слідування з висунутих судом аргументів) виходить даний і ніякий інший висновок по суті вирішуваного питання [56, с. 236-242]. Таким чином, саме дотримання у процесі мотивування обґрунтованості підозри правила аргументованості, заснованого на логічній примусовості висновку, сприяє формуванню категоричності (однозначності) висновків слідчого судді та, як наслідок, – переконливості мотивів обґрунтованості підозри.

Вимога переконливості. Вимога переконливості мотивування обґрунтованості підозри має важливе самостійне значення. Саме послідовна реалізація даної вимоги під час складання слідчим суддею повного (мотивованого) тексту ухвали забезпечує формування у сторін, що беруть участь в кримінальному провадженні, переконання в правосудності прийнятого

слідчим суддею рішення.

Якщо звернутись до Великого тлумачного словника сучасної української мови то термін «переконливий» має наступну трактовку: «який переконує, змушує переконатися в чому-небудь; обґрунтований, достатній для переконання кого-небудь у чомусь; доказовий; який свідчить про бажання переконати кого-небудь [10, с. 913]. Необхідно зазначити, що ступінь переконливості мотивування обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді оцінюється насамперед суб'єктами сторони захисту. Керуючись своїми висновками з цього питання, зазначені суб'єкти вирішують для себе, включати судження та висновки, що є в ухвалі слідчого судді, до системи своїх знань (погоджуватися з ними) чи ні.

Переконливість мотивування визначається цілим рядом як суб'єктивних, так і об'єктивних факторів. Суб'єктивні фактори аналогічні наведеним нами вище факторам, щодо аргументованості мотивування. До об'єктивних факторів слід віднести: дотримання в ході винесення рішення чинного законодавства, його правильне застосування; дотримання правил оцінки доказів; відповідність змісту мотивування рішення елементарним законам логіки тощо [115, с. 126]. Не можна не погодитися з тим, що зв'язок мотивування обґрунтованості підозри, наприклад, з дотриманням процесуальних норм, під час прийняття слідчими суддями ухвал, очевидний. Саме переконливість мотивування обґрунтованості підозри в ухвалі слідчого судді суттєво визначає ініціативу суб'єктів сторони захисту по оскарженню підозри.

Загалом мотивування обґрунтованості підозрі з дотриманням усіх перелічених нами вимог: переконує, як учасників кримінального провадження, так і сторонніх осіб, у законності та справедливості судових рішень; підвищує довіру громадян до судової системи та дієвість верховенства права (правовладдя).

Ґрунтуючись на викладеному, вважаємо, що вмотивованість можна виділити як самостійну вимогу, яка пред'являється до обґрунтованої підозри поряд з її законністю. Очевидно, що практичне значення виділення

мотивування обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді полягає у тому, що повинен бути зроблений акцент на важливості мотивування рішення, як можливості перевірки законності й обґрунтованості самої підозри. Воно буде додатковою гарантією винесення обґрунтованої підозри. Крім того, належне й достатнє мотивування обґрунтованості підозри має важливе значення в аспекті забезпечення законності кримінального провадження, прав і законних інтересів підозрюваного, у тому числі – права підозрюваного на оскарження повідомлення про підозру.

Як показала вивчена практика, обґрунтованість підозри в ухвалах слідчого судді достатньою мірою не мотивується, не розкривається механізм прийняття слідчим суддею своїх рішень. Ми вбачаємо у цій ситуації пряму залежність між позицією, яку займає слідчий суддя стосовно даного питання, його загальною кваліфікацією та професіоналізмом, а також умінням мотивувати обґрунтованість підозри.

2.3. Оскарження повідомлення про підозру

КПК України до переліку принципів кримінального провадження відніс право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (п. 17 ч. 1 ст. 7 КПК України), значення якого неможливо применшити. Виконання завдання кримінального провадження по захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України), – неможливо без застосування у процесі розслідування заходів забезпечення

кримінального провадження, з метою досягнення дієвості провадження.

Заходи забезпечення кримінального провадження є елементом механізму державного примусу, застосування якого безпосередньо стосується прав та інтересів учасників кримінального процесу. Допускаючи можливість порушення прав та законних інтересів учасників кримінального процесу, чинний закон передбачає певні гарантії, спрямовані на їхню охорону. До таких гарантій належить і право на оскарження повідомлення про підозру, яка є складовою частиною загального права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності. Зазначене нами право займає особливе місце у кримінальному провадженні, оскільки скарга безпосередньо є засобом, за допомогою якого не лише захищаються порушені права та інтереси особи, а й реалізуються ці права. Використання права на оскарження повідомлення про підозру дозволяє підозрюваному, його захиснику чи законному представнику отримати наступні позитивні наслідки:

- скасування статусу підозрюваного відкриває можливість скасувати запобіжний захід, є тому числі скасувати тримання під вартою, домашній арешт, повернути грошову заставу і припинити заходи забезпечення кримінального провадження, якими можуть бути арешт майна, відсторонення від посади;

- скасування підозри хоча б один раз, зміцнює позицію захисту під час розгляду кримінального провадження по суті. Скасування підозри, навіть з подальшим її повідомленням знову, може вплинути на внутрішнє переконання суду, породити сумніви, бо якщо підозра була необґрунтованою під час досудового розслідування, то чи в рамках чинного законодавства проводилося усе досудове розслідування? [58].

Зазначимо, що термін «скарга», як і похідний від нього термін «оскарження», не закріплений у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві, а в юридичній літературі немає однаковості і однотайності в поглядах щодо нього. У законодавстві визначення терміну «скарга» можна зустріти, лише в Законі України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 р. №

393/96-ВР, згідно з яким скаргою є звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб (ст. 3) [119]. Водночас, зазначені дефініції мають особливе значення для розуміння та реалізації населенням своїх прав у кримінальному процесі, тому відсутність у КПК України їх профільного трактування, на нашу думку, є його суттєвою прогалиною, оскільки скарга, як процесуальний документ, є обов'язковою для розгляду уповноваженими на це владними суб'єктами кримінального процесу.

В.Т. Бусел визначає скаргу як офіційну письмову чи усну заяву про незаконні або неправильні дії якої-небудь особи, установи і т. ін. [10, с. 1328]. З даного визначення можна сформулювати наступні ознаки скарги. По-перше, це звернення до компетентного органу чи посадової особи, уповноваженої вирішувати скаргу. По-друге, підставою для звернення зі скаргою є незаконні або неправильні дії. По-третє, скарга має письмову або усну форму. Для виділення ознак, які відповідають оскарженню повідомлення про підозру, розглянемо визначення скарги, напрацьовані в науці кримінального процесу. Так, одним із перших, хто приділив увагу даному питанню на дисертаційному рівні, був В.І. Летючих, згідно з твердженнями якого скарга – це засноване на законі звернення громадян, які беруть участь у кримінальному процесі, до органу державної влади, уповноваженого на її прийом та вирішення, з приводу передбачуваного чи дійсного порушення особистих прав чи законних інтересів, допущеного посадовцем під час порушення чи розслідування кримінальної справи з вимогою про його усунення [76, с. 5-6]. У профільній кримінальній процесуальній літературі існують й інші трактування терміну «скарга», згідно з якими це:

– письмова вимога учасника кримінального провадження подана до визначеного законом владного суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності про відновлення порушеного чи безпідставно обмеженого його суб'єктивного чи процесуального права (Д.Ю. Кавун) [50, с. 81];

– звернення, засноване на законі, наділене письмовою чи усною формою, з приводу конституційності закону, який застосовується або підлягає застосуванню в конкретній кримінальній справі, прийняття рішення, здійснення дії (або бездіяльності), що стосуються суб'єктивних прав та законних інтересів учасників кримінального судочинства при порушенні кримінальної справи та попередньому розслідуванні злочину, направлене відповідному органу державної влади (його посадовій особі), уповноваженому на її розгляд, з вимогою про усунення дійсного або передбачуваного порушення (Н.В. Григор'єва) [35, с. 12];

– процесуальний документ, який відповідає встановленим вимогам щодо його форми і змісту та у якому скаржником наведено доводи про вручення повідомлення про підозру неуповноваженою на те особою, порушення процесуального порядку здійснення повідомлення про підозру, необґрунтованість повідомлення про підозру або невідповідність кваліфікації діяння фактичним обставинам кримінального провадження, у зв'язку з чим поставлено питання про прийняття слідчим суддею рішення про скасування повідомлення про підозру (А.С. Максименко) [81, с. 204].

Ми погоджуємося з тим, що скарга є вимогою, вираженою в письмовій формі – процесуальному документі, який як вірно підмітив Д.Є. Крикливець виступає у двох іпостасях: 1) як обов'язковий привід та ініціатива початку судово-контрольного провадження; 2) як початок процесу доказування скаржником власної процесуальної позиції. Автор зауважує, що при визначенні поняття скарги слід керуватися її процесуальною сутністю, вимогами до її форми та змісту. У зв'язку з цим, скарга особи (на рішення, дію чи бездіяльність слідчого або прокурора) – це процесуальний документ, який є підставою судово-контрольного провадження, відповідає встановленим вимогам щодо його форми і змісту та в якому особою (скаржником) наведено доводи про невідповідність рішення, дії чи бездіяльності слідчого або прокурора, перелічених у ч. 1 ст. 303 КПК України, кримінальному процесуальному законодавству, у зв'язку з чим поставлено питання про

прийняття певного рішення слідчим суддею [66, с. 135, 141]. Скарга як дія учасників кримінального процесу – громадян – є не суб'єктивним, вольовим актом, а передбаченим КПК України способом захисту особистих прав і законних інтересів. Фактична реалізація даного права, шляхом подання процесуального документа, призводить до виникнення правовідносин між особою, яка має право на оскарження процесуального рішення, та суб'єктом прийняття скарги. При цьому право особи на подання скарги кореспондується з передбаченим законом обов'язком відповідної особи чи органу прийняти, перевірити та вирішити її в установленому порядку. Скарга у даному випадку виступає як законний спосіб захисту порушеного права. Слід зазначити, що дане право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності передбачено не лише в КПК України, але й у загальновизнаних нормах міжнародного права, у міжнародних договорах, рішеннях Європейського суду з прав людини.

Як ми бачимо, скарга у кримінальному провадженні – це засноване на Конституції України, КПК України, законах та підзаконних нормативно-правових актах з урахуванням загальновизнаних норм міжнародного права, міжнародних договорів та рішень Європейського суду з прав людини письмове чи усне звернення осіб, залучених до участі в кримінальному провадженні, до спеціального суб'єкта, уповноваженого на його прийом, перевірку та прийняття рішення у зв'язку з конфліктом (спором) з приводу виникнення процесуальних рішень, дій чи бездіяльності прокурора, слідчого, слідчого судді, судді та ін. суб'єктів, для розгляду його по суті з вимогою про усунення порушення їхніх прав та законних інтересів.

Залежно від порядку розгляду скарги можна поділити на процесуальні та непроцесуальні. Якщо другі розглядаються відповідно до положень Закону України «Про звернення громадян» (відповідно до загального порядку), то перші розглядаються відповідно до правил і строків, встановлених у КПК України. Скарга у кримінальному провадженні характеризується наступними ознаками:

- наявністю вимоги, оскільки вона є зверненням;
- докладною законодавчою регламентацією, яка міститься, насамперед, у кримінальному процесуальному законодавстві;
- подання скарги – це спосіб реалізації наданого права;
- скарга може бути подана лише з приводу порушень, допущених у сфері кримінальних процесуальних правовідносин;
- специфічним колом суб'єктів (осіб, залучених до сфери кримінального процесу), наділених правом на її подання;
- специфічним колом суб'єктів, наділених правом на вирішення скарги;
- скарга у кримінальному провадженні є юридичним фактом, що породжує кримінальні процесуальні правовідносини;
- скарга подається з метою відновлення порушеного права чи законного інтересу;
- предметом скарги є оскаржувані процесуальні рішення, дії чи бездіяльність державних органів та посадових осіб у кримінальному провадженні, які порушили (або, ймовірно, порушили) права чи законні інтереси осіб, залучених до сфери кримінального процесу.

Скарги на повідомлення про підозру відносяться до процесуальних скарг, які є центральним елементом механізму оскарження, передбаченого вітчизняним кримінальним процесуальним законодавством.

У профільній літературі значення оскарження у кримінальному процесі трактується по-різному. Так, М.Х. Гельдібаєв та В.В. Вандишев розглядають оскарження як процес не лише складання і подання скарги, а й прийняття її до провадження та вирішення по суті відповідними належними державними органами і посадовими особами [9, с. 168; 26, с. 207]. Л.М. Володіна розкриває оскарження у кримінальному процесі через систему нормативних приписів, які встановлюють право оскарження, форми і строки оскарження, процесуальний порядок приймання та розгляду скарг, строки й наслідки розгляду скарги, види рішень, що приймаються за скаргою, порядок ознайомлення з рішенням, обов'язки посадових осіб, які забезпечують можливість реалізації права на

оскарження [13, с. 3-2]. Як бачимо, процес оскарження у кримінальному процесі складається із сукупності окремих етапів, кількість яких варіюється залежно від того, які межі визначає йому той чи інший автор (етап підготовки, етап розгляду, етап вирішення, етап винесення процесуального рішення та ін.). Ми під оскарженням повідомлення про підозру розуміємо: по-перше, діяльність із формулювання і подання особою (підозрюваний, його захисник чи законний представник), яка звертається до суду на етапі досудового розслідування, скарги на повідомлення про підозру; по-друге, кримінальний процесуальний інститут, що регулює відносини, які виникають при поданні, прийомі та вирішенні скарг підозрюваного, його захисника чи законного представника на процесуальні рішення прокурора або слідчого, пов'язані зі складенням та врученням повідомлення про підозру.

Процедура оскарження повідомлення про підозру повинна здійснюватись із урахуванням положень Глави 26 КПК України, яка визначає загальні положення оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. Аналіз зазначеної Глави дозволив нам виділити окремі недоліки законодавчого регулювання оскарження повідомлення про підозру.

1. Цілком справедливо слід звернути увагу на те, що в КПК України безпосередньо не закріплено вимоги щодо змісту скарги на повідомлення про підозру. Ми погоджуємось із висловленою в наукових джерелах позицією, що КПК України не регламентує вимог щодо форми та обов'язкових реквізитів скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора загалом, так і скарги на повідомлення про підозру зокрема, хоча про обов'язковість письмової її форми можна зробити висновок із положень ч. 3, ч. 5 ст. 304 КПК України, згідно з якими копії ухвали про повернення скарги чи про відмову у відкритті провадження надсилаються особі, яка подала скаргу, разом із скаргою та усіма доданими до неї матеріалами [81, с. 202]. На нашу думку, зазначена колізія потребує законодавчого вирішення, оскільки відсутність у КПК України закріплених вимог щодо обов'язкових реквізитів скарги на повідомлення про підозру не лише перешкоджає реалізації принципу оскарження процесуальних

рішень, дій чи бездіяльності в кримінальному процесі, а й призводить до того, що особа (підозрюваний, його захисник чи законний представник), яка звертається до суду на етапі досудового розслідування із скаргою на повідомлення про підозру, допускає у ній суттєві помилки, які приводять до відмови судами у задоволенні прохання про скасування повідомлення про підозру або до задоволення скарги частково (справа № 591/4134/18, провадження 1-кк/591/3718/18 [143]). На наше переконання, зазначеним особам слід приділяти більше уваги оформленню скарг та наданню суду належних і допустимих доказів, які обґрунтовують наведену в скарзі позицію. Що стосується законодавства, то нарізла необхідність доповнення ст. 303 КПК України частиною 4 наступного змісту:

«Скарга на повідомлення про підозру подається в письмовій формі та має містити наступні обов'язкові реквізити:

- 1) найменування суду, до якого подається скарга;
- 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштова адреса, номери засобів зв'язку, електронна пошта особи, яка подає скаргу;
- 3) номер кримінального провадження, в якому повідомлено про підозру, кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону про кримінальну відповідальність, за якою повідомлено про підозру;
- 4) прізвище та ініціали відповідальної особи, або найменування відповідного органу досудового розслідування чи прокуратури;
- 5) вимоги особи, яка подає скаргу, до суду;
- 6) обґрунтування вимог особи, яка подала скаргу, із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість повідомлення про підозру;
- 7) копія витягу з ЄРДР із внесенням даних щодо підозрюваної особи в реєстр;
- 8) копія повідомлення про підозру, яке оскаржується».

2. У своєму первісному вигляді КПК України не містив норм кримінального процесуального інституту, що регулює відносини, які

виникають при поданні, прийомі та вирішенні скарг підозрюваного (його захисника чи законного представника) на процесуальні рішення прокурора чи слідчого, пов'язані зі складенням та врученням повідомлення про підозру. Даний інститут, у зв'язку з необхідністю забезпечення реального дотримання принципів судочинства та ефективності реалізації права на справедливий суд в Україні (на порушення яких неодноразово вказував Європейський суд з прав людини), був введений до КПК України Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII [122]. При цьому законодавець передбачив кілька суттєвих обмежень права на оскарження повідомлення про підозру, одне з яких донині є об'єктом наукової полеміки.

По-перше, в Прикінцевих положеннях Закону України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII було зазначено, що ці зміни не мають зворотної дії у часі та застосовуються до справ, по яким відомості про кримінальне правопорушення, внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань після введення в дію цих змін [122] (16 березня 2018 року). Зазначена вимога цілком обґрунтовано викликала подив як серед адвокатів-захисників, так і серед представників судової системи, оскільки безпосередньо суперечила меті запровадження інституту у правове поле України, зазначеній у Пояснювальній записці до законопроекту («забезпечення реального дотримання принципів судочинства та ефективності реалізації права на справедливий суд в Україні»). Аналіз судової практики свідчить, що у задоволенні більшості скарг, у перший рік дії Закону України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII, було відмовлено захисникам саме у зв'язку з обмеженнями права на оскарження підозри у часі (справи № 442/8669/17, № 635/931/18, № 611/539/18 та ін.). Крім того, обраний законодавцем підхід сприяє тому, що слідчі судді відмовляють у праві оскаржити повідомлення про підозру у кримінальних провадженнях, внесених до Єдиного реєстру досудових розслідувань з 16 березня 2018 року і які були об'єднані з кримінальним провадженням, розпочатим до цієї дати.

По-друге, законодавець обмежив право оскарження повідомлення про підозру часовими рамками. Так, зміни до КПК України щодо оскарження підозри стосувались закріплення можливості оскарження підозрюваним, його захисником чи законним представником на етапі досудового розслідування рішень, дій, бездіяльності слідчого чи прокурора, зокрема, повідомлення про підозру після спливу одного місяця чи двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку чи злочину відповідно, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом (п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України). Проте КПК України містить і іншу норму, строки оскарження в якій розповсюджуються на повідомлення про підозру та не співпадають із строками зазначеними в п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 304 КПК України скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора, передбачені ч. 1 ст. 303 КПК України, можуть бути подані протягом десяти днів з моменту прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності. Таким чином, маємо два різних строки, колізія яких полягає у тому, що, з одного боку, оскільки повідомлення про підозру вказане п. 10 у переліку ч. 1 ст. 303 КПК України, на відповідне оскарження має розповсюджуватися дія ч. 1 ст. 304 КПК України, а з іншого боку, норми статей суперечать одна одній. Ми дотримуємось позиції, згідно з якою норма п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України є спеціальною по відношенню до норми ч. 1 ст. 304 КПК України, а отже повинна бути у пріоритеті. Наведена позиція підтверджується наступними обставинами:

1) поява строків оскарження повідомлення про підозру є результатом диференціації (спеціалізації) правового регулювання, для досягнення найбільшої ефективності правового регулювання, а саме врахування особливостей повідомлення про підозру, як юридичного факту;

2) за критерієм об'єму правового регулювання п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України є значно вужчою, оскільки стосується лише повідомлення про підозру, тоді як ч. 1 ст. 304 КПК України поширюється на різні рішення, дії і бездіяльність;

3) п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України є похідним від ч. 1 ст. 304 КПК України, яка є первинною щодо неї. На користь цього свідчить, як мінімум те, що ч. 1 ст. 304 з'явилася в КПК значно раніше;

4) співвідношення між ч. 1 ст. 304 та п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України характеризується співвідношенням понять «рід – вид»;

5) п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України встановлено для зміни способу і меж регулювання оскарження повідомлення про підозру, а саме первинно впроваджено вказане оскарження (до цієї норми такого права не існувало) і встановлено його особливості [73, с. 171];

6) строк встановлений п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України в порівнянні зі строком встановленим ч. 1 ст. 304 КПК України є достатнім для перевірки слідчим або прокурором повідомленої підозри, в тому числі її обґрунтованості.

Аналіз наукових джерел свідчить про наявність позиції, згідно з якою при оскарженні повідомлення про підозру необхідно застосовувати обидві норми, передбачені як ч. 1 ст. 304 КПК України, так і п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України. Тобто, норми у своїй сукупності повинні трактуватись наступним чином: після спливу вказаних у п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України строків (одного місяця з дня повідомлення особі про підозру ... або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру ...), особа має право подати скаргу на повідомлення про підозру лише протягом десяти днів, встановлених у ч. 1 ст. 304 КПК України. Зазначена позиція нівелює фактичну відсутність граничного строку оскарження повідомлення про підозру. Вважаємо що такий підхід обмежує забезпечення реального дотримання принципів судочинства та знижує ефективність реалізації права на справедливий суд в Україні, на порушення яких неодноразово вказував Європейський суд з прав людини, шляхом звуження права підозрюваного, запроваджуючи граничний строк оскарження повідомлення про підозру. Для вирішення цієї колізії вважаємо за необхідне ч. 1 ст. 304 КПК України після слів «передбачені частиною першою статті 303 цього Кодексу» доповнити словами «за винятком повідомлення слідчого, прокурора про підозру». Процедурні аспекти оскарження повідомлення про

підозру мають бути регламентовані чітко і не допускати двоякого трактування.

Чому законодавець встановив часовий проміжок саме у два місяці з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, після спливу якого підозрюваним, його захисником чи законним представником може бути подана скарга? Ми погоджуємося з тим, що два місяці – це строк досудового розслідування, протягом якого грамотний та досвідчений слідчий може розслідувати конкретне кримінальне провадження, повідомити адвокатів про завершення досудового розслідування у цьому провадженні, надати матеріали на ознайомлення стороні захисту у порядку ст. 290 КПК України, а може, навіть, і встигнути скласти та погодити з прокурором обвинувальний акт, а прокурор може й встигнути направити обвинувальний акт та реєстр матеріалів до суду, таким чином, згідно зі ст. 3 КПК України закінчити досудове розслідування [58]. Право на оскарження повідомлення про підозру з однієї сторони обмежене двохмісячними строком, а з іншого настанням окремих подій – закриттям прокурором кримінального провадження або зверненням до суду із обвинувальним актом. Отже, правом на оскарження повідомлення про підозру сторона захисту зможе скористатися тільки у разі, якщо слідчий не завершив досудове розслідування за вказаний строк, відповідно і прокурор не направив справу до суду. Встановлені рамки, в межах яких підозрюваний, його захисник чи законний представник можуть скористатися правом на оскарження повідомлення про підозру, свідчать про те, що законодавець при внесенні змін до КПК України також мав на меті запобігання безпідставному затягуванню досудового розслідування. Вважаємо, що доповнення ч. 1 ст. 303 КПК України пунктом 10 підвищило ефективність судового контролю з боку слідчого суддів. Із опитаних нами суддів цю позицію підтримали 67,5 % респондентів.

Скарга на повідомлення про підозру подається у зв'язку з порушенням прав підозрюваного. Без допущеного (або передбачуваного) посадовими особами порушення чи обмеження прав громадян, при складенні та врученні повідомлення про підозру, не існує і скарги. Таким чином, обов'язковим елементом змісту скарги на повідомлення про підозру є вимога щодо усунення

будь-яких конкретних порушень прав підозрюваного на стадії досудового розслідування. Які ж компоненти (або їх комплекс) можуть стати основою оскарження повідомлення про підозру? Аналіз норм Глави 22 «Повідомлення про підозру» КПК України та наявної судової практики дозволяє виділити дві загальні підстави для оскарження повідомлення про підозру.

Першою підставою для оскарження повідомлення про підозру є необґрунтованість підозри.

Підозра є припущенням слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, виражене у відповідному процесуальному рішенні та обґрунтоване наявними у кримінальному провадженні матеріалами, що підлягає подальшій перевірці з метою підтвердження чи спростування. Якщо сторона захисту вважає, що наявні в кримінальному провадженні матеріали не обґрунтовують припущення про причетність підозрюваного до вчинення діяння, то вона при оскарженні повідомлення про підозру може послатись на дану підставу.

Дослідивши 500 ухвал слідчих суддів, прийнятих за результатом розгляду скарг на повідомлення про підозру, Н.В. Глинська та Д.І. Клепка прийшли до висновку, що найпоширенішим на практиці є оскарження обґрунтованості повідомлення про підозру, однак у 95 % випадках слідчі судді відмовляють у задоволенні таких скарг [28, с. 19, 22-23]. Як ми бачимо, для успішної реалізації права на оскарження повідомлення про підозру, яке полягає у скасуванні письмового повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, вже на етапі подання скарги у сторони захисту має бути чітка стратегія та сформована доказова база для аргументації своєї правової позиції у суді. Скарга має містити не лише вказівку на підставу подання, а й аргументацію її потреби та доцільності.

Слід нагадати, що некоректне чи помилкове розуміння представниками правоохоронних органів того сенсу, який законодавець вкладає у формулювання обґрунтованої підозри, призводить до залучення у сферу кримінального судочинства осіб без достатніх на те підстав. Зростають шанси

залучення у якості підозрюваного невинної особи. Варто зазначити, що цьому також сприяє відсутність легального трактування терміну «обґрунтованість підозри» та переліку конкретних критеріїв (обставин), які пояснюють зміст зазначеної обґрунтованості. При цьому передчасне залучення запідозреної особи до кримінального процесу негативно позначається на її правах, оскільки підозра є обґрунтованою лише за умови «наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення».

Аналіз судової практики свідчить про те, що необґрунтованою підозра вважається, якщо: повідомлення про підозру не відповідає вимогам ст. 277 КПК України, не містить правової кваліфікації кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статей (частини статей) закону України про кримінальну відповідальність, що, своєю чергою, крім порушення вимог КПК України є грубим порушенням права на захист; аналіз змісту повідомлення про підозру не містить виклад обставин та обґрунтування, які можуть переконати об'єктивного спостерігача у можливій причетності особи до вчинення інкримінованого йому злочину кримінального правопорушення; матеріали кримінального провадження не містять жодних даних, які б вказували на заподіяння шкоди, на цій підставі повідомлення про підозру є необґрунтованим і підлягає скасуванню [107] тощо (справа № 161/10979/22, провадження № 1-кс/161/5567/22 [170]; справа № 161/17272/22, провадження № 1-кс/161/6567/22 [171]; справа № 761/17004/22, провадження № 1-кс/761/9422/2022 [172]).

Складення та вручення письмового повідомлення про підозру також впливають на обґрунтованість підозри, оскільки вони у своїй сукупності утворюють комплекс дій, що охоплюються поняттям «здійснити повідомлення про підозру». Лише за наявності конкретних даних та доказів правоохоронці мають право скласти повідомлення про підозру та вручити його особі. Що стосується складання повідомлення про підозру, то зазначена дія включає у себе як створення змісту повідомлення, так і безпосереднє погодження повідомлення з уповноваженою особою. Повідомлення про підозру та порядок

його здійснення регламентуються ст. 42, 276-278, 480-481 КПК України. Загальний порядок повідомлення про підозру передбачений главою 22 КПК України, яка має назву «Повідомлення про підозру». Її аналіз дає підстави зробити висновок, що законодавець пов'язує процесуальну діяльність щодо повідомлення про підозру із сукупністю процесуальних дій слідчого або прокурора, зміст яких полягає у встановленні окремих підстав для повідомлення про підозру, складанні письмового процесуального документа (повідомлення про підозру) та його врученні особі. Зазначимо, що наведені статті не вичерпують змісту діяльності під час повідомлення особі про підозру, оскільки системне тлумачення норм КПК України вказує також на те, що, крім зазначених дій, слідчий або прокурор зобов'язані встановити саму особу, якій має бути вручено повідомлення про підозру; роз'яснити права підозрюваному, що є невід'ємним обов'язковим етапом процедури повідомлення про підозру. Слідчому або прокуророві необхідно також з'ясувати точне місцезнаходження особи з метою її виклику для проведення процесуальних дій, пов'язаних із врученням повідомлення про підозру. Порухення процедури (процесуального порядку) здійснення повідомлення про підозру є другою підставою для оскарження повідомлення про підозру. Слід зазначити, що в наукових джерелах, з огляду на положення статей 276-278 КПК України, прийнято поділяти цю підставу на дві окремі (неналежний суб'єкт складення та вручення повідомлення про підозру; порушення процесуального порядку вручення повідомлення про підозру), проте ми вважаємо зайвим виокремлювати суб'єктну складову із загального процесуального порядку здійснення повідомлення про підозру.

Друга підстава для оскарження повідомлення про підозру включає в себе: порушення процесуальних строків здійснення повідомлення про підозру; повідомлення про підозру складено слідчим, однак немає відмітки про погодження прокурором; відсутність у повідомленні дати його складання; відсутність у повідомленні підпису слідчого або прокурора, який здійснив повідомлення про підозру; відсутність у повідомленні зазначених прав

підозрюваного; не вручення повідомлення у встановленому кримінальним процесуальним кодексом порядку; вручення повідомлення про підозру не уповноваженою на те особою тощо (справа № 205/3632/19, провадження № 11-сс/803/787/19 [148]; справа № 635/8018/20, провадження № 1-кс/635/301/2022 [156]; справа № 757/29172/22-к, провадження № 12020251010003345 [168]; справа № 373/381/22, провадження № 1-кс/373/108/22 [169]; справа № 333/2665/22, провадження № 1-кс/333/743/22 [174]).

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що, у більшості випадків, слідчі судді при розгляді скарг на повідомлення про підозру вважають за необхідне перевіряти лише належність суб'єкта, який складав та вручав повідомлення про підозру та процесуальний порядок вручення повідомлення про підозру. Так, у мотивувальних частинах ухвал слідчих суддів, якими було відмовлено в задоволенні скарги на повідомлення про підозру, містяться наступні мотивування: доводи сторони захисту щодо відсутності достатніх доказів на підтвердження підозри, відсутність самої події та складу кримінального правопорушення не є підставою для скасування повідомлення про підозру, оскільки, розглядаючи скаргу на повідомлення про підозру, слідчий суддя не вправі вирішувати питання про наявність чи відсутність в діях підозрюваної особи складу кримінального правопорушення, належність та допустимість доказів та інші питання, які підлягають з'ясуванню та оцінці судом під час розгляду кримінального провадження по суті, а повинен лише перевірити дотримання слідчим, прокурором під час повідомлення про підозру вимог статей 276-278 КПК України (справа № 202/6434/21, провадження № 1-кс/202/5606/2021 [159]); на етапі досудового розслідування слідчий суддя не вправі вирішувати ті питання, які повинен вирішувати суд під час розгляду кримінального провадження по суті, зокрема, оцінювати докази з точки зору їх достатності і допустимості для визнання особи винною чи невинною у вчиненні злочину, та за якою нормою Кримінального закону ця особа підлягає відповідальності, оскільки належна оцінка представлених у справі доказів буде здійснена у межах судового провадження. Зі змісту скарги

захисника підозрюваного ... та його доводів вбачається, що останній вдається до аналізу доказів, наявних у матеріалах кримінального провадження, однак у даному випадку слідчий суддя на цій стадії кримінального провадження не наділений повноваженнями дослідження доказів по суті та не може висловлюватися щодо їх фактичної належності, допустимості та достатності, для прийняття рішення про винуватість чи невинуватість особи в інкримінованому злочині, оскільки ці питання підлягають дослідженню в сукупності з іншими матеріалами кримінального провадження під час судового розгляду обвинувального акта по суті (справа № 522/17541/20, провадження 1-кс/522/954/21 [158]); перевірка повідомлення про підозру з точки зору обґрунтованості підозри з врахуванням положень ст. 17 КПК України не входить до предмету судового розгляду, який здійснюється слідчим суддею відповідно до положень ст. 303 ч. 1 п. 10 КПК України на стадії досудового розслідування, а може бути лише предметом безпосереднього судового розгляду кримінального провадження судом, оскільки на стадії досудового розслідування слідчий суддя не уповноважений вдаватися до оцінки отриманих слідством доказів та порядку їх отримання, давати оцінку зібраним доказам з точки зору їх допустимості, а без такої оцінки висновок щодо обґрунтованості повідомленої особі підозри неможливий. Визнання доказів недопустимими належить виключно до компетенції суду під час судового розгляду (ст. 89 КПК України) (справа № 670/6/21, провадження № 1-кс/670/18/21 [160]). Якщо слідчий суддя дотримується іншого підходу, згідно з яким він повинен перевіряти обґрунтованість підозри, то в мотивувальній частині ухвали наводиться мотивування обґрунтованості, розкривається її змістова суть.

Зважаючи на те, що, в більшості випадків, слідчі судді при розгляді скарг на повідомлення про підозру вважають за необхідне перевіряти лише належність суб'єкта, який складав та вручав повідомлення про підозру та процесуальний порядок вручення повідомлення про підозру, «левова частка» скасування повідомлень про підозру припадає саме на процесуальні порушення повідомлення про підозру.

У контексті дослідження проблематики щодо оскарження повідомлення про підозру слід згадати хибну практику так званої «суддівської солідарності», що як соціально-психологічний чинник нерідко впливає на характер суддівських рішень. Так, наприклад, відмовляючи у задоволенні скарги на повідомлення про підозру з огляду на її необґрунтованість, деякі слідчі судді у своїх рішеннях зазначають, що обґрунтованість підозри встановлена наступними судовими рішеннями: ухвалою слідчого судді при обранні запобіжного заходу; ухвалою слідчого судді при продовженні строку тримання під вартою; ухвалами слідчих суддів при продовженні строків тримання під вартою, а також рішеннями апеляційного суду, який залишив без змін ухвали слідчих суддів тощо (справа № 200/16544/18, провадження № 42018040000000910 [145]; справа № 757/2833/21-к, провадження № 62020000000000709 [164]). У цьому аспекті слід звернути увагу на те, що характер взаємозв'язку перелічених процесуальних рішень є різним, незважаючи на те, що в окремих випадках при ухваленні процесуального рішення закон надає обов'язкового значення висновкам, що були зроблені у рішенні, яке йому передувало у часі, закріплюючи, зокрема, необхідність існування такого передуючого рішення, як обов'язкової умови для прийняття наступного за ним акта. На зазначені процесуальні рішення (ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу та ухвала, прийнята за результатом розгляду скарги на повідомлення про підозру) поширюється дія ч. 1 ст. 198 КПК України, згідно з якою висловлені в ухвалі слідчого судді, суду за результатами розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу висновки щодо будь-яких обставин, які стосуються суті підозри, обвинувачення, не мають преюдиціального значення для суду під час судового розгляду або для слідчого чи прокурора під час цього або іншого кримінального проваджень [67]. Тому висновок щодо обґрунтованості повідомлення про підозру, який міститься в ухвалі про застосування запобіжного заходу до особи, не може вважатися преюдиціальним для слідчого судді, який розглядатиме скаргу на повідомлення про підозру. Інакше кажучи,

посилання та таке передуюче рішення слідчим суддею, що вирішує скаргу на повідомлення про підозру в порядку п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК, є безпідставною з погляду права та за своєю природою є суто соціально-психологічним явищем так званої підтримки судді із «сусіднього кабінету», який попередньо вже оцінював обґрунтованість підозри [28, с. 26].

При розгляді та вирішенні слідчим суддею скарг на повідомлення про підозру мають обов'язково вирішуватися як питання права, так і питання факту, адже це відповідає суті оскарження повідомлення про підозру як недопущення притягнення до кримінальної відповідальності невинуватої особи.

Не можна не погодитись з С. Ханіном стосовного того, що для повідомлення особи про підозру як мінімум треба мати в наявності: суб'єктивну сторону злочину, суб'єкт злочину, об'єктивну сторону злочину, об'єкт злочину та достатні докази для підтвердження наявності цих елементів складу злочину. Факт того, що згідно зі ст. 368 КПК України («Питання, що вирішуються судом при ухваленні вироку») ті ж самі питання ще раз досліджуються під час ухвалення вироку, ні як не змінюють зміст ч. 1 ст. 2 КК України, п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, п. 1 ст. 84 КПК України, п. 1 ст. 94 КПК України [91] та необхідність їх дотримання слідчим суддею. Окрема судова практика підтверджує дану тезу. Так, можливість оскарження повідомлення про підозру відповідно до п. 10 ст. 303 КПК пов'язана виключно з питанням її обґрунтованості, тобто достатності доказів для її повідомлення, а не з будь-якими іншими. Підозра є мінімальним стандартом в аспекті доказування, для якого достатньо щонайменших ознак, які здатні переконати стороннього спостерігача, що особа може бути причетна до кримінального правопорушення. Тому повідомлення про підозру слідчий суддя скасовує лише у разі, якщо воно є необґрунтованим, тобто нездатним переконати стороннього спостерігача, що особа може бути причетна до кримінального правопорушення. Ніякі інші порушення слідчим чи прокурором норм КПК не можуть бути підставою для скасування підозри, оскільки вони тягнуть за собою інші передбачені цим Кодексом процесуальні наслідки (справа № 299/2562/18, провадження № 11-

сс/4806/299/19 [144]). На стадії досудового розслідування визнання доказів слідчим суддею недопустимими можливо лише у випадках, коли такі докази отримані внаслідок істотного та очевидного порушення прав та свобод людини і їх недопустимість обумовлена такими обставинами, які у будь-якому випадку не можуть бути усунуті в ході подальшого розслідування чи судового розгляду або шляхом надання додаткових матеріалів, які вже є у розпорядженні сторони кримінального провадження. Тобто, висновок про недопустимість відповідного доказу є категоричним навіть із врахуванням відповідних особливостей стадії досудового розслідування. Суд на цій стадії може визнати недопустимими лише очевидно недопустимі докази, порушення порядку збирання яких не може бути спростоване будь-якими іншими матеріалами (справа № 991/8424/21, провадження № 11-сс/991/23/22 [163]). Таким чином, мотивування обґрунтованості підозри в ухвалях слідчого судді (при розгляді скарг на повідомлення про підозру) повинно включати в себе, крім процесуального порядку складення і вручення підозри, також перевірку складу кримінального правопорушення та наявності достатніх доказів.

На нашу думку в ухвалях слідчого судді мотивування обґрунтованості підозри має експліцитний (демонстраційний) характер. Тобто на підтвердження своїх висновків слідчим суддею крім мотивів та підстав наводяться й аналізуються докази з огляду на їх належність й достатність. Зовнішнє вираження мотивування у таких процесуальних рішеннях є розгорнутим, наочним та має переконати заявника, в тій чи іншій позиції слідчого судді стосовно обґрунтованості підозри. Разом з тим слід звернути увагу, що нормативна вимога щодо вмотивованості обґрунтованості підозри в ухвалях слідчого судді в КПК України відсутня. На нашу думку, з урахуванням місця рішень слідчого судді при розгляді скарг на повідомлення про підозру в системі кримінальних процесуальних актів і їх функціонального призначення передбачення в законодавстві вимоги щодо мотивування обґрунтованості підозри є доцільним. Це сприятиме формуванню єдиної правозастосовної практики захисту законних інтересів учасників кримінального провадження та

реалізації права підозрюваного на оскарження повідомлення про підозру.

Право на оскарження повідомлення про підозру, яке на практиці реалізується завдяки поданню скарги, приводить у дію передбачений кримінальним процесуальним законодавством механізм оскарження, що забезпечує реалізацію принципу рівноправності сторін перед слідчим суддею, який виступає у цьому процесі незалежним арбітром. Механізм вирішення скарги на повідомлення про підозру у суді можна визнати таким, що містить елементи змагальності. Водночас, детальної його регламентації не передбачено. У цьому випадку повинні бути дотримані загальні умови судового розгляду, передбачені статтями 318-380 Глави 28 «Судовий розгляд» КПК України, з урахуванням положень Глави 26 «Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування» КПК України.

Ми виокремлюємо три етапи оскарження повідомлення про підозру:

- 1) підготовча частина судового засідання;
- 2) розгляд скарги по суті;
- 3) винесення рішення за результатами розгляду скарги.

Розгляд скарг на повідомлення про підозру слідчим суддею відбувається у судовому засіданні, оскільки лише за таких умов учасники провадження здатні найповніше реалізувати свої процесуальні права, а слідчий суддя – свої повноваження. Оскарження повідомлення про підозру також повинно проходити у формі судового розгляду, щоб особа, якій пред'явлено таке повідомлення могла відстояти свої порушені права [194, с. 128]. У судовому засіданні беруть участь такі сторони: особа (підозрюваний, його захисник чи законний представник), яка звертається до суду на етапі досудового розслідування із скаргою на повідомлення про підозру; прокурор.

На початку судового засідання слідчий суддя оголошує, яка скарга підлягає розгляду та роз'яснює права й обов'язки сторін. Це – підготовча частина судового розгляду. Потім починається дослідження судом наявних матеріалів, яке за своїм змістом є судовим слідством, під час якого слідчий суддя перевіряє законність процедури (процесуального порядку) здійснення

повідомлення про підозру та обґрунтованість підозри.

Для того, щоб правосуддя відбулося, необхідно, щоб рішення слідчого судді за скаргою базувалося на безперечно встановлених фактах. Доводи, викладені у скарзі, визначають обсяг доказів, що підлягають дослідженню, оскільки підтверджуються або спростовуються останніми. Доводи включають у себе фактичні та юридичні підстави, на підставі яких суб'єкт оскарження ставить перед слідчим суддею вимогу про прийняття конкретного рішення. Коло рішень слідчого судді не є абстрактним та визначається двома чинниками, перший із яких є первинним, а другий – похідним від першого: 1) процесуальним змістом повідомлення про підозру, що оскаржуються, у розрізі їх переліку, закріпленого у ч. 1 ст. 303 КПК України; 2) процесуальним змістом рішення, задля прийняття якого подано скаргу [81, с. 205]. Перевірка доказів підозрюваного, його захисника чи законного представника особи, яка звернулася зі скаргою до суду, відбувається шляхом дослідження наданих матеріалів. При цьому сторони обґрунтовують свою точку зору та спростовують позицію протилежної сторони. Сторони є рівноправними перед судом. Вирішуючи скаргу на повідомлення про підозру, слідчий суддя не є суб'єктом кримінального переслідування. Він не виступає ні на боці захисту, ні на боці звинувачення, він лише вирішує скаргу, що надійшла до суду. А сам суд створює умови для реалізації сторонами своїх прав та виконання покладених на них обов'язків.

На наш погляд, при вирішенні скарги на повідомлення про підозру, так само як і на судових стадіях кримінального процесу, слідчий суддя має бути активним при дослідженні матеріалів, оскільки в іншому випадку він буде пов'язаний активністю однієї зі сторін, яка виявиться найбільш підготовленою, що навряд чи позитивно позначиться на справедливості, об'єктивності та незалежності суду при ухваленні ним відповідного рішення.

За результатом розгляду скарги на повідомлення про підозру слідчий суддя виносить одну з наступних ухвал:

– про скасування повідомлення про підозру;

– про відмову у задоволенні скарги (якщо підстави для задоволення скарги відсутні).

Загалом, судовий контроль за законністю процедури (процесуального порядку) здійснення повідомлення про підозру та обґрунтованістю підозри є одним із найважливіших способів захисту прав громадян, зміцнення законності та правопорядку в нашій країні. Надання громадянам права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, є обов'язком держави. А позбавлення громадян права оскарження повідомлення про підозру слід розцінювати як перешкоду доступу громадян до правосуддя. Тобто, судовий контроль у вигляді оскарження повідомлення про підозру, є нічим іншим, як особливим способом здійснення правосуддя на стадії досудового розслідування. Підводячи підсумок усьому вищевикладеному в даному пункті дисертації, слід зазначити наступне:

1. Скарга на повідомлення про підозру є заснованою на законі та зверненою до суду вимогою особи, яка подає скаргу (підозрюваний, його захисник чи законний представник), про усунення дійсного чи уявного порушення його прав, допущеного щодо винесеного йому повідомлення про підозру. По-перше, скарга на повідомлення про підозру носить офіційний характер, вона є одним із видів звернення особи, яка звертається зі скаргою (підозрюваний, його захисник чи законний представник) до суду на етапі досудового розслідування. По-друге, скарга на повідомлення про підозру подається у зв'язку з порушенням прав підозрюваного. Без допущеного (або передбачуваного) посадовими особами порушення чи обмеження прав громадян, при складенні та врученні повідомлення про підозру, не існує і скарги. Скарга особи (підозрюваний, його захисник чи законний представник) на повідомлення про підозру, завжди виникає як реакція у відповідь на неправомірні дії, які ущемляють права підозрюваного. По-третє, дана ознака впливає з другої, мета подання скарги на повідомлення про підозру – не тільки і не стільки звернути увагу суду на допущені порушення прав підозрюваного, як захистити та відновити ці права. Тому скарга на повідомлення про підозру

містить вимогу особи, яка звертається із скаргою (підозрюваний, його захисник чи законний представник) про відновлення порушеного права підозрюваного.

2. Оскарженням повідомлення про підозру є: по-перше, діяльність з формулювання та подання особою (підозрюваний, його захисник чи законний представник), яка звертається до суду на етапі досудового розслідування, скарги на повідомлення про підозру; по-друге, кримінальний процесуальний інститут, що регулює відносини, які виникають при поданні, прийомі та вирішенні скарг підозрюваного, його захисника чи законного представника на процесуальні рішення прокурора чи слідчого, пов'язані зі складенням та врученням повідомлення про підозру.

3. Зміст процедури оскарження повідомлення про підозру полягає у тому, що вона: виражає законні інтереси та потреби підозрюваних; є засобом припинення порушень законних прав та інтересів підозрюваних; свідчить про незадовільну роботу осіб, задіяних у складенні та врученні повідомлення про підозру; сприяє вдосконаленню роботи прокурорів та слідчих; є джерелом для ініціатив щодо внесення змін до КПК України, пов'язаних з оскарженням повідомлення про підозру. У зв'язку з недосконалістю процедури оскарження повідомлення про підозру, було запропоновано наступне:

- доповнити ст. 303 КПК України частиною 4 в якій передбачити форму та обов'язкові реквізити скарги на повідомлення про підозру;

- доповнити ч. 1 ст. 304 КПК України після слів «передбачені частиною першою статті 303 цього Кодексу» словами «за винятком повідомлення слідчого, дізнавача, прокурора про підозру» з метою вирішення законодавчої колізії стосовно строків оскарження повідомлення про підозру.

Висновки до розділу 2

У процесі дослідження особливостей здійснення судового контролю за обґрунтованістю підозри при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження було визначено наступне:

1. Рішення слідчого судді – це спрямовані на досягнення цілей кримінального провадження акти застосування норм процесуального права, які відповідають вимогам законності, обґрунтованості та вмотивованості, містять владні волевиявлення та висновки з правових питань, що виникають під час досудового розслідування. Фактичною підставою для проміжних (поточних) процесуальних рішень у рамках стадії досудового розслідування, які приймає слідчий суддя при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, є висновок про встановлення всіх обставин, що входять до локального предмета доказування, зроблений у результаті оцінки всієї сукупності поданих йому доказів, згідно з сформованою переконаністю.

Для слідчого судді подані докази є вичерпною сукупністю даних стосовно обставин, на які посилаються сторони кримінального провадження. Оцінюючи подані докази слідчий суддя приймає рішення, яке на підставі проведеної оцінки має бути єдино правильним, оскільки воно, попри проміжний характер, істотно впливає на весь подальший хід кримінального провадження. Висновки слідчого судді ґрунтуються на логічному осмисленні всіх доказів, як окремо, так і в їх сукупності, з урахуванням вимог закону та практики доказування. Сутністю оцінки доказів є визначення всіх їх властивостей: належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємозв'язку, тому усунення будь-яких властивостей із змісту оцінки доказів видається неприпустимим.

Належним у контексті застосування заходів забезпечення кримінального провадження є доказ, який прямо чи непрямо підтверджує існування обставин, що обґрунтовують доводи, викладені у клопотанні про застосування заходів забезпечення кримінального провадження у межах локального предмету доказування. Локальним предметом доказування є фактичні обставини, що мають бути встановлені для прийняття рішення під час розгляду та вирішення слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Допустимість доказів при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження має

безпосереднє відношення лише до їх процесуальної форми, змістовну сторону яких характеризують інші властивості доказів. Достовірний доказ при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження це доказ, допустимий за формою і не спростований за змістом. У всіх випадках, коли мова йде про усунення сумніву у достовірності фактичних даних, мається на увазі сумнів, породжений порушенням процесуальної форми отримання фактичних даних, тобто недотриманням правил допустимості. Слідчий суддя може визнати недопустимими лише очевидно недопустимі докази, порушення порядку збирання яких не може бути спростоване будь-якими іншими матеріалами. Встановлено, що наявні приписи КПК України та судова практика дозволяє слідчим суддям оцінювати допустимість доказів виходячи за рамки локального предмету доказування. Достатніми є докази, які у своїй сукупності є необхідними для встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, й ухвалення слідчим суддею відповідного процесуального рішення при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Достатність та взаємозв'язок сукупності зібраних доказів визначаються слідчим суддею за його внутрішнім переконанням і полягають у вирішенні того, чи достатньо цих доказів для прийняття відповідного процесуального рішення, чи взаємодоповнюють дані докази один одного у своїй сукупності, чи відсутні між ними будь-які неузгодженості або суперечності, чи достатньо таких доказів для задоволення клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

2. Мотивування обґрунтованості підозри означає наведення в ухвалі слідчого судді механізму прийняття рішення щодо обґрунтованості підозри на основі формування внутрішнього переконання та розсуду слідчого судді, з обов'язковою інформаційною складовою. Що стосується змістовної складової мотивування обґрунтованості підозри, то вона означає, що у процесуальному рішенні слідчого судді відображаються результати оцінки доказів та наводяться мотиви, за якими одні докази прийнято в якості засобів обґрунтування підозри,

а інші докази відкинуто, а також підстави, за якими підтверджується причетність особи до кримінального правопорушення. Для ухвалення рішення щодо обґрунтованості підозри потрібна оцінка доказів з урахуванням внутрішнього переконання з точки зору належності, допустимості, достовірності і, що найскладніше, – достатності доказів. Отже, пояснення механізму прийняття рішень щодо оцінки доказів, а також того, чому одні докази приймаються, а інші відкидаються, лежить в основі мотивування обґрунтованості підозри.

Вмотивованість виділено як самостійну вимогу, яка пред'являється до обґрунтованої підозри поряд з її законністю. Очевидно, що практичне значення виділення мотивування обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді полягає у тому, що повинен бути зроблений акцент на важливості мотивування рішення, як можливості перевірки законності й обґрунтованості самої підозри. Воно буде додатковою гарантією винесення обґрунтованої підозри. Крім того, належне й достатнє мотивування обґрунтованості підозри має важливе значення в аспекті забезпечення законності кримінального провадження, прав і законних інтересів підозрюваного, у тому числі – права підозрюваного на оскарження повідомлення про підозру.

3. Скарга на повідомлення про підозру є заснованою на законі та зверненою до суду вимогою особи, яка подає скаргу (підозрюваний, його захисник чи законний представник), про усунення дійсного чи уявного порушення його прав, допущеного щодо винесеного йому повідомлення про підозру. По-перше, скарга на повідомлення про підозру носить офіційний характер, вона є одним із видів звернення особи, яка звертається зі скаргою (підозрюваний, його захисник чи законний представник) до суду на етапі досудового розслідування. По-друге, скарга на повідомлення про підозру подається у зв'язку з порушенням прав підозрюваного. Без допущеного (або передбачуваного) посадовими особами порушення чи обмеження прав громадян, при складенні та врученні повідомлення про підозру, не існує і скарги. Скарга особи (підозрюваний, його захисник чи законний представник)

на повідомлення про підозру завжди виникає як реакція у відповідь на неправомірні дії, які посягають на права підозрюваного. По-третє, дана ознака впливає з другої, мета подання скарги на повідомлення про підозру – не тільки і не стільки звернути увагу суду на допущені порушення прав підозрюваного, як захистити та відновити ці права. Тому скарга на повідомлення про підозру містить вимогу особи, яка звертається із скаргою (підозрюваний, його захисник чи законний представник) про відновлення порушеного права підозрюваного.

Оскарженням повідомлення про підозру є: по-перше, діяльністю з формулювання та подання особою (підозрюваним, його захисником чи законним представником), яка звертається до суду на етапі досудового розслідування, скарги на повідомлення про підозру; по-друге, кримінальним процесуальним інститутом, що регулює відносини, які виникають при поданні, прийомі та вирішенні скарг підозрюваного, його захисника чи законного представника на процесуальні рішення прокурора чи слідчого, пов'язані зі складенням та врученням повідомлення про підозру. Зміст процедури оскарження повідомлення про підозру полягає у тому, що вона: виражає законні інтереси та потреби підозрюваних; є засобом припинення порушень законних прав та інтересів підозрюваних; свідчить про незадовільну роботу осіб, задіяних у складенні та врученні повідомлення про підозру; сприяє вдосконаленню роботи прокурорів та слідчих; є джерелом для ініціатив щодо внесення змін до КПК України, пов'язаних з оскарженням повідомлення про підозру.

4. У зв'язку з недосконалістю процедури здійснення судового контролю за обґрунтованістю підозри, було запропоновано:

– доповнити ст. 303 КПК України частиною 4 в якій передбачити форму та обов'язкові реквізити скарги на повідомлення про підозру;

– доповнити ч. 1 ст. 304 КПК України після слів «передбачені частиною першою статті 303 цього Кодексу» словами «за винятком повідомлення слідчого, дізнавача, прокурора про підозру» з метою вирішення законодавчої колізії стосовно строків оскарження повідомлення про підозру.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ОБҐРУНТОВАНІСТЮ ПІДОЗРИ

3.1. Пропозиції щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства

Протягом усіх років незалежності країни відзначалося суттєве зростання ролі перевірконого елемента в процесуальній діяльності по мірі руху кримінального судочинства. Продовжуючи позитивну динаміку, законодавець, в умовах проведення реформи кримінального процесу, не міг не приділити проблематиці контролю за стадією досудового розслідування особливої уваги. Так, для здійснення контрольних функцій було запроваджено окрему функціональну ланку у межах діяльності суду – слідчого суддю. Передбачалося, що у такий спосіб буде сформований дієвий інструмент для захисту прав людини від непропорційного втручання з боку слідчих, детективів, прокурорів. Фактично, саме слідчі судді мали би постійно знаходити справедливий баланс між державним інтересом ефективно розслідувати факти вчинення злочинів та недопущенням надмірного і непропорційного втручання у нормальну життєдіяльність громадян, навіть у випадку, коли є підстави вважати, що вони можуть бути причетними до вчинення злочину [8, с. 11]. Після всіх років дії Кримінального процесуального кодексу України, яким був запроваджений інститут слідчих суддів, можна з впевненістю відзначити, що здійснюваний ними судовий контроль заявив про себе, як про вагому конституційну функцію органів судової влади та найважливішу процесуальну гарантію прав і свобод особи в кримінальному процесі.

Для розуміння справжньої суті судового контролю при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження методологічно важливим є

висновок про те, що реальним засобом захисту прав і свобод особи у кримінальному процесі виступає контроль (що реалізується як процесуальна діяльність) з боку уповноважених державних органів та посадових осіб, які мають правомочність владних відносин, тобто управління, підпорядкування волі одних волі інших [64, с. 134]. Він же є публічним засобом охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Судовий контроль при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження (як процесуальна діяльність) – є самостійним засобом, вірніше, системою передбачених КПК України засобів, спрямованих на реалізацію конституційних функцій судової влади, покликаних, зрештою, до недопущення незаконного, необґрунтованого обмеження прав і свобод особи при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, до її відновлення у цих правах чи можливої їх компенсації засобами права. Також судовий контроль при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження можна визначити як правовий інститут, ініціатива до реалізації якого надходить від зацікавлених у вирішенні спору суб'єктів, що виражається у регламентованій КПК України діяльності слідчих суддів щодо контролю за законністю та обґрунтованістю дій або рішень слідчого, прокурора при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, які обмежують конституційні права та свободи громадян чи здатних забруднити доступ громадян до правосуддя.

Контроль, який здійснюють слідчі судді за обґрунтованістю підозри при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження є елементом загального судового контролю. З урахуванням діалектики реальний предмет судового контролю може бути визначений як: (1) діяльність державних органів та посадових осіб держави, що так чи інакше обмежує природні права і свободи особи в державі та суспільстві (категорія загального); (2) діяльність державних органів та посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, що порушує (обмежує) конституційні права та свободи особи в кримінальному процесі (категорія особливого); (3) конкретна процесуальна дія (система дій) або

рішення державних органів, які ведуть кримінальний процес, закріплена в процесуальних документах, що порушує (обмежує) конкретне конституційне право особи (категорія одиничного) [182, с. 165]. Предмет перевірки проявляється у висновках та рішеннях органів влади, викладених у процесуальних документах владно-розпорядчого характеру.

Що стосується судового контролю за обґрунтованістю підозри при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, то важливо підкреслити, що предметом перевірки є не процесуальні документи (матеріальні носії інформації), а саме інформація, яку вони несуть у собі, фіксуючи ті чи інші факти, що можуть підтвердити наявність певної сукупності доказів, які саме на момент прийняття рішення здатні забезпечити дотримання стандарту переконання «обґрунтована підозра».

Контроль за обґрунтованістю підозри при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, як відомо, разом із самим поняттям «обґрунтована підозра» було запроваджено у вітчизняне законодавство у 2012 р. з ухваленням нового Кримінального процесуального кодексу України. Перші роки застосування положень КПК України, що регламентували підстави та процесуальний порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження, виявили серйозні проблеми, як у нормативному регулюванні дотримання стандарту переконання «обґрунтована підозра», так і у його практичному застосуванні. Частина положень КПК України, яка стосується питання «обґрунтованості підозри», не відповідає принципу правової визначеності і застосовується на практиці, як кому вигідно. Зокрема, це створює сприятливі умови для порушення прав і свобод громадян, їх незаконному кримінальному переслідуванню. А враховуючи, що прокурорський нагляд за дотриманням законів на стадії досудового розслідування був ліквідований у жовтні 2014 р., можливості органів правопорядку, з порушення закону та прав і свобод громадян суттєво вирости [5]. Негативна ситуація, що склалася на практиці, може бути вирішена шляхом удосконалення кримінального процесуального законодавства. При цьому ми не будемо

додатково зупинятися на аналізі тих моментів «обґрунтованості підозри», які не викликають проблем у своєму нормативному регулюванні чи практичному застосуванні у рамках реалізації основних норм та положень цього кримінального процесуального інституту.

1. Серед учасників кримінального провадження особливе місце займає підозрюваний, але не завжди особа, яка отримує статус підозрюваного, є такою, а встановлення під час проведення процедури кримінального провадження необґрунтованості набуття статусу підозрюваного або порушення його прав і свобод вже в цьому статусі не є рідким явищем. Інститут підозрюваного являє собою складний правовий механізм, щодо якого досі не вщухають наукові дискусії. Так, одні вчені-процесуалісти вважають процесуальний статус підозрюваного некоректним. Інші, таким, що порушує права людини, адже у разі здійснення слідчих (розшукових) дій може бути негативний вплив на його репутацію. Треті говорять про те, що запровадження цього статусу фактично надало безмежні повноваження слідчим для наділення ним будь-якої особи, не маючи достатніх для цього юридично обґрунтованих підстав [77, с. 57-58]. Четверті поділяють законодавчий підхід щодо процесуального статусу підозрюваного. П'яті - наголошують на необхідності виокремлення з процесуального статусу підозрюваного процесуального статусу запідозреного тощо.

Нормативне закріплення поняття підозрюваного у ч. 1 ст. 42 КПК України зумовило відповідне визначення підозрюваного як учасника кримінального провадження у вітчизняній кримінальній процесуальній науці. Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому КПК України, повідомлено про підозру (1), особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (2), або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень (3). Як бачимо, у цій нормі наведено підстави визнання особи підозрюваним, причому у першому і

третьому випадках саме визнання пов'язане з винесенням особливого процесуального акта – повідомлення про підозру. Закріплення спеціального статусу процесуальним актом за конкретною особою є базисом, на якому функціонує кримінальний процес. Адже саме таким чином оформлюється поява у кримінальному провадженні обвинуваченого (ч. 2 ст. 42 КПК України), потерпілого (ч. 2 ст. 55 КПК України) та інших осіб. Особа фактично визнається обвинуваченим через обвинувальний акт переданий до суду, а потерпілим при наявності заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Стосовно особи, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення така логіка порушена, що пояснюється, на наш погляд, недосконалістю вітчизняного законодавства та бажанням законодавця дати правозастосовнику єдину фігуру підозрюваного, яка фактично об'єднує у собі як підозрюваного, так і запідозреного, а особі запідозреного можливість користуватись правами підозрюваного. Поняття «запідозрений» (особа, яка підозрюється у вчиненні злочину) є ширшим, ніж «підозрюваний», оскільки охоплює як осіб, які є підозрюваними, відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України, так і осіб, безпосереднє переслідування яких здійснюється ще до вручення повідомлення про підозру чи до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР [42]. Водночас, якщо особу затримали за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, ще не факт, що їй повідомлять про підозру. Тому, хоча особа й наділяється певними правами підозрюваного, однак таким ще вона не є і набуває даного статусу лише після виконання положень ст. 276-279 КПК України.

За загальним правилом, ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду. Утім, затримання допускається без такої ухвали уповноваженою на те службовою особою та будь-якою іншою особою при наявності визначених в законі підстав. Затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення без ухвали слідчого судді часто стає відправним пунктом у кримінальному провадженні відносно окремого

громадянина. Системний аналіз кримінальних процесуальних норм свідчить, що, реалізуючи положення ст. 29 Конституції України, законодавець у ст. 207-208 КПК України регламентує виключну процедуру застосування кримінального процесуального затримання особи, яка може здійснюватися ще до початку досудового розслідування, тобто до моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Підтвердженням цього є підстави для такого затримання, які об'єктивно виникають до моменту офіційного обліку відповідного кримінального правопорушення у ЄРДР та вимагають оперативного реагування без надлишкової формалізації. Кримінальне процесуальне законодавство не містить чіткого визначення цілей затримання. Водночас, затримання лише для з'ясування причетності особи до вчинення злочину й вирішення питання про застосування до неї запобіжного заходу, при відсутності бажання в підозрюваного зникнути, продовжити злочинну діяльність або сховати (знищити) докази, не зовсім виправдане – адже ці питання можливо вирішити й не затримуючи особу, анкетні відомості й місцезнаходження якого відомі органу розслідування [42]. Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, обов'язково складається протокол (ч. 5 ст. 208 КПК України). Водночас, протокол затримання не може компенсувати значущість спеціального юридичного рішення про визнання особи підозрюваним – повідомлення про підозру. Наголошуємо, що головним у визначенні поняття підозрюваного в кримінальному процесі є не його форма, а зміст. Тому ми вважаємо, що підозрюваний, це не стільки особа, щодо якої орган досудового розслідування має підстави підозри, а особа, проти якої висунута підозра у формі повідомлення про підозру.

У науковій літературі пропонувалось увести у законодавчий обіг разом з терміном «підозрюваний» новий термін «підслідний». При цьому підозрюваним вважати особу, тимчасово затриману на місці злочину чи з поличним, а підслідним – особу, щодо якої розпочато кримінальне процесуальне провадження або щодо якої обрано будь-який передбачений законом запобіжний захід до вручення їй обвинувального висновку, а також

особа, якій надано повідомлення, що стосовно неї здійснюється кримінальне розслідування [181, с. 88-89]. Вважаємо, що даний підхід є термінологічно некоректним. Зважаючи на поступальний розвиток вітчизняного кримінального процесу логічним буде ввести в законодавче поле термін «затриманий», а не «підслідний» (при запровадженні призведе до плутанини як серед законотворців, так і правозастосовувачів), чи «запідозрений» (при запровадженні призведе до появи негативних аналогій з імперським законодавством).

З урахуванням викладеного, відповідно до існуючої концепції підозри, вважаємо, що:

– підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому КПК України, повідомлено про підозру (1) або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень (2);

– затриманим є особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Такий принциповий підхід до підозрюваного дозволяє, перш за все, дійти ясного та однозначного визначення того, хто є підозрюваним у кримінальному провадженні. Це, у свою чергу, виключить змішання процесуальних статусів підозрюваного та затриманого, які через існуючу нормативну регламентацію об'єднані. Внесені зміни дозволять нівелювати негативний вплив на репутацію затриманої особи, яка згідно з нормами діючого законодавства позначається терміном «підозрюваний», який несе негативну конотацію. Крім цього, зміни дозволять запровадити законодавче розмежування обґрунтованості підозри для підозрюваних (для обґрунтованості підозри необхідні докази, які «підтверджують» підозру) та затриманих (для обґрунтованості підозри достатньо лише фактів, які «вказують» на підозру). Що стосується прав затриманого, то в КПК України слід передбачити норму, що зазначений суб'єкт кримінального процесу наділяється правами підозрюваного.

2. Під час попереднього аналізу проведеного в дисертаційній роботі ми виокремили два види підозри залежно від рівня її обґрунтованості: безпосередня (серйозна) та опосередкована (проста). Згідно з нормами чинного законодавства, в основу безпосередньо обґрунтованої підозри були покладені випадки, коли слідчому або прокурору вже відомо про факт вчинення кримінального правопорушення певною особою: зібрані достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України) або щодо особи необхідно обрати один із запобіжних заходів (п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України). Що стосується опосередкованої обґрунтованої підозри, то в її основі лежать випадки, коли доказів ще замало, знання слідчого чи прокурора на цьому етапі ще є невизначеними, неповними, уривчастими, а висновок про вчинення кримінального правопорушення певною особою можна зробити лише на підставі того, що вона затримана на місці вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України). Проте, нами була виявлена причинно-наслідкова неузгодженість у ч. 1 ст. 276 КПК України, що зумовлює необхідність внесення змін до цієї норми, які торкнуться основ віднесення підозри до відповідного виду.

Повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у порядку, передбаченому ст. 278 КПК України, у випадках, визначених процесуальним Законом. Одним із таких випадків є обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів. До запобіжних заходів (без урахування тимчасового запобіжного заходу) законодавець відносить: особисте зобов'язання, особисту поруку, заставу, домашній арешт та тримання під вартою. Регулюванню застосування запобіжних заходів присвячена окрема Глава 18 КПК України. Так, згідно з ч. 2 ст. 177 КПК України, «підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування

запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених КПК України» [67]. Встановлена законодавцем вимога щодо «наявності обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення» на практиці виконується через обов'язкове додання до клопотання про обрання запобіжного заходу відповідного процесуального документа – повідомлення особі про підозру. Крім того, ст. 193 КПК України в якій розкривається порядок розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу встановлює, що розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника. Законодавець покладає на слідчого суддю, суд, до якого прибув або доставлений підозрюваний, обвинувачений для участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу, обов'язок по роз'ясненню його прав. Тож, зважаючи на викладене, маємо констатувати, що на момент розгляду слідчим суддею питання про обрання запобіжного заходу у кримінальному процесі вже є підозрюваний, зі всіма правами, які йому належать і які йому повинні бути роз'ясненні. Відповідно, обрання запобіжного заходу в жодному разі не може бути підставою для повідомлення особі про підозру, як це передбачено п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України, оскільки повідомлення про підозру є обов'язковою умовою розгляду питання про обрання запобіжного заходу. Таким чином, можна прийти до логічного висновку, що для обрання особі запобіжного заходу слідчому, прокурору необхідно спочатку повідомити цю особу про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, тобто особа, у момент вирішення питання застосування до неї запобіжного заходу вже повинна перебувати у процесуальному статусі підозрюваного.

Ураховуючи вищенаведені аргументи, цілком очевидним є висновок до якого приходять О.А. Лейба [75, с. 150-151], щодо необхідності внесення відповідних коректив до тексту КПК України з метою усунення існуючої логіко-темпоральної неузгодженості. Нагадаємо, що за законами логіки підстава для прийняття юридичного рішення повинна передувати у часі самому рішенню. Досягти вказаного можливо шляхом виключення п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК

України (із відповідною заміною нумерації наступного пункту). При цьому положення, що міститься зараз у п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України (наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення як підстава для повідомлення про підозру) досить органічно відображатиме й необхідність повідомлення про підозру у зв'язку із потребою обрання до особи запобіжного заходу, оскільки відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 194 КПК України під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя зобов'язаний встановити наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення. Згідно із запропонованими змінами ч. 1 ст. 276 КПК України має бути викладена у такій редакції:

«1. Повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у порядку, передбаченому статтею 278 цього Кодексу, у випадках:

1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;

2) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб визначаються главою 37 цього Кодексу».

Після внесення зазначених змін до КПК України, в основу безпосередньої обґрунтованої підозри буде покладений єдиний випадок, коли у слідчого або прокурора є у наявності достатньо доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

3. Згідно з ч. 3 ст. 132 КПК України застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, дізнавач, прокурор не доведе, що: 1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, дізнавача, прокурора; 3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, дізнавач, прокурор

звертається із клопотанням. Для доведення, під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються (ч. 6 ст. 132 КПК України). Отже, слідчий суддя для визначення наявності обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу повинен приймати рішення на підставі поданих йому доказів. Оцінюючи ці докази, слідчий суддя приймає рішення, яке з урахуванням проведеної оцінки має бути єдино правильним, оскільки воно, попри проміжний характер, істотно впливає на весь подальший хід кримінального провадження.

Для слідчого судді подані докази є вичерпною сукупністю даних стосовно обставин, на які посилаються сторони кримінального провадження. Проте, КПК України не містить єдиної уніфікованої позиції стосовно моменту подання доказів (під час подання самого клопотання або під час розгляду клопотання), які обґрунтовують подання клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Вважаємо, що логічним є подання доказів не під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а до початку такого розгляду по суті, під час подання самого клопотання. Як приклад надання доказів під час подання самого клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження можна навести: рішення слідчого судді Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 24 грудня 2021 р., згідно з яким слідчий суддя задовольнив клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо ОСОБА_1, підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК України. Своє рішення слідчий суддя обґрунтував, провівши оцінку: протоколу огляду місця події від 22.12.2021, протоколу огляду відеозапису із місця події від 22.12.2021, протоколів допиту свідка ОСОБА_2, працівника ЗФ АТ

«Укртелеком», який виявив факт крадіжки кабелю, свідків ОСОБА_3 та ОСОБА_4, які є працівниками патрульної поліції, які затримали ОСОБА_1 та при огляді особистих речей у якого вилучено частину мідного кабелю, ножиці по металу та інші зібрані під час досудового розслідування докази [166]; рішення слідчого судді Верховинського районного суду Івано-Франківської області від 17 липня 2021 р., згідно з яким слідчий суддя задовольнив клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо ОСОБА_1, підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 307, ч.2 ст. 307 КК України. Причетність підозрюваного до вчинення інкримінованих йому злочинів підтвердилась зібраними у кримінальному провадженні доказами, та наданими разом з клопотанням слідчому судді, а саме: протоколами про результати контролю за вчиненням злочину у вигляді оперативної закупівлі від 09.07.2021 та від 15.07.2021; протоколом огляду місця події від 15.07.2021; протоколом затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення від 15.07.2021; показаннями допитаних свідків ОСОБА_2 ОСОБА_3, ОСОБА_4; висновком експерта № СЕ-19/109-21/7559-НЗПРАП від 12.07.2021; висновком експерта № СЕ-19/109-21/7771-НЗПРАП від 16.07.2021; залученими до кримінального провадження речовими доказами, показаннями підозрюваного ОСОБА_1 та іншими документами кримінального провадження в їх сукупності [165]. В обох наведених випадках слідчі судді встановили, що сукупність фактичних даних, які містяться у наведених доказах, є достатніми для висновку про можливу причетність підозрюваних до кримінальних правопорушень.

Крім того, все ще продовжує існувати поодинокі практика витребування матеріалів кримінального провадження (всієї справи) при розгляді клопотань про застосування або зміну запобіжного заходу, яка була притаманна першим рокам дії КПК України 2012 р., коли слідчі судді застосовували за аналогією окремі положення старого КПК України. Окремо слід звернути увагу також на випадки, за яких орган досудового розслідування, після оголошення слідчим суддею нетривалої перерви, або без неї, надає «уточнюючі» («додані») докази

(один чи два документи) вже безпосередньо у судовому засіданні. Як приклад із судової практики можна навести ухвалу слідчого судді Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 21 листопада 2019 р. З тексту ухвали вбачається, що прокурор під час судового засідання надав слідчому судді «уточнюючі» докази, а саме: протокол допиту свідка ОСОБА_16 від 20.11.2019 р. та відомості щодо інвентаризації товарів на складі ПП «Ітака» № 9 від 2019 р. [150]. Вважаємо, що практика надання «уточнюючих» доказів під час судового засідання є позитивною. Вона зменшує обсяг роботи слідчих суддів, оскільки не змушує повторно розглядати аналогічне клопотання вже з цим «доданим» доказом.

Аналіз положень КПК України вказує на те, що відносно одних заходів забезпечення кримінального провадження слідчому судді можуть подаватись лише копії матеріалів (щодо приводу особи, грошового стягнення, тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади та ін.), стосовно других – копії та оригінали (щодо арешту майна), стосовно третіх існує правова невизначеність у зв'язку з тим, що законодавець залишив дане питання поза увагою (щодо тимчасового доступу до речей і документів).

Зазначене вимагає, у першу чергу, внести зміни до КПК України, спрямовані на вдосконалення регулювання окремих аспектів організаційної складової кримінального процесу (що визначають порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження), без якої неможливо ефективно провести розгляд клопотань про застосування зазначених заходів та визначити існування обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Для вирішення окресленої проблеми пропонуємо викласти ч. 6 ст. 132 КПК України таким чином:

«До початку розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні разом із клопотанням подати слідчому судді або суду докази обставин, на які

вони посиляються. До клопотання додаються оригінали або копії матеріалів, якими сторони, інші учасники кримінального провадження обґрунтовують свої доводи».

4. Наступна проблема, яка вимагає свого законодавчого вирішення, стосується оцінки поданих слідчому судді доказів наявності обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.

Вітчизняний законодавець наголошує на тому, що обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом (ч. 3 ст. 17 КПК України). Крім того, слідчий суддя не може використати недопустимий доказ при прийнятті процесуального рішення. Ця вимога, в її загальному вигляді, передбачена ч. 2 ст. 86 КПК України, згідно з якою недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилається суд при ухваленні судового рішення. Важко не помітити, що законодавець відділив судові рішення від інших процесуальних, однак, і для тих, і для інших встановив правила щодо врахування недопустимих доказів. Навіть не вдаючись до міркувань про те, яким суб'єктам і які процесуальні рішення дозволено приймати у кримінальному провадженні, очевидним є те, що недопустимість доказів повинна враховуватись під час прийняття таких рішень. А з урахуванням ч. 1 ст. 94 КПК України, можна зробити висновок про те, що і слідчий суддя, який є незалежним у своїй діяльності, не тільки може, але і повинен оцінювати докази з точки зору їх допустимості та робити відповідні висновки, які враховувати при прийнятті своїх рішень. Риторичне питання – як можна зробити висновок про недопустимість доказу, не визнавши його таким? У протилежному випадку, оцінка слідчим суддею доказів буде позбавлена всякого сенсу, адже не врахувати доказ при прийнятті рішення можна лише у разі визнання його недопустимим. Не чекати ж при цьому рішення за результатами судового розгляду, а лише потім, отримавши судову оцінку доказів, повертатись до вирішення питань, які повинні були передувати такому судовому розгляду [39].

Наведена ситуація, на наш погляд, показує абсурдність позиції щодо обмеження повноважень слідчого судді в оцінці доказів. Крім того, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 194 КПК України отримавши клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать, у тому числі, про наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення. У разі наявності відповідних підстав, слідчий суддя визнає саму підозру необґрунтованою та відмовляє в задоволенні клопотання, фактично, оцінюючи подані докази на обґрунтування підозри з боку їх допустимості.

Цікавою у цьому випадку є судова практика. В окремих рішеннях апеляційних судів за результатами розгляду скарг на ухвали слідчих суддів про застосування заходів забезпечення кримінального провадження неодноразово зазначалось, що слідчий суддя на цьому етапі провадження не вправі вирішувати ті питання, які повинен вирішувати суд під час розгляду кримінального провадження по суті, зокрема, не вправі оцінювати докази з точки зору їх достатності і допустимості для визнання особи винуватою чи невинуватою у вчиненні злочину, а лише зобов'язаний на підставі розумної оцінки сукупності отриманих доказів визначити, що причетність особи до вчинення кримінального правопорушення є вірогідною та достатньою для застосування щодо неї обмежувального заходу [138; 142]. Зазвичай слідчі судді заперечують своє право оцінювати кожен доказ з точки зору його допустимості, посилаючись на ч. 4 ст. 87, ст. 89 КПК України, текст яких вказує лише на одного суб'єкта, уповноваженого визнавати докази недопустимими: суд під час судового розгляду.

Двоїстість позиції прослідковується в ухвалях Вищого антикорупційного суду. Так, судова практика вже містить рішення, в яких, посилаючись на досвід ЄСПЛ, зазначається, що вирішення питання щодо обґрунтованості повідомленої підозри, оцінка наданих слідчому судді доказів повинна здійснюватись не у контексті оцінки доказів з точки зору їх достатності і

допустимості для встановлення вини чи її відсутності, доведення чи не доведення винуватості особи, що здійснюється судом при ухваленні вироку, а з метою визначити вірогідність та достатність підстав причетності тієї чи іншої особи до вчинення кримінального правопорушення, а також чи є підозра обґрунтованою, щоб виправдати подальше розслідування або висунення обвинувачення (справа № 991/7701/20, провадження № 1-кс/991/7915/20 [157]). Проте, існує й інший підхід. Наприклад, зі змісту ухвали Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду (справа № 991/8424/21, провадження № 11-сс/991/23/22 [162]) вбачається, що на стадії досудового розслідування визнання доказів слідчим суддею недопустимими все ж є можливим. Суд допускає такий підхід у випадках, коли такі докази отримані внаслідок істотного та очевидного порушення прав та свобод людини і їх недопустимість обумовлена такими обставинами, які у будь-якому випадку не можуть бути усунуті в ході подальшого розслідування чи судового розгляду або шляхом надання додаткових матеріалів, які вже є у розпорядженні сторони кримінального провадження. Тобто, висновок про недопустимість відповідного доказу є категоричним навіть із врахуванням відповідних особливостей стадії досудового розслідування.

Ми підтримуємо зазначену позицію, оскільки слідчий суддя на цій стадії може визнати недопустимими лише очевидно недопустимі докази, порушення порядку збирання яких не може бути спростоване будь-якими іншими матеріалами. Вважаємо, що наявні приписи КПК України та судова практика дозволяє слідчим суддям оцінювати допустимість доказів виходячи за рамки локального предмету доказування, а отже і відмовляти на цій основі в застосуванні відповідного заходу забезпечення кримінального провадження. Що стосується положень ст. 86 КПК України та ст. 87, 89 КПК України, то тут прослідковується співвідношення загальної норми (ст. 86 КПК України) зі спеціальною (ст. 87, 89 КПК України). Спеціальні норми стосуються оцінки допустимості доказів саме судом. Їх існування не відмінює того, що загальна норма встановлює заборону на використання слідчим суддею недопустимого

доказу при прийнятті процесуального рішення.

Вважаємо, що неоднозначне тлумачення кримінальних процесуальних норм стало можливим лише через відмінності законодавчої техніки використаної різними авторами норм, які містяться у КПК України. Вищевикладене вимагає внесення відповідних змін до процесуального закону, спрямованих на усунення існуючої колізії у технічному викладені норм та положень, які стосуються оцінки доказів. Відзначимо, що з метою визнання слідчого суддю суб'єктом оцінки доказів під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу до Верховної Ради України вже вносились відповідні законопроекти. Одним з останніх був проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо допустимості доказів, обрання запобіжного заходу та оскарження повідомлення про підозру» від 25.12.2015 р. № 3722 [120]. Розглянувши запропонований законопроект Комітет Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності прийшов до висновку, що встановлення за пропозицією авторів законопроекту необхідності оцінки слідчим суддею питання допустимості доказів дозволить уникнути випадків очевидної недопустимості доказу, зокрема, отримання його у порядку, не встановленому КПК України чи з його порушенням, що повною мірою узгоджується з принципами кримінального судочинства та конституційними гарантіями законності, презумпції невинуватості та неприпустимості необґрунтованого арешту [12]. Законопроект був включений до порядку денного десятої сесії Верховної Ради України восьмого скликання. Проте він так і не попав на пленарне засідання по причині його відкликання. У будь-якому випадку існуючу на сьогоднішній день проблему, яка провокує прийняття протилежних за своєю суттю рішень на основі різного трактування кримінальних процесуальних норм, необхідно вирішити шляхом доповнення КПК України нормою наступного змісту:

«Слідчий суддя при розгляді клопотань щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження наділяється повноваженнями суду

щодо оцінки доказів».

Перш ніж це буде зроблено, з метою забезпечення однакового розуміння та правильного застосування норм КПК України, питання повинно бути вирішене на рівні прийняття Пленумом Верховного Суду роз'яснень рекомендаційного характеру. Нагадаємо, що згідно з п. 10² ст. 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Пленум Верховного Суду за результатами аналізу судової статистики та узагальнення судової практики надає роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ [121]. Відзначимо, що на сьогоднішній день Єдиний державний реєстр судових рішень містить достатню кількість рішень слідчих суддів на основі аналізу і узагальнення яких Пленумом Верховного Суду зможе вирішити окреслене питання.

5. Серед учасників кримінального провадження зі сторони захисту усталеною є думка, що визнання підозри необґрунтованою у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення – це лише «половина справи», адже інша половина, яка стосується подальшої реалізації встановленого факту в інтересах підозрюваного не менш тяжка.

Нагадаємо, що згідно з ч. 3 ст. 132 КПК України застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, дізнавач, прокурор не доведе, що: 1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, дізнавача, прокурора; 3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, дізнавач, прокурор звертається із клопотанням [67]. Отже під час розгляду клопотання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження слідчий, дізнавач, прокурор серед всього іншого повинні довести, що наявна обґрунтована підозра у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів

забезпечення кримінального провадження. Під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, який є одним із видів заходу забезпечення кримінального провадження сторона обвинувачення також повинна довести слідчому судді наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення. Сторона захисту не повинна доводити протилежне, проте має на це право. Зазвичай сторона захисту намагається спростувати докази, що надаються слідчим, прокурором.

Уся процедура проходить під контролем слідчого судді, який з огляду на доведеність або недоведеність певних обставин приймає законне і обґрунтоване рішення. Так, згідно з ч. 2 ст. 194 КПК України слідчий суддя зобов'язаний постановити ухвалу про відмову в застосуванні запобіжного заходу, якщо під час розгляду клопотання прокурор не доведе наявність всіх обставин, передбачених ч. 1 ст. 194 КПК України. Законодавець у ч. 1 ст. 198 КПК України наголошує, що висловлені в ухвалі слідчого судді за результатами розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу висновки щодо будь-яких обставин, які стосуються суті підозри, обвинувачення, не мають преюдиціального значення для суду під час судового розгляду або для слідчого чи прокурора під час цього або іншого кримінального провадження [67]. У разі визнання підозри необґрунтованою слідчий суддя лише відмовляє в застосуванні до особи запобіжного заходу. Аналізуючи зазначену проблематику С.О. Шульгін приходить до висновку, що визнання підозри необґрунтованою під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу або його продовження не перешкоджає подальшому проведенню досудового розслідування, оскільки за таких умов особа не припиняє мати процесуальний статус підозрюваного. Проводячи досудове розслідування, слідчий і прокурор можуть здобути додаткові докази, які з більшим ступенем переконливості свідчитимуть щодо обґрунтованості підозри особи в інкримінованому кримінальному правопорушенні. У разі ж, навпаки, підтвердження необґрунтованості підозри та вичерпання можливостей отримання доказів винуватості особи прокурор повинен закрити кримінальне

провадження [202, с. 301]. Ми не погоджуємось із зазначеною позицією, бо вона веде до формального відношення стороною обвинувачення до своїх обов'язків. Так, моніторинг застосування кримінального процесуального законодавства, що проводиться Уповноваженим Верховної Ради з прав людини, неурядовими організаціями, юридичною громадськістю вказує на системні порушення чинного законодавства під час вирішення клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, формалізацію процесу прийняття відповідних рішень (не наведення конкретних доказів обґрунтованості підозри, посилення на наявність ризиків лише зі слів прокурора) та відверту диспропорцію у визначенні міри необхідного примусу (наприклад, в частині визначення розмірів застави [137, с. 76, 77, 79]). Слід пам'ятати, що існування обґрунтованої підозри є «наріжним каменем» застосування заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі й запобіжних заходів. Неможливість визнати підозру обґрунтованою свідчить про відсутність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Існуючий стан речей, коли слідчий суддя, фактично підтверджуючи неможливість визнання підозри обґрунтованою, приймає ухвалу про відмову в застосуванні відповідного заходу, яка не може вважатись підставою для оскарження повідомлення про підозру, свідчить, на нашу думку, про декларативний характер законодавчих положень щодо захисту прав людини та рівноправності сторін кримінального процесу.

Слід акцентувати увагу на тому, що з приводу необґрунтованості підозри, як підстави оскарження повідомлення про підозру в Україні вже сформована відповідна судова практика. Так, скасовуючи повідомлення про підозру щодо ОСОБА_3 через її необґрунтованість, слідчий суддя в ухвалі Октябрського районного суду м. Полтави (справа № 554/6660/19, провадження № 42019170690000068 [151]) зазначив, що підозра, оголошена ОСОБА_3, не досягла потрібного рівня обґрунтованості, натомість наявні суперечності у змісті підозри та фактичних обставинах, встановлених на підставі зібраних доказів на даній стадії досудового розслідування, дають підстави об'єктивного

сумніву у причетності ОСОБА_3 до вчинення інкримінованого йому кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 368 КК України. Слідчий суддя дійшов висновку, що слідство не спростувало аргументів сторони захисту щодо відсутності повноважень у ОСОБА_3 надавати дозвіл на Укладення угоди про відшкодування збитків (оскільки це виключна компетенція селищної ради), так само як і впливати з використанням службового становища на депутатів селищної ради під час надання ними дозволу шляхом голосування на сесії на укладення такої Угоди. Слідством не спростовано аргументів, що Угоду, датовану 01.07.2019 роком, було підписано між ОСОБА_3 та ОСОБА_7 після надання дозволу на її підписання рішенням Опішнянської селищної ради Зіньківського району Полтавської області від 27.06.2019 року, що за своєю сутністю є правовстановлюючим документом. Доказів, які б посилювали обґрунтованість підозри, тобто переконання, що особа, яку повідомлено про підозру, дійсно могла вчинити зазначене правопорушення, не наведені стороною обвинувачення під час розгляду справи. В ухвалі Костопільського районного суду Рівненської області (справа № 564/3469/18, провадження № 12018180150000542 [146]), скасовуючи повідомлення про підозру щодо ОСОБА_3 через її необґрунтованість, слідчий суддя зазначив, що здійснення повідомлення про підозру від 09.10.2018 року ОСОБА_3 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 152 КК України є передчасним, а відповідна підозра є необґрунтованою та підлягає скасуванню. Обставини кримінального правопорушення та здобуті досудовим розслідуванням докази свідчать про очевидну необґрунтованість підозри та невірну правову кваліфікацію вчиненого злочину. У разі доведення самого факту статевих зносин між підозрюваним та потерпілою, який заперечується підозрюваним, його дії можуть бути кваліфіковані за ч. 1 ст. 155 КК України, а не за ч. 3 ст. 152 КК України.

Отже, вважаємо, що ухвала слідчого судді, якою відмовлено в застосуванні запобіжного заходу з причин необґрунтованості підозри, може бути підставою для оскарження повідомлення про підозру. У зв'язку з цим

пропонуємо доповнити КПК України таким положенням, а також зазначити, що у разі скасування слідчим суддею повідомлення про підозру прокурор повинен винести постанову про закриття кримінального провадження щодо такої особи.

Проблематика здійснення судового контролю за обґрунтованістю підозри при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження вимагає внесення окремих змін у вітчизняне законодавство: по-перше, для вдосконалення регулювання окремих аспектів організаційної складової кримінального процесу, без якої неможливо ефективно провести судовий контроль за обґрунтованістю підозри при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, необхідно прийняти ч. 5 ст. 132 КПК України у новій редакції: «До початку розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні разом із клопотанням подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються. До клопотання додаються оригінали або копії матеріалів, якими сторони, інші учасники кримінального провадження обґрунтовують свої доводи»; по-друге, задля усунення існуючої колізії в технічному викладені норм та положень кодексу, які стосуються оцінки поданих слідчому судді доказів наявності обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу необхідне доповнення КПК України нормою наступного змісту: «Слідчий суддя при розгляді клопотань щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження наділяється повноваженнями суду щодо оцінки доказів»; по-третє, для усунення логіко-темпоральної неузгодженості, яка стосується випадків повідомлення про підозру необхідно виключити з ч. 1 ст. 276 КПК України пункт 2 («обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів»). Після внесення зазначених змін до КПК України, в основу безпосередньо обґрунтованої підозри буде покладений єдиний випадок, коли у слідчого або прокурора є в наявності достатньо доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення; по-четверте, запропоновано

ухвалу слідчого судді, якою відмовлено в застосуванні запобіжного заходу по причині необґрунтованості підозри, вважати підставою для оскарження повідомлення про підозру.

3.2. Санкціонування слідчим суддею дозволу на здійснення повідомлення про підозру: обґрунтування необхідності та конструкція правової норми

На сьогодні, після всіх років функціонування Кримінального процесуального кодексу України, можна з упевненістю відзначити, що з уведенням у кримінальний процес слідчого суддю судовий контроль за досудовим розслідуванням, як кримінальна процесуальна функція, отримав більш комплексне законодавче оформлення та розвиток. Таким чином, основна функція суду – здійснення правосуддя – підкріплена контрольною діяльністю, що її забезпечує. Цей висновок повною мірою узгоджується з положеннями ч. 2 ст. 9 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII, в яких визначається, що суд створює такі умови, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків, визначених процесуальним законом [121]. Судовий контроль слідчого судді за досудовим розслідуванням є важливою умовою дотримання гарантованих Конституцією України прав та свобод людини та громадянина у кримінальному судочинстві. Він виконує допоміжну, забезпечувальну роль щодо головної мети судочинства – вчинення швидкого та справедливого правосуддя. Судовий контроль слідчого судді виконує правозахисну функцію. При цьому повноваження слідчого судді не обмежують процесуальну самостійність органів кримінального переслідування та не конкурують з ними. Більше того, судовий контроль слідчого судді є своєрідною умовою процесуальної легітимності правообмежувальних рішень та дій органів кримінального переслідування, а також зібраних доказів щодо конкретного кримінального провадження.

Роль слідчого судді у дотриманні зазначених вище прав лише зросла після внесення у КПК України змін, пов'язаних із регулюванням подачею, прийомом та вирішенням скарг підозрюваного (його захисника чи законного представника) на процесуальні рішення прокурора чи слідчого, щодо складення та вручення повідомлення про підозру. Хотілося б наголосити, що законодавець надав слідчому судді контрольні повноваження, пов'язані безпосередньо з усуненням виявлених ним порушень, коли права та свободи особи вже були порушені, а вона сама відчула на собі негативні наслідки кримінального переслідування. КПК України покладає на слідчого суддю обов'язок з розгляду скарг на дії/бездіяльність та рішення слідчого та прокурора у випадках, якщо вони, на думку ініціатора скарги, порушують кримінальне процесуальне законодавство щодо обґрунтованості підозри.

Наразі можна констатувати, що контроль слідчого судді щодо усунення виявлених ним порушень, пов'язаних із обґрунтованістю підозри відбувся. Розширені повноваження слідчих суддів та коло питань, які вирішуються за їх участю з метою посилення судового контролю на стадії досудового розслідування, загалом виправдали себе. Разом з тим, вже назріла теоретична та практична потреба у вивченні новоутворених проблемних питань, пов'язаних з контрольною функцією слідчого судді та вироблення правових та організаційних механізмів їх вирішення. На нашу думку, пріоритетним завданням контрольної функції слідчого судді має виступати не усунення, а саме запобігання порушенням, допущеним на досудовій стадії, а також забезпечення неухильного дотримання слідчим та прокурором положень вітчизняного законодавства, у першу чергу Конституції України, яка гарантує особі право на свободу та особисту недоторканність. У зазначеному ключі, незважаючи на суттєві позитивні зміни у кримінальному судочинстві, все ще необхідно опрацювати питання щодо надання слідчому судді повноважень на санкціонування дозволу на здійснення повідомлення про підозру.

Санкціонування слідчим суддею дозволу на здійснення повідомлення про підозру є центральним процедурним елементом саме механізму попередження

порушень, допущених слідчим та прокурором на стадії досудового розслідування. У зв'язку з цим неминуче виникають питання про можливість розумного реформування правової процедури повідомлення про підозру, у напрямку посилення змагальності та рівноправності сторін обвинувачення та захисту. Вважаємо, що повідомлення про підозру без санкціонування слідчим суддею може носити винятковий характер. Ці винятки мають бути підв'язані до конкретних випадків повідомлення про підозру. Так, залежно від випадків повідомлення про підозру, поклавши в основу поділу обсяг наявної доказової бази ми виокремили наступні види обґрунтованої підозри:

- 1) безпосередньо обґрунтована підозра (серйозна підозра);
- 2) опосередковано обґрунтована підозра (проста підозра).

В основі простої підозри лежать випадки, передбачені п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України. В основі серйозної підозри лежать випадки, передбачені п. 2 та 3 ч. 1 ст. 276 КПК України. Серйозна та проста підозри мають різні критерії своєї обґрунтованості. Зазначені критерії пов'язані із наведеними доказами, їх кількістю, описом і т.д. Тобто, якщо особі повідомили про підозру за п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК, то доказів ще замало, знання слідчого чи прокурора на цьому етапі ще є невизначеними, неповними, уривчастими, а висновок про вчинення кримінального правопорушення певною особою та правову кваліфікацію можна зробити лише на підставі того, що вона затримана на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення [52, с. 239-240]. Натомість, якщо ми говоримо за п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, де законодавець передбачив необхідність «достатності доказів», критерії на яких базується підозра та мотивування її обґрунтованості повинно мати більш високий рівень і стосуватись передбаченої законодавцем вимоги. Тобто наведені у підозрі дані повинні описувати, «розкривати» докази із зазначеного боку, у тій мірі, щоб не виникало питань щодо їх достатності, а кваліфікація дій особи повинна відповідати фактичним обставинам, встановлених на підставі допустимих доказів.

Рівень переконаності слідчого, прокурора, який необхідний для

прийняття рішення щодо повідомлення особі про підозру залежно від підстав такого повідомлення, буде різним з огляду на достатність інформації, яка перебуває в їхньому розпорядженні. Якщо особі повідомлено про підозру на підставі її затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, то «обґрунтованість» підозри за такої підстави буде мінімальною, оскільки, як було зазначено вище, підозра у такому разі обґрунтовується лише фактом затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. Що ж до рівня обґрунтованості підозри у випадку, коли слідчому, прокурору вже відомо про факт вчинення кримінального правопорушення певною особою і повідомлення про підозру здійснюється на підставі наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення та/або з підстави обрання щодо особи одного із запобіжних заходів, варто зауважити, що рівень переконаності, необхідний для такого повідомлення за відповідними підставами та відповідно до стандарту доказування «обґрунтована підозра» буде також різним [135, с. 239]. Зазначимо, що встановлюючи випадки повідомлення про підозру законодавець у ст. 276 КПК України не вказує щодо необхідності наявності саме обґрунтованої підозри. Проте відсутність прямої вказівки на «обґрунтованість» підозри при повідомленні особі про підозру не виключає самого факту необхідності її існування. Нагадаємо, що оцінка критерію обґрунтованості підозри здійснюється слідчим суддею при розгляді клопотань слідчого, прокурора, у т.ч. під час продовження дії запобіжного заходу, продовження строку досудового розслідування, при розгляді скарг на рішення слідчого, прокурора про повідомлення про підозру. Аналіз судової практики свідчить про те, що необґрунтованою підозра вважається, якщо: повідомлення про підозру не відповідає вимогам ст. 277 КПК України, не містить правової кваліфікації кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статей (частини статей) закону України про кримінальну відповідальність, що, своєю чергою, крім порушення вимог КПК України, є грубим порушенням права на захист; аналіз змісту повідомлення про

підозру не містить виклад обставин та обґрунтування, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в можливій причетності особи до вчинення інкримінованого йому кримінального правопорушення; матеріали кримінального провадження не містять жодних даних, які б вказували на заподіяння шкоди, на цій підставі повідомлення про підозру є необґрунтованим і підлягає скасуванню [107] тощо. Таким чином, підозра у повідомленні про підозру має задовольняти критерію «обґрунтованість підозри», при цьому така позиція рівнозначна як для будь-якого її виду, проте межі обґрунтованості будуть різні, зумовлюватись різним ступенем вагомості інформації, яка становить основу для рівня переконаності, що необхідний для прийняття рішення про повідомлення про підозру.

Для обґрунтування серйозної підозри необхідна достатня сукупність конкретних фактичних даних, що відображають можливість, ймовірність вчинення особою кримінального правопорушення. Наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення передбачає найвищий рівень переконаності у необхідності прийняти рішення про повідомлення особі про підозру [135, с. 239]. Не можна не погодитися з тим, що серйозна підозра для того, щоб виправдати втручання у права особи, неминуче, під час досудового розслідування, має містити в собі два моменти: дані, на яких ґрунтується підозра, мають бути, по-перше, фактичними, а по-друге, достатніми. Тільки за наявності обох вказаних моментів дані, які власними силами навряд чи могли обґрунтувати щось більше, ніж здогади та припущення, стають основою серйозної підозри. Водночас дані вважатимуться фактичними, якщо вони ґрунтуються на фактах, тобто на конкретних подіях минулого, безпосередньо пов'язаних із вчиненням або ще не закінченим кримінальним правопорушенням, і при цьому можуть бути доведені доступними засобами; дані можуть вважатися достатніми, якщо вони відображають можливість вчинення кримінального правопорушення [211, с. 164]. Припущення, що ґрунтуються на професійному та життєвому досвіді слідчого, прокурора, без конкретних фактичних обставин, що підтверджують

гіпотези, самі по собі недостатні для констатації наявності серйозної підозри. Тим не менш, було б нерозумно відкидати той факт, що припущення, гіпотези не з'являються «з порожнечі», під собою вони мають певну основу, що штовхає прокурора або слідчого за погодженням з прокурором передчасно скласти письмове повідомлення особи про підозру, не маючи для цього достатніх доказів. Що, у подальшому, тягне за собою настання для сторони обвинувачення негативних наслідків (відхилення наданої стороною обвинувачення аргументації), пов'язаних як із розглядом клопотань стосовно заходів забезпечення кримінального провадження, так і розглядом слідчим суддею скарг сторони захисту на повідомлення про підозру.

При вирішенні питання про «достатність доказів», необхідних для встановлення серйозної підозри та, відповідно, для складання письмового повідомлення особи про підозру на підставі «наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення», слідчий, прокурор як суб'єкт кримінального переслідування володіє дискрецією, тобто певною свободою розсуду. Але будь-яка свобода розсуду закінчується там, де починається свавілля органів, які здійснюють досудове розслідування, наприклад, які проводять певні дії лише на підставі здогадів та припущень [233, с. 10]. Як інструментарій для перевірки наявності чи відсутності обґрунтованості підозри у вітчизняній практиці кримінального процесу звернулися до незалежного суб'єкта – слідчого судді. По суті, слідчий суддя при аналізі підозри щодо її обґрунтованості використовує вироблений європейською кримінальною наукою конструкт так званого «стороннього спостерігача». Відповідно до цієї конструкції в основу розслідування має бути покладена така підозра або така сукупність конкретних фактичних даних, які є достатніми з точки зору будь-якого професійного дізнавача, і це може бути перевірено ще раз шляхом заміни результатів індивідуальних розумових зусиль конкретної особи на результати третьої особи в порівняній ситуації [211, с. 56]. Проте, чинне законодавство не наділяє слідчого суддю превентивним обов'язком щодо перевірки висунутих слідчим та прокурором підозр. Отже,

слідчий суддя не може перевірити як сторона обвинувачення застосували належну їй свободу розсуду, було допущено з її боку свавілля чи ні.

Перевірити обґрунтованість підозри за п. 1 та 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, слідчий суддя може лише під час подання стороною захисту (підозрюваний, його захисник або законний представник) відповідної скарги. Водночас по справах у вчиненні кримінального проступку подання скарги на повідомлення про підозру можливо лише після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру, а при підозрі у вчиненні кримінального правопорушення – двох місяців, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом. Таким чином, цілком прогнозовані випадки, коли сторона захисту не зможе оскаржити обґрунтованість підозри на стадії досудового розслідування, що, на наш погляд, є прямим порушенням конституційного права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб передбаченого ст. 55 Основного закону. Санкціонування слідчим суддею дозволу на здійснення повідомлення про підозру, як ефективний метод захисту прав та законних інтересів громадян при неправомірних діях недобросовісних представників органів досудового розслідування, допоможе вирішити існуючу законодавчу прогалину. Тим паче, як ми вже зазначали під час нашого дослідження, роль слідчого судді при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо визнання підозри необґрунтованою тягне за собою лише відмову у задоволенні відповідного клопотання. Зазначену позицію підтримує 76 опитаних суддів, тобто переважна більшість респондентів (82,5 %).

Слід розрізняти «встановлення» обґрунтованості підозри та «підтвердження» обґрунтованості підозри. Підтвердити обґрунтованість підозри може лише слідчий суддя, без огляду на змагальність процесу. На момент повідомлення про підозру у випадках затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення для обґрунтованості підозри достатньо лише доказів, які «вказують»

на підозру. Що стосується обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів та наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення у розпорядженні слідчого, прокурора повинні бути докази, які «підтверджують» підозру, а не лише «вказують» на неї.

З урахуванням вищенаведеного, можна зробити висновок, що рівень обґрунтованості підозри для прийняття рішення про повідомлення особі про підозру на підставі різних пунктів ч. 1 ст. 276 КПК України є якісно різним, при цьому сам рівень обґрунтованості дозволяє нам виділити просту та серйозну підозри. Докази, які «вказують», є основою простої підозри, а докази, які «підтверджують», є основою серйозної підозри.

Нагадаємо, що стандарт доказування «обґрунтована підозра» є динамічною категорією, тобто з плином часу рівень підозри (умовно назвемо його початковим) повинен або збільшуватись (підтверджувати підозру) чи зменшуватись (спростовувати підозру), а не залишатись незмінним. При цьому початковий рівень обґрунтованості підозри для окремих випадків повідомлення про підозру є різним. Однак сучасний КПК України повною мірою «йде на зустріч» стороні обвинувачення, ігноруючи необхідність різного рівня обґрунтованості підозри для повідомлення про підозру на початковому етапі досудового розслідування, не наділяючи слідчого суддю повноваженнями на санкціонування дозволу на здійснення повідомлення про підозру. Тобто слідчий, прокурор у часовий проміжок від одного до двох місяців можуть проводити розслідування, повідомивши особі про підозру у випадках передбачених п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, опираючись на докази, які «вказують» (початковий рівень обґрунтованості для повідомлення про підозру за п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України), хоча повинні оперувати доказами, які «підтверджують».

На підставі вищевикладеного, доцільно наділити слідчого суддю повноваженнями щодо санкціонування дозволу на повідомлення про підозру за п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України. Зазначена процедура дозволить законодавчо

розрізнити рівень обґрунтованості підозри (на безпосередню (серйозна) та опосередковану (проста) для прийняття рішення про повідомлення особі про підозру на підставі різних пунктів ч. 1 ст. 276 КПК України. Для цього пропонуємо доповнити ст. 276 КПК України частиною четвертою в якій передбачити, що: «У випадку повідомлення про підозру, передбаченого пунктом третім частиною першою цієї статті, слідчий, прокурор зобов'язані отримати санкціонування дозволу на повідомлення про підозру від слідчого судді». Слідчий суддя у випадку санкціонування дозволу на повідомлення особі про підозру за п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, яке буде полягати в розгляді відповідного клопотання зможе вирішити питання, чи є початковий рівень обґрунтованості підозри достатнім для такого повідомлення, тобто чи оперує слідчий, прокурор при поданні відповідного клопотання доказами, які «підтверджують», а сама підозра може вважатись серйозною. Санкціонування дозволу на повідомлення особі про підозру буде перешкоджати порушенню прав підозрюваного. Фактично слідчий суддя при розгляді клопотання про надання дозволу на повідомлення про підозру нівелює підстави, на яких зазвичай базуються оскарження повідомлення про підозру: необґрунтованість підозри; порушення процесуальних строків здійснення повідомлення про підозру; відсутність у повідомленні дати його складання; відсутність у повідомленні підпису слідчого або прокурора, який здійснив повідомлення про підозру; відсутність у повідомленні зазначених прав підозрюваного; вручення повідомлення із порушенням встановленого кримінальним процесуальним кодексом порядку; вручення повідомлення про підозру не уповноваженою на те особою тощо.

Проведене нами опитування показало, що лише 28 суддів (30,5 %) позитивно відносяться до наділення слідчих суддів повноваженнями щодо санкціонування дозволу на повідомлення про підозру за п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України. Запропонована концепція викликала відторгнення у 52 респондентів (56,5 %). Вважаємо, що це здебільшого пов'язано із додатковим процесуальним навантаженням на слідчих суддів, які на сьогодні працюють в умовах хронічного

кадрового дефіциту та виконують свої обов'язки при перманентній нестачі часу.

Системний аналіз норм КПК України свідчить, що на сьогодні, повідомлення про підозру особі може скласти лише належний слідчий у відповідному кримінальному провадженні, що віднесено до його підслідності, за погодженням з прокурором – процесуальним керівником, або прокурор – процесуальний керівник у даному кримінальному провадженні. Повідомлення про підозру спеціальному суб'єкту може скласти лише відповідний прокурор, визначений у ст. 481 КПК України за умов, що цей прокурор є процесуальним керівником у даному кримінальному провадженні. Однак слідчий та прокурор є стороною обвинувачення, вони не зацікавлені в дотриманні інтересів сторони захисту, їх ціль відстоювати інтереси держави та суспільства. Але зважаючи на те, що їх робота фактично оцінюється за кількісними показниками, можна відзначити, що тут є і особистий інтерес. Чим кращу динаміку розкриття кримінальних правопорушень у своїй роботі будуть демонструвати слідчі та прокурори, тим у них набагато більше шансів отримати просування по службі. Ми можемо зробити висновок про те, що і сторона захисту, і сторона обвинувачення мають у кримінальному провадженні свої суб'єктивні інтереси. Сторона обвинувачення переслідує інтереси держави, суспільства та власні інтереси, показником ефективності її діяльності є кількість осіб, притягнутих до відповідальності. Сторона захисту переслідує інтереси конкретної особи, показником ефективності її діяльності є пом'якшення чи виключення кримінальної відповідальності, до якої намагаються притягнути таку особу. Даний підхід видається цілком прийнятним, оскільки відповідає задекларованим загальним засадам кримінального провадження, а саме – змагальності сторін. Єдиним суб'єктом, який «в ідеалі» може дати об'єктивну оцінку обґрунтованості підозри на стадії досудового розслідування, є слідчий суддя. Будучи суддею суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, слідчий суддя зберігає, властиву тільки судовій

інстанції, об'єктивність та неупередженість, по створенню умов для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків. Зазначимо, що об'єктивність та неупередженість слідчого судді обумовлена також відсутністю в системі оцінювання його роботи кількісних показників, які стосуються дій слідчого судді при винесенні процесуальних рішень щодо оскаржень повідомлення про підозру, клопотань про застосування або зміну запобіжного заходу тощо. Зважаючи на вищевикладене цілком обґрунтованим є наділення повноваженнями на санкціонування дозволу на здійснення повідомлення про підозру саме слідчого суддю, як судового контролера за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає рівність перед законом і судом. Разом з тим існує певна категорія громадян, діяльність яких спрямована на забезпечення функціонування основних державних інститутів, щодо яких КПК України передбачає особливий порядок кримінального провадження. Спеціальний підхід покликаний захищати осіб, повний перелік яких міститься в ст. 480 КПК України, від перешкоджання виконанню покладених на них обов'язків і здійсненню наданих прав. Однією з відмінностей у межах особливого порядку кримінального провадження є повідомлення цим особам про підозру, яке згідно зі ст. 481 КПК України, здійснюється високопосадовими прокурорами. Зважаючи на це, необхідно поширити повноваження слідчого судді на санкціонування дозволу на здійснення повідомлення про підозру також і відносно осіб, щодо яких законодавець передбачив особливий порядок кримінального провадження, оскільки останні неодноразово ставали інструментом кримінального переслідування та політичної розправи.

На підставі вищевикладеного, доцільно наділити слідчого суддю повноваженнями щодо санкціонування дозволу на повідомлення про підозру. Для цього пропонуємо:

- 1) доповнити КПК України окремим порядком щодо розгляду клопотання про надання дозволу на повідомлення про підозру:

«Стаття 276-1. Клопотання про надання дозволу на повідомлення про підозру

1. Слідчий, прокурор за наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення має право звернутися до слідчого судді із клопотанням про надання дозволу на повідомлення про підозру.

2. У клопотанні зазначаються:

1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;

2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

3) виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання;

4) особа, якій необхідно повідомити про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;

5) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання.

3. До клопотання також додаються:

1) копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує достатність доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення».

«Стаття 276-2. Розгляд клопотання про надання дозволу на повідомлення про підозру

1. Клопотання про надання дозволу на повідомлення про підозру розглядається слідчим суддею не пізніше десяти днів з дня його надходження до суду за участю прокурора. До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

2. Слідчий суддя, встановивши, що клопотання подано без дотримання вимог статті 271-1 цього Кодексу, повертає його, про що постановляє ухвалу.

3. Про час та місце розгляду клопотання повідомляється особа, яка

повідомляється про підозру та захисник чи законний представник, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання.

4. Під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням слідчого, прокурора або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

5. Слідчий суддя відмовляє у наданні дозволу на повідомлення про підозру, якщо слідчий, прокурор не доведе, що зазначені у клопотанні обставини вказують на наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення».

2) викласти ст. 277 КПК України в новій редакції:

«Стаття 277. Зміст письмового повідомлення про підозру

1. Письмове повідомлення про підозру складається слідчим, прокурором за погодженням зі слідчим суддею.

2. Повідомлення має містити такі відомості:

- 1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;
- 2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;
- 3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;
- 4) зміст підозри;
- 5) правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;
- 7) посилання на докази, якими обґрунтовується підозра;

8) права підозрюваного;

9) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

3. В разі повідомлення про підозру у випадку передбаченого пунктом третім частиною першою статті 276 цього Кодексу наведені в повідомленні фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, підлягають підтвердженню доказами, оціненими слідчим, прокурором відповідно до статті 94 цього Кодексу».

Висновки до розділу 3

Під час проведеного дослідження особливостей здійснення судового контролю за обґрунтованістю підозри при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження нами були визначені недоліки кримінального процесуального законодавства, які стосувались як процедурних, так і організаційних аспектів цього контролю. Для подолання встановлених недоліків було запропоновано:

1. Усунути змішання процесуальних статусів підозрюваного та затриманого, які через існуючу нормативну регламентацію об'єднані, шляхом внесення до КПК України таких визначень: підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому КПК України, повідомлено про підозру (1) або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак її не вручено внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень (2); затриманим є особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Внесені зміни дозволять: нівелювати негативний вплив на репутацію затриманої особи, яка згідно з нормами діючого законодавства позначається терміном «підозрюваний», що несе негативну конотацію; запровадити законодавче розмежування обґрунтованості підозри для підозрюваних (для обґрунтованості підозри необхідні докази, які «підтверджують» підозру) та затриманих (для обґрунтованості підозри достатньо лише фактів, які

«вказують» на підозру). Що стосується прав затриманого, то у КПК України слід передбачити норму, що зазначений суб'єкт кримінального процесу наділяється правами підозрюваного.

2. Усунути існуючу неузгодженість законодавчих приписів щодо обов'язкового повідомлення особі про підозру при обранні цій особі (яка на цей момент вже повинна перебувати у процесуальному статусі підозрюваного або обвинуваченого) одного з передбачених КПК України запобіжних заходів. За законами логіки підстава для прийняття юридичного рішення повинна передувати у часі самому рішенню. Досягти вказаного можливо шляхом виключення п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України (із відповідною заміною нумерації наступного пункту). При цьому положення, що міститься зараз у п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України (наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення як підстава для повідомлення про підозру) досить органічно відображатиме і необхідність повідомлення про підозру у зв'язку з потребою обрання до особи запобіжного заходу, оскільки відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 194 КПК України під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя зобов'язаний встановити наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення. Після внесення зазначених змін до КПК України, в основу безпосередньої обґрунтованої підозри буде покладений єдиний випадок, коли у слідчого або прокурора є у наявності достатньо доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

3. Ч. 6 ст. 132 КПК України викласти у такій редакції: «До початку розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні разом із клопотанням подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються. До клопотання додаються оригінали або копії матеріалів, якими сторони, інші учасники кримінального провадження обґрунтовують свої доводи». Запропоновані зміни направлені на забезпечення ефективного розгляду клопотань про застосування зазначених заходів та встановлення

наявності обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

4. Доповнити КПК України нормою такого змісту: «Слідчий суддя при розгляді клопотань щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження наділяється повноваженнями суду щодо оцінки доказів». Запропоновані зміни направлені на усунення обмежень у повноваженнях слідчого судді щодо оцінки доказів, якими слідчий, прокурор обґрунтовують наявність підозри у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.

5. Вважати ухвалу слідчого судді, якою відмовлено в застосуванні запобіжного заходу з причин необґрунтованості підозри, підставою для оскарження повідомлення про підозру. Запропоновано доповнити КПК України таким положенням, а також зазначити, що у разі скасування слідчим суддею повідомлення про підозру прокурор повинен винести постанову про закриття кримінального провадження щодо такої особи.

6. Викласти ст. 277 КПК України в новій редакції, наділивши слідчого суддю, як судового контролера за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, повноваженнями щодо санкціонування дозволу на повідомлення про підозру.

7. Доповнити КПК України окремим порядком (ст. 276-1 та ст. 276-2) щодо розгляду клопотання про надання дозволу на повідомлення про підозру.

ВИСНОВКИ

Під час розроблення науково обґрунтованих засад діяльності слідчого судді щодо здійснення судового контролю за обґрунтованістю підозри при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження було визначено наступне:

1. Розвиток обґрунтованої підозри як процесуального інституту бере свій початок із розшукової форми кримінального процесу та пов'язаний із особою підозрюваною. При цьому вивчення найдавніших джерел права, які поширювали свій вплив на українські території, свідчить про те, що витoki підозри зародились у необхідності захисту приватних інтересів. Історичні процеси, пов'язані з розвитком та ускладненням державно-правових форм, сприяли наданню підозрі публічності, втраті нею приватних засад. Підозра існує там, де причетність суб'єкта до злочину для уповноваженої особи ще не підтверджена достатніми даними, де процес пізнання є ланцюжком від ймовірного до достовірного. Сам же інститут підозри поступово вбирає у себе державно-владний характер кримінального процесу та судочинства. Починаючи із середини XIX ст. правове призначення підозри набуває нового сенсу: підозра, її своєчасне висунення й формулювання виступають необхідними гарантіями забезпечення права запідозреної особи (підозрюваного) на захист. У міру демократизації суспільства, що сприяє посиленню права і свободи особистості, інститут обґрунтованої підозри зазнає дедалі ретельнішої регламентації. Протягом усього вивченого нами часового періоду спостерігається загальне походження, спорідненість та спадковість норм, що регулюють інститут обґрунтованої підозри з більш комплексною регламентацією його різних елементів на кожному окремому часовому проміжку, який знаменується прийняттям системного правового акту. Видання на початку XVIII ст. Короткого зображення процесів та судових тяжб є точкою відліку для вивчення матеріальної історії становлення даного інституту, який у тому чи іншому вигляді отримав своє закріплення у найбільш значущих

джерелах процесуального права, що діяли в останні три століття на українських територіях. В якості системних законодавчих актів, що зіграли важливу роль у становленні інституту обґрунтованої підозри, виділені наступні: Звід законів кримінальних 1832 року, Статут кримінального судочинства 1864 року, КПК УСРР 1927 року, КПК УРСР 1960 року та КПК України 2012 року. Їх аналіз свідчить про те, що розвиток інституту обґрунтованої підозри не завжди здійснювався шляхом забезпечення балансу й оптимального поєднання, у процесі розкриття й розслідування злочинів, інтересів держави та прав, свобод і законних інтересів осіб, запідозрених у вчиненні злочину. Сформований підхід не зник повністю і при прийнятті компромісного Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, який зберіг дискусійність багатьох питань.

2. Підозра – це багатогранна категорія: підозра є інститутом кримінального процесуального права, який включає в себе всю сукупність кримінальних процесуальних норм, які регламентують суспільні відносини, що виникають у процесі розслідування злочинів, між особами, уповноваженими здійснювати кримінальне переслідування, та особами, які мають відношення до вчинення злочину (підозрюваними), і спрямовані на встановлення істини у кримінальному провадженні; підозрою є припущення, зважаючи на наявні у справі дані, щодо причетності особи до вчинення злочину, яке ще не знайшло остаточного посвідчення та підтвердження, у зв'язку з чим його сутність перебуває під сумнівом у слідчого та/або прокурора, який висунув його; підозра є етапом (стадією) досудового розслідування, що передуює обвинуваченню. Підозра є обґрунтованою лише за умови «наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення». Статус підозрюваного, з одного боку, дозволяє органам досудового розслідування ефективно працювати на цьому етапі розкриття злочинів, а з іншого боку – свободи і законні інтереси особи, яка опинилася під підозрою, зазнають мінімального обмеження.

Залежно від підстав повідомлення про підозру, поклавши в основу поділу

обсяг наявної доказової бази, ми виокремили наступні види обґрунтованої підозри: безпосередня (серйозна) та опосередкована (проста).

3. За кордоном підозра є підставою до початку досудового розслідування, застосування заходів кримінально-процесуального примусу тощо. Сформований порядок затримання особи та попереднього ув'язнення створює в країнах ЄС найбільш сприятливі умови для забезпечення прав людини та громадянина при їх залученні до сфери кримінального процесу. Проте, якщо в законодавстві європейських країн і присутнє поняття «обґрунтована підозра» чи аналогічний їй термін, рівень його розробленості має суттєві відмінності, залежно, як від історичних передумов розвитку країни, так і від пануючої кримінально-процесуальної доктрини загалом. У тих країнах, де доктрина не передбачає достатнього розвитку «обґрунтованої підозри» у теорії, на практиці призводить до нехтувань правами осіб при залученні їх до кримінального процесу, про що красномовно свідчить практика Європейського суду з прав людини. Проведений аналіз практики показує, що весь правозастосовний досвід ЄСПЛ щодо обґрунтованості підозри ставить «на чільне місце» необхідність дотримання національними юрисдикціями ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка закріплює право на свободу в очікуванні кримінального судочинства. Збереження обґрунтованої підозри у тому, що заарештована особа скоїла злочин, є неодмінною умовою обґрунтованості подальшого тримання її під вартою, але з плином часу цього стає недостатньо. Повинен існувати справжній суспільний інтерес, який переважатиме право на свободу окремої особи. Прецедентне право Європейської конвенції розробило чотири основні допустимі підстави для продовження тримання особи під вартою до початку суду. Існування зазначених підстав має бути достатньою мірою доведено представниками місцевих юрисдикцій. Судові органи повинні вивчити, чи підтверджують обставини справи (конкретні, а не абстрактні) дані підстави. Для подальшого продовження терміну попереднього ув'язнення органи затримання повинні навести «відповідні та достатні» підстави і продемонструвати, що вони виявили «особливу старанність» під час

проведення розгляду. Аналіз судових рішень свідчить, що ЄСПЛ суворо ставиться до наявності (і мотивації) підстав (у тому числі до того, чи витримають вони перевірку часом), а також до того, чи докладено особливої старанності в ході розгляду справи. При цьому Європейський суд з прав людини розглядає кожну справу по суті відповідно до її особливостей.

Не можна не погодитись з доцільністю адаптації частини зарубіжного досвіду до структури вітчизняного кримінального процесу. Підозра у вітчизняному кримінальному процесі за прикладом досвіду країн ЄС не може виглядати обґрунтовано, коли «невідомо» про більшість деталей нібито вчиненого кримінального правопорушення, тим більше після певного часового періоду, під час якого свобода особи піддається обмеженню. Щоб уникнути нічим не виправданих порушень прав людини, вважаємо за доцільне передбачити у КПК України трактовку, як терміну «обґрунтована підозри», так і конкретних критеріїв, які пояснюють зміст «обґрунтованості». Виправданим буде застосування німецького досвіду при розробці у вітчизняній кримінальній процесуальній доктрині вчення про підозру, про момент її виникнення, наслідків застосування тощо. Прийнятним буде запозичення німецької концепції «рівневості» підозри, яка безпосередньо впливатиме на здійснення найрізноманітніших, у тому числі і слідчих (розшукових), процесуальних дій.

4. Рішення слідчого судді – це спрямовані на досягнення цілей кримінального провадження акти застосування норм процесуального права, які відповідають вимогам законності, обґрунтованості та вмотивованості, містять владні волевиявлення та висновки з правових питань, що виникають під час досудового розслідування. Фактичною підставою для проміжних (поточних) процесуальних рішень у рамках стадії досудового розслідування, які приймає слідчий суддя при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, є висновок про встановлення всіх обставин, що входять до локального предмета доказування, зроблений у результаті оцінки всієї сукупності поданих йому доказів, згідно з сформованою переконаністю.

Для слідчого судді подані докази є вичерпною сукупністю даних

стосовно обставин, на які посилаються сторони кримінального провадження. Оцінюючи подані докази слідчий суддя приймає рішення, яке на підставі проведеної оцінки має бути єдино правильним, оскільки воно, попри проміжний характер, істотно впливає на весь подальший хід кримінального провадження. Висновки слідчого судді ґрунтуються на логічному осмисленні всіх доказів, як окремо, так і в їх сукупності, з урахуванням вимог закону та практики доказування. Сутністю оцінки доказів є визначення всіх їх властивостей: належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємозв'язку, тому усунення будь-яких властивостей із змісту оцінки доказів видається неприпустимим.

Належним у контексті застосування заходів забезпечення кримінального провадження є доказ, який прямо чи непрямо підтверджує існування обставин, що обґрунтовують доводи, викладені в клопотанні про застосування заходів забезпечення кримінального провадження у межах локального предмету доказування. Локальним предметом доказування є фактичні обставини, що мають бути встановлені для прийняття рішення під час розгляду та вирішення слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Допустимість доказів при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження має безпосереднє відношення лише до їх процесуальної форми, змістовну сторону яких характеризують інші властивості доказів. Достовірний доказ при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження це доказ, допустимий за формою і не спростований за змістом. У всіх випадках, коли мова йде про усунення сумніву у достовірності фактичних даних, мається на увазі сумнів, породжений порушенням процесуальної форми отримання фактичних даних, тобто недотриманням правил допустимості. Слідчий суддя може визнати недопустимими лише очевидно недопустимі докази, порушення порядку збирання яких не може бути спростоване будь-якими іншими матеріалами. Встановлено, що наявні приписи КПК України та судова практика дозволяє слідчим суддям оцінювати допустимість доказів виходячи за рамки

локального предмету доказування. Достатніми є докази, які у своїй сукупності є необхідними для встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, й ухвалення слідчим суддею відповідного процесуального рішення при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Достатність та взаємозв'язок сукупності зібраних доказів визначаються слідчим суддею за його внутрішнім переконанням і полягають у вирішенні того, чи достатньо цих доказів для прийняття відповідного процесуального рішення, чи взаємодоповнюють дані докази один одного у своїй сукупності, чи відсутні між ними будь-які неузгодженості або суперечності, чи достатньо таких доказів для задоволення клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

5. Мотивування обґрунтованості підозри означає наведення в ухвалі слідчого судді механізму прийняття рішення щодо обґрунтованості підозри на основі формування внутрішнього переконання та розсуду слідчого судді, з обов'язковою інформаційною складовою. Що стосується змістовної складової мотивування обґрунтованості підозри, то вона означає, що в процесуальному рішенні слідчого судді відображаються результати оцінки доказів та наводяться мотиви, за якими одні докази прийнято у ролі засобів обґрунтування підозри, а інші докази відкинуто, а також підстави, за якими підтверджується причетність особи до кримінального правопорушення. Для ухвалення рішення щодо обґрунтованості підозри потрібна оцінка доказів з урахуванням внутрішнього переконання з точки зору належності, допустимості, достовірності і, що найскладніше, – достатності доказів. Отже, пояснення механізму прийняття рішень щодо оцінки доказів, а також того, чому одні докази приймаються, а інші відкидаються, лежить в основі мотивування обґрунтованості підозри.

Вмотивованість виділено як самостійну вимогу, яка пред'являється до обґрунтованої підозри поряд з її законністю. Очевидно, що практичне значення виділення мотивування обґрунтованості підозри в ухвалах слідчого судді полягає у тому, що повинен бути зроблений акцент на важливості мотивування

рішення, як засіб перевірки законності й обґрунтованості самої підозри, тобто виступати додатковою гарантією. Крім того, належне і достатнє мотивування обґрунтованості підозри має важливе значення в аспекті забезпечення законності кримінального провадження, прав і законних інтересів підозрюваного, у тому числі – права підозрюваного на оскарження повідомлення про підозру.

6. Скарга на повідомлення про підозру є заснованою на законі та зверненою до суду вимогою особи, яка подає скаргу (підозрюваний, його захисник чи законний представник), про усунення дійсного чи уявного порушення його прав, допущеного щодо винесеного йому повідомлення про підозру. По-перше, скарга на повідомлення про підозру носить офіційний характер, вона є одним із видів звернення особи, яка звертається зі скаргою (підозрюваний, його захисник чи законний представник) до суду на етапі досудового розслідування. По-друге, скарга на повідомлення про підозру подається у зв'язку з порушенням прав підозрюваного. Без допущеного (або передбачуваного) посадовими особами порушення чи обмеження прав громадян, при складенні та врученні повідомлення про підозру, не існує і скарги. Скарга особи, яка звертається зі скаргою (підозрюваний, його захисник чи законний представник) на повідомлення про підозру, завжди виникає як реакція у відповідь на неправомірні дії, які ущемляють права підозрюваного. По-третє, дана ознака впливає з другої, мета подання скарги на повідомлення про підозру – не тільки і не стільки звернути увагу суду на допущені порушення прав підозрюваного, як захистити та відновити ці права. Тому скарга на повідомлення про підозру містить вимогу особи (підозрюваний, його захисник чи законний представник) про відновлення порушеного права підозрюваного.

Оскарженням повідомлення про підозру є: по-перше, діяльністю з формулювання та подання особою (підозрюваним, його захисником чи законним представником), яка звертається до суду на етапі досудового розслідування, скарги на повідомлення про підозру; по-друге, кримінальним

процесуальним інститутом, що регулює відносини, які виникають при поданні, прийомі та вирішенні скарг підозрюваного, його захисника чи законного представника на процесуальні рішення прокурора чи слідчого, пов'язані зі складенням та врученням повідомлення про підозру. Зміст процедури оскарження повідомлення про підозру полягає у тому, що вона: виражає законні інтереси та потреби підозрюваних; є засобом припинення порушень законних прав та інтересів підозрюваних; свідчить про незадовільну роботу осіб, задіяних у складенні та врученні повідомлення про підозру; сприяє вдосконаленню роботи прокурорів та слідчих; є джерелом для ініціатив щодо внесення змін до КПК України, пов'язаних з оскарженням повідомлення про підозру.

7. У зв'язку з недосконалістю процедурних, так і організаційних аспектів контролю за обґрунтованістю підозри, було запропоновано:

- доповнити ст. 3 КПК України п. 13-1 такого змісту: «Підозра – це припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, виражене у відповідному процесуальному рішенні та обґрунтоване наявними у кримінальному провадженні матеріалами, що підлягає подальшій перевірці з метою підтвердження чи спростування»;

- викласти ч. 1 ст. 42 КПК України у такій редакції: «Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 цього Кодексу, повідомлено про підозру; особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень»;

- доповнити ст. 42 КПК України частиною 9 в якій передбачити, що «Затриманим є особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення»;

- викласти ч. 6 ст. 132 КПК України у такій редакції: «До початку розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального

провадження сторони кримінального провадження повинні разом із клопотанням подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються. До клопотання додаються оригінали або копії матеріалів, якими сторони, інші учасники кримінального провадження обґрунтовують свої доводи»;

– виключити п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України (із відповідною заміною нумерації наступного пункту);

– доповнити ст. 303 КПК України частиною 4 такого змісту: «Скарга на повідомлення про підозру подається в письмовій формі та має містити наступні обов'язкові реквізити:

1) найменування суду, до якого подається скарга;

2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштова адреса, номери засобів зв'язку, електронна пошта особи, яка подає скаргу;

3) номер кримінального провадження, в якому повідомлено про підозру, кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону про кримінальну відповідальність, за якою повідомлено про підозру;

4) прізвище та ініціали відповідальної особи, або найменування відповідного органу досудового розслідування чи прокуратури;

5) вимоги особи, яка подає скаргу, до суду;

6) обґрунтування вимог особи, яка подала скаргу, із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість повідомлення про підозру;

7) копія витягу з ЄРДР із внесенням даних щодо підозрюваної особи в реєстр;

8) копія повідомлення про підозру, яке оскаржується»;

– доповнити КПК України ст. 276-1 такого змісту: «1. Слідчий, прокурор за наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення має право звернутися до слідчого судді із клопотанням про надання дозволу на повідомлення про підозру.

2. У клопотанні зазначаються:

1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;

2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

3) виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання;

4) особа, якій необхідно повідомити про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;

5) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання.

3. До клопотання також додаються:

1) копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує достатність доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення».

доповнити КПК України ст. 276-2 такого змісту: «1. Клопотання про надання дозволу на повідомлення про підозру розглядається слідчим суддею не пізніше десяти днів з дня його надходження до суду за участю прокурора. До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

2. Слідчий суддя, встановивши, що клопотання подано без дотримання вимог статті 271-1 цього Кодексу, повертає його, про що постановляє ухвалу.

3. Про час та місце розгляду клопотання повідомляється особа, яка повідомляється про підозру та захисник чи законний представник, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання.

4. Під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням слідчого, прокурора або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

5. Слідчий суддя відмовляє у наданні дозволу на повідомлення про

підозру, якщо слідчий, прокурор не доведе, що зазначені у клопотанні обставини вказують на наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення».

– викласти ст. 277 КПК України у такій редакції: «1. Письмове повідомлення про підозру складається слідчим, прокурором за погодженням зі слідчим суддею.

2. Повідомлення має містити такі відомості:

- 1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;
- 2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;
- 3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;
- 4) зміст підозри;
- 5) правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;
- 7) права підозрюваного;
- 8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

3. Наведені у повідомленні фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, підлягають підтвердженню доказами, оціненими слідчим, прокурором відповідно до статті 94 цього Кодексу»;

– доповнити ч. 1 ст. 304 КПК України після слів «передбачені частиною першою статті 303 цього Кодексу» словами «за винятком повідомлення слідчого, дізнавача, прокурора про підозру» з метою вирішення законодавчої колізії стосовно строків оскарження повідомлення про підозру;

– доповнити КПК України нормою такого змісту: «Слідчий суддя при розгляді клопотань щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження наділяється повноваженнями суду щодо оцінки доказів»;

– доповнити КПК України положеннями згідно з якими: ухвала слідчого судді, якою відмовлено у застосуванні запобіжного заходу, зважаючи на необґрунтованість підозри, буде підставою для оскарження повідомлення про підозру; у разі скасування слідчим суддею повідомлення про підозру прокурор повинен винести постанову про закриття кримінального провадження щодо такої особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптация законодательства Украины к законодательству Европейского Союза как условие будущего членства в ЕС. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_52 (дата звернення: 13.06.2022)
2. Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*, 2014. № 1. С. 161 – 169.
3. Аналитический отчет. Судебное санкционирование ареста в Республики Казахстан. Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе Бюро по демократическим институтам и правам человека, 2011. 61 с.
4. Арсеньев В. Д. Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе. М.: Юрид. лит., 1964. 179 с.
5. Баганець О. Обґрунтована підозра. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/obgruntovana-pidozra/> (дата звернення: 26.04.2023)
6. Беляев И. Д. История русского законодательства. Серия «Мир культуры, история и философия». СПб.: Лань, 1999. 640 с.
7. Березина Е. С. Задержание подозреваемого как институт уголовного судопроизводства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2009. 234 с.
8. Белоусов Ю., Венгер В., Орлеан А., Крапивін Є., Шапутько С., Яворська В. Роль слідчого судді у кримінальному провадженні: звіт за результатами дослідження / за заг. ред. Ю. Белоусова. К., 2020. 252 с.
9. Вандышев В. В. Уголовный процесс. Общая и Особенная части: учебник. М.: Контракт, Волтерс Клувер, 2010. 720 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
11. Великая Хартия Вольностей от 1215 г. URL: https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Engl/XIII/1200-1220/Magna_charta1215/text2.phtml (дата звернення: 13.06.2022)

12. Висновок Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 22.03.2017 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57575 (дата звернення: 21.04.2023)
13. Володина Л. М. Проблемы уголовного процесса: учеб. пособие. Тюмень: Изд-во Тюмен. гос. ун-т, 2008. 356 с.
14. Габрелян А. Ю. Поняття та сутність дефініції податкове консультування. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*, 2013. № 59. С. 270 – 276.
15. Габрелян А. Ю. Проституція в сучасних українських реаліях. Новий погляд на проблему. *Економіка. Фінанси. Право*, 2016. № 12. С. 28 – 32.
16. Габрелян А. Ю. Доцільність легалізації проституції в Україні: аргументи «за». *Сучасні питання економіки і права: зб. наук. праць*, 2018. Випуск 2(8). С. 135 – 143.
17. Габрелян А. Ю. Особливості функціонування міжнародних стратегічних альянсів в ІТ-сфері. «Правові системи». *Науково-практичний електронний журнал*, 2018. № 1/2. С. 490 – 498.
18. Габрелян А. Ю. Переваги та недоліки створення міжнародних стратегічних альянсів. «Правові системи». *Науково-практичний електронний журнал*, 2018. № 3. С. 601 – 610.
19. Габрелян А. Ю. Недоліки законопроекту № 3139 «Про регулювання проституції та діяльності секс-закладів». *Верховенство Права*, 2020. № 1. С. 36 – 43.
20. Габрелян А. Ю. Правові аспекти віднесення секс-праці (проституції) до легальних видів економічної діяльності. *Європейські перспективи*, 2020. № 1. С. 45 – 50.
21. Габрелян А. Ю. Об'єкт правопорушення передбаченого ст. 181-1 КУпАП. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*, 2020. № 3 (13). С. 27 – 33.
22. Габрелян А. Ю. Аналіз сучасного стану ринку інтимних послуг в світі та в Україні. *Траектория науки*, 2020. № 6 (10). С. 2001 – 2013.
23. Габрелян А. Ю. Напрями підвищення ефективності діяльності

правоохоронних органів щодо протидії економічній злочинності. *Колективна наукова монографія «Державне управління та адміністрування, сфера обслуговування, економіка та міжнародні відносини як рушійні сили економічного зростання держав XXI століття»*. Видання 2. Вінниця, 2021-2022. С. 2 – 18.

24. Габрелян А. Ю. Протиправна поведінка неповнолітніх: проблеми та шляхи їх вирішення. *Актуальные проблемы криминологии и криминальной психологии: сб. науч. статей / под ред. М. Ф. Орзиха, В. Н. Дремина*. О.: Феникс, 2007. С. 129 – 133.

25. Габрелян А. Ю. Адміністративно-правове забезпечення державної політики у протидії проституції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 249 с.

26. Гельдибаев М. Х., Вандышев В. В. Уголовный процесс: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. 719 с.

27. Глинська Н. В. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Х., 2003. 238 с.

28. Глинська Н. В., Клепка Д. І. Оскарження повідомлення про підозру під час досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*, 2019. № 4. С. 17 – 32.

29. Гловюк І., Жовтан Ю., Пономаренко Д. Перевірка слідчим суддею обґрунтованості підозри як засіб протидії необґрунтованому кримінальному переслідуванню. URL: https://unba.org.ua/publications/5251-perevirka-slidchim-suddeyu-obuntovanosti-pidozri-yak-zasib-protidii-neobuntovanomu-kriminal-nomu-peresliduvannyu.html#_ftn7 (дата звернення: 20.11.2022)

30. Горбайчук Л. В., Габрелян А. Ю. Проблемні питання використання коштів, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва. *«Правові системи». Науково-практичний електронний журнал*, 2018. № 1/2. С. 301 – 312.

31. Горский Г. Ф., Кокорев Л. Д., Элькинд П. С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1978. 303 с.

32. Говорун Д., Тищенко О. Окремі питання процесуального порядку повідомлення про підозру в контексті реалізації засади публічності. *Підприємництво, господарство і право*, 2016. № 9. С. 149 – 153.
33. Гринюк В. О. До питання про обґрунтованість обвинувачення в обвинувальному акті. *Вісник кримінального судочинства*, 2015. № 4. С. 25 – 31.
34. Гринюк В. О. Окремі питання повідомлення про підозру як початок реалізації функцій обвинувачення. *Право України*, 2013. № 11. С. 120 – 126.
35. Григорьева Н. В. Обжалование как форма правовой защиты прав и законных интересов участников уголовного процесса в досудебном производстве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2000. 30 с.
36. Єфименко В., Єфименко О. Актуальні питання захисту свідка – потенційного підозрюваного в кримінальному провадженні. *Закон і бізнес*, 2021. № 24(1530). URL: <https://zib.com.ua/ua/147982.html> (дата звернення: 10.01.2022)
37. Завтур В. А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 237 с.
38. Завтур В. А. Співвідношення понять «стандарт» та «межі» доказування в контексті застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Інформаційне та науково-методологічне забезпечення досудового розслідування й судового провадження: матер. круглого столу (21 квітня 2016 р.) / за ред. В. М. Огаренка та ін. Запоріжжя: КПУ, 2016. С. 69 – 72.
39. Задорожний М. Проблеми оцінки слідчими суддями доказів з точки зору допустимості під час досудового розслідування у податкових та інших кримінальних провадженнях. URL: <https://id-legalgroup.com/blog/problems-ocenki-sledstvennimi-sydyami-dokazatelstv-s-tochki-zreniya-ih-dopystimosti-vo-vremya-dosydebnogo-rassledovaniya-v-nalogovih-i-drygih-ygolovnih-proizvodstvah---nikita-zadorojnii--advokat-ID-Legal-Group> (дата звернення: 29.08.2022)
40. Жажицкий В. И. Относимость доказательств в советском уголовном

процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1979. 20 с.

41. Зайцева С. А., Громов Н. А., Пономаренков В. А. Достоверность и вероятность доказательств. *Следователь*, 1999. № 7. С. 11 – 17.
42. Затримання особи, як тимчасовий запобіжний захід (ст. 208 КПК України). URL: <http://www.nsj.gov.ua/files/15517901909> (дата звернення: 26.04.2023)
43. Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином від 09.12.1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_206#Text (дата звернення: 13.06.2022)
44. Зеленский Д. В. Проблемы допустимости доказательств в российском уголовном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Краснодар, 1995. 32 с.
45. Зеленецкий В. С., Глинская Н. В. Теория и практика обоснования решений в уголовном процессе Украины. Х.: Страйд, 2006. 336 с.
46. Зеленецкий В. С. Возбуждение уголовного дела. Х.: КримАрт, 1998. 340 с.
47. Зінченко В. М. Взаємозв'язок достатності доказів і стандартів доказування у кримінальному провадженні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія «Право»*, 2019. № 7 (19). С. 130 – 136.
48. Зінченко В. М. Достатність доказів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. О., 2020. 231 с.
49. Иоффе О. С. Структурные подразделения системы права (на материалах гражданского права). *Ученые записки ВНИИСЗ*. М., 1968. Вып. 14. С. 45 – 60.
50. Кавун Д. Ю. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення прав потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 214 с.
51. Капліна О. В. Повідомлення про підозру: протистояння правових позицій сторін обвинувачення та захисту. *Право України*, 2017. № 12. С. 74 – 81.

52. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*, 2013. № 1. С. 238 – 242.
53. Карнеева Л. М. Доказательства в советском уголовном процессе. Учебное пособие. Волгоград: Изд-во ВСШ МВД СССР, 1988. 68 с.
54. Карнеева Л. М. Привлечение в качестве обвиняемого. Москва: Госюриздат, 1962. 114 с.
55. Кипнис Н. М. Допустимость доказательств в уголовном судопроизводстве. М., 1995. 128 с.
56. Кириллов В. И., Старченко А. А. Логика. М., 2000. 256 с.
57. Киримова Е. А. Правовой институт (теоретически-правовое исследование): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Саратов, 1998. 170 с.
58. Колесник Г., Светлічний І. Чи варто оскаржувати повідомлення про підозру та як це робити? Судова практика. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/5388-chi-varto-oskarzhuvati-povidomlennya-pro-pidozru-ta-yak-ce-robiti-sudova-praktika.html> (дата звернення: 19.01.2023)
59. Колесник М. І., Габрелян А. Ю. Аналіз доходів та витрат домогосподарств України. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*, 2019. № 1(26). С. 59 – 70.
60. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004 (дата звернення: 13.06.2022)
61. Кони А. Ф. Введение к систематическому комментарию Устава уголовного судопроизводства. М.: Типография «КУЛЬТУРА», 1913. 30 с.
62. Комарницька О., Мазур В. Вручення прокурором повідомлення про підозру окремим категоріям осіб. *Вісник прокуратури*, 2015. № 11. С. 78 – 90.
63. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996. № 30. Ст. 141
64. Копейчиков В. В., Байтин М. И. Государство и политическая власть. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1972. 240 с.

65. Краснобаев Р. Е. Некоторые аспекты состязательности по уголовным делам на стадии предварительного расследования. Пробелы в российском законодательстве. *Юридический журнал*, 2011. № 4. С. 170 – 174.
66. Крикливець Д. Є. Реалізація засади змагальності під час розгляду скарг слідчим суддею: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 321 с.
67. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. Ст. 88
68. Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР від 28.12.1960 р. № 1001-05. *Відомості Верховної Ради Української РСР*, 1961. № 2. Ст. 15
69. Кримінальний процес України: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / за ред.: Ю. М. Грошевого, В. М. Хотенця. Х., 2000. 494 с.
70. Кримінально-процесуальне право України: підручник / за заг. ред.: Ю. П. Алєніна. Харків: ТОВ «Одіссей», 2009. 816 с.
71. Крупницкая В. И. Гарантии использования при разбирательстве уголовных дел допустимых доказательств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ростов-на-Дону, 2005. 214 с.
72. Кучинська О. Механізм забезпечення прав особи в кримінальному процесі. *Закон и жизнь*, 2012. № 4. С. 28 – 30.
73. Лаврова В. Строки оскарження повідомлення про підозру: практичні і теоретичні аспекти. *Юридичний вісник*, 2021. № 2. С. 166 – 176.
74. Левченко О. В. Доказывание в уголовном процессе в России: монография. Астрахань: Изд-во АГТУ, 2000. 134 с.
75. Лейба О. А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання: 12.00.09. Харків, 2018. 244 с.
76. Летучих В. И. Обжалование в стадиях возбуждения и расследования уголовных дел в советском уголовном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Свердловск, 1972. 42 с.
77. Лисюк Ю. В. Окремі аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного у досудовому розслідуванні. *Вісник Академії адвокатури*

України, 2014. Т. 11. № 2. С. 56 – 62.

78. Литвин О. В., Габрелян А. Ю. Правовий режим проституції в Польщі. *«Правові системи». Науково-практичний електронний журнал*, 2018. № 3. С. 232 – 242.

79. Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и формы. М.: Юридическая литература, 1976. 168 с.

80. Максименко Н. Поняття та правова природа підозри. *Підприємництво, господарство і право*, 2018. № 7. С. 164 – 168.

81. Максименко А. С. Оскарження повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. *Юридична наука*, 2020. № 8 (110). С. 199 – 207.

82. Матюшин Б. Т. Общие вопросы оценки доказательств в судопроизводстве. Хабаровск: Прогресс, 1987. 141 с.

83. Михайленко А. Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан: науч.-практ. изд. К.: Юринком-Интер, 1999. 448 с.

84. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. Киев: «Вища школа», 1984. 134 с.

85. Мороз С. С., Габрелян А. Ю. Актуальні проблеми формування інституту приватних виконавців в Україні. *Path of Science*, 2016. № 7 (12). С. 11 – 19.

86. Муравин А. Б. Мотивировка процессуальных решений следователя. *Проблемы социалистической законности*, 1986. № 17. С. 78 – 82.

87. Муратова Н. Г. Процессуальные акты органов предварительного расследования. Вопросы теории и практики. Казань: Изд-во Казанского университета, 1989. 120 с.

88. Мухин И. И. Важнейшие проблемы оценки судебных доказательств в уголовном и гражданском судопроизводстве. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. 108 с.

89. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред.: О. А. Банчук, Р. О. Куйбіда, М. І. Хавронюк. Харків: Фактор, 2013. 1072 с.

90. Науково-практичний коментар до глав 22, 23 розділу III нового

Кримінального процесуального кодексу України. *Актуальні питання діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України: зб. наук. пр. ф-ту підгот. слідчих за 2012 рік / за заг. ред. С. М. Гусарова, О. М. Бандурки.* Харків: Діа плюс, 2013. С. 712 – 719.

91. Не може бути повідомлення про підозру без складу кримінального правопорушення! URL: <https://www.uaa.org.ua/novyny/novyny-partneriv-aaу/ne-mozhe-buty-povidomlennya-pro-pidozru-bez-skladu-kryminalnogo-pravoporushennya/> (дата звернення: 20.11.2022)

92. О повышении качества расследования: циркуляр Прокуратуры СССР от 05.06.1937 г. № 41/26. *Социалистическая законность*, 1937. № 7.

93. О внесении изменений в действующие уголовно-процессуальные кодексы союзных республик: Постановление Президиума ЦИК СССР от 01.12.1934 г. № 23. *Сборник законодательных и нормативных актов о репрессиях и реабилитации жертв политических репрессий*. М., 1993. С. 33 – 34.

94. О систематической борьбе с социально-вредным элементом и о неудовлетворительной борьбе за поддержание паспортного режима: Приказ НКВД СССР от 27.05.1935 г. № 00192. *Книга памяти жертв политических репрессий*. Ульяновск, 1996. 1023 с.

95. Об Уставной книге Разбойного приказа: исследование Николая Шалфеева. С.-Петербург: Типография Морского министерства, 1868. 76 с.

96. Об операции по репрессированию бывших кулаков, уголовников и других антисоветских элементов: Оперативный приказ НКВД СССР от 30.07.1937 г. № 00447. *Книга памяти жертв политических репрессий*. Ульяновск, 1996. С. 766 – 780.

97. Общая теория права и государства / под ред. В. В. Лазарева. М.: Юрист, 2002. 520 с.

98. Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе. Научно-практическое пособие. М.: Проспект, 2001. 144 с.

99. Основы уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик

от 25.12.1958 г. URL: <https://docs.cntd.ru/document/9006425> (дата звернення: 13.10.2021)

100. Пантелеев И. А. Подозрение в уголовном процессе России: учебное пособие. Екатеринбург: Издательство Уральского юридического института МВД России, 2001. 48 с.

101. Панькина И. Ю. Презумпция невиновности: теория и практика реализации в российском уголовном процессе. М.: Юрлитинформ, 2010. 144 с.

102. Парадеев В. М. Формирование обвинения на предварительном следствии в советском уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1978. 184 с.

103. Посвистак О. М. Здійснення повідомлення про підозру особам, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження. *Підприємство, господарство і право*, 2019. № 5. С. 280 – 285.

104. Перлов И. Д. Приговор в советском уголовном процессе. М.: Госюриздат, 1960. 148 с.

105. Петров И. В. Теоретические и практические аспекты подозрения в уголовном процессе России: автореф ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Краснодар, 2012. 22 с.

106. Петров И. В. Теоретические и практические аспекты подозрения в уголовном процессе России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Краснодар, 2012. 214 с.

107. Повідомлення про підозру: поняття та підстави оскарження. URL: <https://radako.com.ua/news/povidomlennya-pro-pidozru-ponyattya-ta-pidstavi-oskarzheniya> (дата звернення: 20.11.2022)

108. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. Том V. 1713-1719 гг. СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. 782 с.

109. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. Том XV. 1758-1762 гг. СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. 1048 с.

110. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Второе. Том XXXV. 1860 г. СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1862. 960 с.
111. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Второе. Том XXXIX. 1864 г. СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1867. 973 с.
112. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Третье. Том IV. 1884 г. СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1887. 626 с.
113. Положення про порядок короткочасного затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, затверджене Указом Президії Верховної Ради СРСР від 13.07.1976 р. № 4203-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v4203400-76> (дата звернення: 13.10.2021)
114. Поляков С. Б. Правонарушитель – орган судебной власти? *Российский судья*, 2010. № 9. С. 26 – 30.
115. Пономаренко В. А. Мотивированность судебного решения в гражданском и арбитражном процессе: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15. Москва, 2007. 190 с.
116. Пономаренко С. И. Подозрение в совершении преступления как форма уголовного преследования. Конституция Российской Федерации и проблемы уголовного права, криминологии и уголовного процесса: сб. науч. тр. / отв. ред. А. С. Сенцов [и др.]. Волгоград, 2005. С. 191 – 196.
117. Постанова Верховного Суду від 18.05.2021 р. по справі № 162/512/16-к, провадження № 51-261км21. URL: <https://vkursi.pro/vsudi/decision/96822549> (дата звернення: 10.01.2022)
118. Про внесення змін і доповнень до Кримінально-процесуального кодексу Української РСР: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 16.04.1984 р. № 6834-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/6834-10#Text> (дата звернення: 13.10.2021)
119. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР.

Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. № 47. Ст. 256

120. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо допустимості доказів, обрання запобіжного заходу та оскарження повідомлення про підозру: Закон України від 25.12.2015 р. № 3722. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57575 (дата звернення: 21.04.2023)

121. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016. № 31. Ст. 545

122. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017. № 48. Ст. 436

123. Профатилова Н. В. Оценка следователем достаточности доказательств при принятии основных процессуальных решений по уголовным делам. М.: Юрлитинформ, 2009. 176 с.

124. Процессуальные документы органов предварительного следствия: учеб. пособ. / сост. А. Н. Калюжин, А. В. Победкин, Д. Ф. Флоря. М.: Юрлитинформ, 2009. 336 с.

125. Резник Г. М. Оценка доказательств по внутреннему убеждению в советском уголовном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1969. 19 с.

126. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України від 20.10.2011 р. № 12-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11#Text> (дата звернення: 29.08.2022)

127. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Ковтун Марини Анатоліївни, Савченко Надії Вікторівни, Костоглодова Ігоря Дмитровича, Чорнобука Валерія Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини

п'ятої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України від 25.06.2019 р. № 7-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#Text> (дата звернення: 01.12.2022)

128. Российское законодательство X-XX веков. В девяти томах / под общей редакцией О. И. Чистякова. Т. 4. Законодательство периода становления абсолютизма. М.: Юридическая литература Москва, 1986. 512 с.

129. Савицкий В. М. Уголовный процесс России на новом витке демократизации. *Государство и право*, 1994. № 6. С. 96 – 107.

130. Сергєєва Д. Б. Належність доказів за новим КПК України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*, 2013. № 3 (31). С. 234 – 239.

131. Сибільова Н. В. Допустимість доказів у радянському кримінальному процесі. К.: НМК ВО, 1991. 64 с.

132. Скасування повідомлення про підозру. URL: <https://www.legalalliance.com.ua/publikacii/skasuvanna-povidomlenna-pro-pidozru/> (дата звернення: 01.12.2022)

133. Скоромний Д. А. Загальні правила прийняття кримінальних процесуальних рішень: ознаки, поняття, відмінність від засад кримінального провадження. *Питання боротьби зі злочинністю*, 2015. Вип. 30. С. 193 – 199.

134. Слюсарчук Х. Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2017. 24 с.

135. Слюсарчук Х. Р. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія право*, 2017. Вип. 42. С. 238 – 241.

136. Смірнова В. В. Забезпечення прийняття правомірних рішень судом апеляційної інстанції в кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2012. 225 с.

137. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за результатами пілотного моніторингу застосування нового Кримінального процесуального кодексу України судами м. Києва. Київ:

«АртДизайн», 2015. 132 с.

138. Справа № 11-сс/795/149/2014. URL:
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/398106333> (дата звернення: 29.08.2022)
139. Справа № 349/1487/14-к, Провадження № 11-кп/773/21/18. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/71873332> (дата звернення: 11.05.2023)
140. Справа № 592/4343/15-к, Провадження № 1-кп/592/412/19. URL:
<https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/84689616/> (дата звернення: 13.06.2022)
141. Справа № 756/3882/15-к, Провадження № 1-кс/756/476/15. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/280690889> (дата звернення: 01.12.2022)
142. Справа № 11-сс/796/1612/2016. URL:
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/58704241> (дата звернення: 29.08.2022)
143. Справа № 591/4134/18, Провадження № 1-кс/591/3718/18. URL:
<https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/76372367/> (дата звернення: 19.01.2023)
144. Справа № 299/2562/18, Провадження № 11-сс/4806/299/19. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82750542> (дата звернення: 01.12.2022)
145. Справа № 200/16544/18, Провадження № 42018040000000910. URL:
<https://vkursi.pro/vsudi/decision/95969452> (дата звернення: 01.12.2022)
146. Справа № 564/3469/18, Провадження № 12018180150000542. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/78865188> (дата звернення: 25.04.2023)
147. Справа № 303/798/18, Провадження № 12017070040002834. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107523535> (дата звернення: 01.12.2022)
148. Справа № 205/3632/19, Провадження № 11-сс/803/787/19. URL:
<https://precedent.ua/82301690> (дата звернення: 19.01.2023)
149. Справа № 340/201/19, Провадження № 12019090130000050. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/81310602> (дата звернення: 01.12.2022)
150. Справа № 607/26843/19, Провадження № 42019210000000153. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/85897074> (дата звернення: 01.12.2022)
151. Справа № 554/6660/19, Провадження № 42019170690000068. URL:

- <https://reustr.court.gov.ua/Review/85218846> (дата звернення: 25.04.2023)
152. Справа № 567/998/19, Провадження № 12019180170000279. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/84844800> (дата звернення: 01.12.2022)
153. Справа № 227/3040/19, Провадження № 42019051660000060. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/83238753> (дата звернення: 01.12.2022)
154. Справа № 761/17006/19, Провадження № 42017101090000016. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/81750980> (дата звернення: 01.12.2022)
155. Справа № 404/5615/19, Провадження № 12019120020005421. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/83580789> (дата звернення: 01.12.2022)
156. Справа № 635/8018/20, Провадження № 1-ксс/635/301/2022. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/108206020> (дата звернення: 19.01.2023)
157. Справа № 991/7701/20, Провадження № 1-ксс/991/7915/20. URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/91866087> (дата звернення: 29.08.2022)
158. Справа № 522/17541/20, Провадження № 1-ксс/522/954/21. URL: <https://vkursi.pro/vsudi/decision/95051816> (дата звернення: 01.12.2022)
159. Справа № 202/6434/21, Провадження № 1-ксс/202/5606/2021. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/100949841/> (дата звернення: 01.12.2022)
160. Справа № 670/6/21, Провадження № 1-ксс/670/18/21. URL: <https://vkursi.pro/vsudi/decision/94753229> (дата звернення: 01.12.2022)
161. Справа № 756/12643/21, Провадження № 1-ксс/756/2136/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/99497729> (дата звернення: 01.12.2022)
162. Справа № 991/8424/21, Провадження № 11-сс/991/23/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/102813891> (дата звернення: 29.08.2022)
163. Справа № 991/8424/21, Провадження № 11-сс/991/23/22. URL: <https://data-ua.com/doc/133819962/persons> (дата звернення: 01.12.2022)
164. Справа № 757/2833/21-к, Провадження № 62020000000000709. URL: <https://vkursi.pro/vsudi/decision/95969452> (дата звернення: 01.12.2022)
165. Справа № 938/422/21, Провадження № 1-ксс/938/91/21. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/98369523/> (дата звернення:

01.12.2022)

166. Справа № 308/17568/21, Провадження № 12021071030001770. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/102264833/> (дата звернення: 01.12.2022)

167. Справа № 757/26045/22-к, Провадження № 1-кс-24444/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106848891> (дата звернення: 01.12.2022)

168. Справа № 757/29172/22-к, Провадження № 12020251010003345. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107346260> (дата звернення: 19.01.2023)

169. Справа № 373/381/22, Провадження № 1-кс/373/108/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108402312> (дата звернення: 19.01.2023)

170. Справа № 161/10979/22, Провадження № 1-кс/161/5567/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107179319> (дата звернення: 19.01.2023)

171. Справа № 161/17272/22, Провадження № 1-кс/161/6567/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108029702> (дата звернення: 19.01.2023)

172. Справа № 761/17004/22, Провадження № 1-кс/761/9422/2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107444723> (дата звернення: 19.01.2023)

173. Справа № 759/5279/22, Провадження № 12022105080000345. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104389705> (дата звернення: 01.12.2022)

174. Справа № 333/2665/22, Провадження № 1-кс/333/743/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105151905> (дата звернення: 01.12.2022)

175. Справа № 333/342/22, Провадження № 1-кс/333/254/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104294404> (дата звернення: 01.12.2022)

176. Справа № 333/3102/23, Провадження № 1-кс/333/1309/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110459951> (дата звернення: 01.12.2022)

177. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / отв. ред.: Н. Н. Полянский. М.: Изд-во АН СССР, 1958. 703 с.

178. Сухов Ю. Повідомлення про підозру особі: аналіз окремих аспектів позиції Великої Палати Верховного Суду щодо спеціальних суб'єктів. URL: <http://kdkako.com.ua/povidomlennya-pro-pidozru-osobi-analiz-okremykh-aspektiv-pozytsiyi-velykoyi-palaty-verkhovnoho-sudu-shchodo-spetsial> (дата звернення:

13.06.2022)

179. Сухов Ю., Резнікова Г. Оцінка доказів і безпосереднє дослідження їх джерел слідчим суддею. *Юрист&закон: електронне видання*. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA014748 (дата звернення: 29.08.2022)
180. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая / отв. ред.: Н. В. Жогин. Москва: Юрид. лит., 1966. 584 с.
181. Тertiшник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Київ: Алерта, 2014. 440 с.
182. Тешебаев Э. З. Задержание подозреваемого по законодательству Кыргызской Республики и Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2013. 222 с.
183. Тихомиров М. Н. Пособие для изучения Русской Правды. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1953. 192 с.
184. Толковый словарь русского языка С. И. Ожегова. URL: <https://slovarozhegova.ru/> (дата звернення: 10.01.2022)
185. Треушников М. К. Судебные доказательства. Монография. 3-е изд., испр. и доп. М.: Городец, 2004. 272 с.
186. Трусков А. И. Основы теории судебных доказательств. Краткий очерк. М.: Госюриздат, 1960. 176 с.
187. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1922 г. Х.: ЮИ НКЮ УССР, 1922. 60 с.
188. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 г. Х.: ЮИ НКЮ УССР, 1928. 372 с.
189. Узагальнення судової практики щодо розгляду клопотань про застосування, продовження, зміну та скасування запобіжних заходів за 2018 рік – перше півріччя 2019 року (на виконання листів Верховного Суду № 2090/0/2-19 від 12.07.2019 та Київського апеляційного суду № 47/0905/19 від 22.07.2019). К., 2019. 37 с.
190. Фоміна Т. Запобіжні заходи в умовах воєнного стану: що змінилось. URL: <https://zib.com.ua/ua/151472.html> (дата звернення: 01.12.2022)

191. Франк Л. В. Задержание и арест подозреваемого в советском уголовном процессе (уголовно-процессуальные и криминалистические исследования). Душанбе, 1963. 236 с.
192. Ханін С. Чи може слідчий суддя відмовити в перевірці обґрунтованості підозри? URL: <https://zib.com.ua/ua/150332.html> (дата звернення: 02.10.2022)
193. Хитра А. Я. Визначення поняття повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. Теорія та практика правоохоронної діяльності: міжнар. наук.-практ. конфер. (11 листопада 2016 року) / упор. Ю. С. Назар. Львів: ЛьвДУВС, 2016. С. 348 – 351.
194. Холондович І. І. Підстави та порядок оскарження повідомлення про підозру: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 226 с.
195. Хрестоматия по истории отечественного государства и права. Учебное пособие / под ред. О. И. Чистякова. М.: Изд-во Московского университета. 1994. 468 с.
196. Церковный Ю. В. Институт подозрения и особенности его реализации при производстве дознания: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2011. 206 с.
197. Чайковская М. А. Свойства приговора: моногр. М.: Проспект, 2013. 176 с.
198. Шадрин В. С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений. Монография. 2-е изд. Волгоград: Юрид. ин-т МВД РФ, 1999. 234 с.
199. Шейфер С. А. Сущность и способы собирания доказательств в советском уголовном процессе. Учебное пособие / отв. ред.: П. А. Лупинская. М.: РИО ВЮЗИ, 1972. 130 с.
200. Шило О. Г., Глинська Н. В., Москви Л. М. Корупційні ризики чинного кримінального процесуального законодавства України: окремі питання. *Питання боротьби зі злочинністю*, 2014. Вип. 27. С. 202 – 220.
201. Шульгін С. О. Достатність доказів як підстава прийняття процесуальних рішень слідчим та прокурором. *Право та державне управління*, 2019. № 2 (35).

Том 2. С. 109 – 116.

202. Шульгін С. Поняття обґрунтованості підозри в кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство, право*, 2019. № 5. С. 295 – 303.

203. Aleksandr Makarov v. Russia, Application no. 15217/07. URL: <https://www.hr-dp.org/contents/621> (дата звернення: 13.06.2022)

204. Becciev v. Moldova, Application no. 35615/06. URL: https://www.stradalex.com/nl/sl_src_publ_jur_int/document/echr_9190-03_001-68826 (дата звернення: 13.06.2022)

205. Chraidi v. Germany, Application no. 65655/01. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf> (дата звернення: 13.06.2022)

206. Ciulla v. Italy, Application no. 11152/84. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-57460%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-57460%22]}) (дата звернення: 13.06.2022)

207. Clooth v. Belgium, Application no. 12718/87. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22002-10294%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-10294%22]}) (дата звернення: 13.06.2022)

208. Criminal Procedure Law of the Republic of Latvia. URL: <https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/lv/lv043en.pdf> (дата звернення: 13.06.2022)

209. De Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden van 24 augustus 1815. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001840/2018-12-21> (дата звернення: 13.06.2022)

210. Dzelili v. Germany, Application no. 15065/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx> (дата звернення: 13.06.2022)

211. Forkert-Hosser S. *Vorermittlungen im Strafprozessrecht: Erhebung und Verwendung von Daten vor dem Anfangsverdacht*. Frankfurt am Main, 2011. 399 p.

212. Fox, Campbell and Hartley v. United Kingdom, Application no. 12244/86; 12245/86; 12383/86. URL: https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_12244-86_001-57721 (дата звернення: 13.06.2022)

213. Garcia Alva v. Germany, Application no. 23541/94. URL: <https://www.hr->

dp.org/contents/527 (дата звернення: 13.06.2022)

214. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland ausfertigungsdatum 23.05.1949. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (дата звернення: 13.06.2022)

215. Guzzardi v. Italy, Application no. 7367/76. URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,502d42952.html> (дата звернення: 13.06.2022)

216. Habeas Corpus Act of 1679. The American Historical Review, 1960. Vol. 65. № 3. Pp. 527 – 543.

217. Ilijkov v. Bulgaria, Application no. 33977/96. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf> (дата звернення: 13.06.2022)

218. Jabtoriski v. Poland, Application no. 33492/96. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-59096%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-59096%22]}) (дата звернення: 13.06.2022)

219. Jiga v. Romania, Application no. 14352/04. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-97758%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-97758%22]}) (дата звернення: 13.06.2022)

220. Kavala v. Turkey, Application no. 28749/18. URL: <https://rm.coe.int/0900001680a21dbd> (дата звернення: 13.06.2022)

221. Kharchenko v. Ukraine, Application no. 40107/02. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662#Text (дата звернення: 01.12.2022)

222. Khayredinov v. Ukraine, Application no. 38717/04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_665#Text (дата звернення: 01.12.2022)

223. Krasulya v. Russian Federation, Application no. 12365/03. URL: https://mmdc.ru/praktika_evropejskogo_suda/praktika_po_st10_evropejskoj_konvencii/europ_practice32/ (дата звернення: 20.11.2022)

224. Kraska v. Switzerland, Application no. 13942/88. URL: https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_13942-88 (дата звернення: 20.11.2022)

225. Letellier v. France, Application no. 12369/86. URL:

- [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22002-10046%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-10046%22]}) (дата
звернення: 13.06.2022)
226. Lietzow v. Germany, Application no. 24479/94. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/dcf8c2> (дата звернення: 13.06.2022)
227. Lukanov v. Bulgaria, Application no. 21915/93. URL: https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_21915-93_001-2003 (дата звернення: 13.06.2022)
228. M. v. Germany, Application no. 19359/04. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-96389%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-96389%22]}) (дата
звернення: 13.06.2022)
229. Matznetter v. Austria, Application no. 2178/64. URL: https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_2178-64(дата
звернення: 13.06.2022)
230. Muller v. France, Application no. 21802/93. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx> (дата звернення: 13.06.2022)
231. Neumeister v. Avstria, Application no. 1936/63. URL: https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_1936-63_001-73425 (дата звернення: 13.06.2022)
232. Panchenko v. Russia, Application no. 45100/98. URL: https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_45100-98_001-23785 (дата звернення: 13.06.2022)
233. Putzke H., Scheinfeld J. Strafprozessrecht. München, 2012. 231 p.
234. Schöps v. Germany, Application no. 25116/94. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-59210%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-59210%22]}) (дата
звернення: 13.06.2022)
235. Segeda v. Russia, Application no. 41545/06. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 13.06.2022)
236. Shimovolos v. Russia, Application no. 30194/09. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-105217%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-105217%22]}) (дата
звернення: 13.06.2022)

237. Simeonov v. Bulgaria, Application no. 30122/03. URL: https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_30122-03 (дата звернення: 13.06.2022)
238. Stogmuller v. Austria, Application no. 1602/62. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:\[%22001-57582%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-57582%22]}) (дата звернення: 13.06.2022)
239. Strafprozessordnung ausfertigungsdatum 12.09.1950. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/BJNR006290950.html> (дата звернення: 13.06.2022)
240. Sulaoja v. Estonia, Application no. 55939/00. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-68229%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-68229%22]}) (дата звернення: 13.06.2022)
241. Taxquet v. Belgium, Application no 926/05. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB&n=201610#zqb0vOThMYXhl9BZ> (дата звернення: 20.11.2022)
242. Wemhoff v. Germany, Application no. 2122/64. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-57595%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-57595%22]}) (дата звернення: 13.06.2022)
243. Wetboek van Strafvordering van 15 januari 1921. URL: <https://maxius.nl/wetboek-van-strafvordering> (дата звернення: 13.06.2022)
244. Yarosh A., Artemenko O., Melnyk O., Lytvyn O., Gabrelyan A. Administrative and legal culture of driving a vehicle as a factor in the social consciousness of a road user. *Relações Internacionais no Mundo Atual*, 2021. 3(32). P. 50 – 63. URL: <http://revista.unicuritiba.edu.br/index.php/RIMA/article/view/5509> (дата звернення: 13.06.2022)

АНКЕТА

Опитування суддів здійснюється з метою дослідження питання можливості визнання підозри необґрунтованою під час розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження

1. Який у Вас стаж роботи на посаді судді?

- а) Менше п'яти років.
- б) Більше п'яти років.
- в) Більше десяти років.
- г) Понад двадцять років.

2. Чи доводилося Вам здійснювати повноваження слідчого судді, якщо «так», то скільки років?

- а) Не здійснював(ла) повноваження слідчого судді.
- б) Менше п'яти років.
- в) Більше п'яти років.
- г) Здійснюю повноваження слідчого судді з дня набрання Кодексом чинності.

3. Чи зросла ефективність вирішення завдань кримінального провадження, зокрема, щоб «жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу» із запровадженням у чинному Кодексі інституту повідомлення про підозру на відміну від обвинувачення у КПК 1960 року?

- а) Цілком погоджуюся.
- б) Скоріше погоджуюся.
- в) Скоріше не погоджуюся.
- г) Абсолютно не погоджуюся.

4. Чи були у Вашій практиці постановлені ухвали про відмову у задоволенні клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження внаслідок недоведеності наявності обґрунтованості підозри?

- а) Жодного разу.
- б) Було постановлено менше п'ятдесяти ухвал.
- в) Було постановлено більше п'ятдесяти ухвал.
- г) Переважна більшість постановлених ухвал.

5. Якщо Ви у попередньому запитанні відповіли варіант «а», то це пов'язано?

- а) Із виключною обґрунтованістю поданих клопотань.
- б) Із відсутністю повноважень у слідчого судді на перевірку порядку складення та вручення повідомлення про підозру.
- в) Із відсутністю повноважень у слідчого судді на аналіз підозри щодо її обґрунтованості.
- г) Із підставами, наведеними у відповідях «б» та «в».

6. Якщо Ви постановляли ухвали про відмову у задоволенні

клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження внаслідок недоведеності наявності обґрунтованості підозри, то це було пов'язано?

а) Порушенням порядку складення та вручення повідомлення про підозру.

б) Аналіз змісту повідомлення про підозру не містить виклад обставин та доказів на її обґрунтування.

в) Із підставами, наведеними у відповідях «а» та «б».

Інше: _____

7. Ухвали про відмову у задоволенні клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження стосувалося підозр, повідомлених у випадках:

а) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України).

б) обрання до особи одного з передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України запобіжних заходів (п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України).

в) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України).

г) одночасного повідомлення за п. 1 та п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України.

8. Чи погоджуєтеся Ви з твердженням, що рівень обґрунтованості підозри, повідомленої у випадках, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України та п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, є різними?

а) Так.

б) Ні.

в) Важко відповісти.

Інше: _____

9. Чи погоджуєтеся Ви з твердженням, що слідчий суддя наділений повноваженнями на перевірку доказів з точки зору їх допустимості при вирішенні питання обґрунтованості підозри?

а) Так.

б) Лише у випадку їх очевидної недопустимості.

в) Ні.

Інше: _____

10. Чи погоджуєтеся Ви з твердженням, що визнання підозри необґрунтованою при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження тягне за собою лише відмову у задоволенні відповідного клопотання?

а) Так.

б) Ні.

в) Важко відповісти.

Інше: _____

11. Чи став судовий контроль, який здійснює слідчий суддя, більш ефективним з огляду на доповнення ч. 1 ст. 303 КПК України пунктом 10 щодо оскарження повідомлення про підозру?

а) Так.

б) Ні.

в) Важко відповісти.

Інше: _____

12. Чи доцільно наділити слідчого суддю повноваженнями щодо санкціонування дозволу на повідомлення про підозру за п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України?

а) Так.

б) Ні.

в) Важко відповісти.

Інше: _____

Додаток Б

Результати інтерв'ювання суддів (Загальна кількість опитаних – 92 особи)

Питання	Осіб	%
1. Який у Вас стаж роботи на посаді судді?		
а) Менше п'яти років.	38	41,5
б) Більше п'яти років.	14	15
в) Більше десяти років.	32	35
г) Понад двадцять років.	8	8,5
2. Чи доводилося Вам здійснювати повноваження слідчого судді, якщо «так», то скільки років?		
а) Не здійснював(ла) повноваження слідчого судді.	4	4,5
б) Менше п'яти років.	60	65
в) Більше п'яти років.	18	19,5
г) Здійснюю повноваження слідчого судді з дня набрання Кодексом чинності.	10	11
3. Чи зросла ефективність вирішення завдань кримінального провадження, зокрема, щоб «жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу» із запровадженням у чинному Кодексі інституту повідомлення про підозру на відміну від обвинувачення у КПК 1960 року?		
а) Цілком погоджуюся.	24	26
б) Скоріше погоджуюся.	52	56,5
в) Скоріше не погоджуюся.	14	15,5
г) Абсолютно не погоджуюся.	2	2
4. Чи були у Вашій практиці постановлені ухвали про відмову у задоволенні клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження внаслідок недоведеності наявності обґрунтованості підозри?		
а) Жодного разу.	54	59
б) Було постановлено менше п'ятдесяти ухвал.	38	41
в) Було постановлено більше п'ятдесяти ухвал.	0	0
г) Переважна більшість постановлених ухвал.	0	0
5. Якщо Ви у попередньому запитанні відповіли варіант «а», то це пов'язано? (кількість опитаних – 54 особи)		
а) Із виключною обґрунтованістю поданих клопотань.	34	63
б) Із відсутністю повноважень у слідчого судді на перевірку порядку складення та вручення повідомлення про підозру.	2	4

в) Із відсутністю повноважень у слідчого судді на аналіз підозри щодо її обґрунтованості.	6	11
г) Із підставами, наведеними у відповідях «б» та «в».	12	22
6. Якщо Ви постановляли ухвали про відмову у задоволенні клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження внаслідок недоведеності наявності обґрунтованості підозри, то це було пов'язано? (кількість опитаних – 56 особи)		
а) Порушенням порядку складення та вручення повідомлення про підозру.	10	18
б) Аналіз змісту повідомлення про підозру не містить виклад обставин та доказів на її обґрунтування.	18	32
в) Із підставами, наведеними у відповідях «а» та «б».	16	28,5
Інше:	12	21,5
7. Ухвали про відмову у задоволенні клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження стосувалося підозр, повідомлених у випадках: (кількість опитаних – 56 особи)		
а) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України).	4	7
б) обрання до особи одного з передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України запобіжних заходів (п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України).	28	50
в) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України).	22	39,5
г) одночасного повідомлення за п. 1 та п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України.	2	3,5
8. Чи погоджуєтеся Ви з твердженням, що рівень обґрунтованості підозри, повідомленої у випадках, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України та п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, є різними?		
а) Так.	58	63
б) Ні.	10	11
в) Важко відповісти.	22	24
Інше:	2	2
9. Чи погоджуєтеся Ви з твердженням, що слідчий суддя наділений повноваженнями на перевірку доказів з точки зору їх допустимості при вирішенні питання обґрунтованості підозри?		
а) Так.	28	30,5
б) Лише у випадку їх очевидної недопустимості.	46	50
в) Ні.	18	19,5
Інше:	0	0

10. Чи погоджуєтеся Ви з твердженням, що визнання підозри необґрунтованою при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження тягне за собою лише відмову у задоволенні відповідного клопотання?		
а) Так.	76	82,5
б) Ні.	10	11
в) Важко відповісти.	6	6,5
Інше:	0	0
11. Чи став судовий контроль, який здійснює слідчий суддя, більш ефективним з огляду на доповнення ч. 1 ст. 303 КПК України пунктом 10 щодо оскарження повідомлення про підозру?		
а) Так.	62	67,5
б) Ні.	8	8,5
в) Важко відповісти.	22	24
Інше:	0	0
12. Чи доцільно наділити слідчого суддю повноваженнями щодо санкціонування дозволу на повідомлення про підозру за п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України?		
а) Так.	28	30,5
б) Ні.	52	56,5
в) Важко відповісти.	10	11
Інше:	2	2

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

які відображають основні наукові результати дисертації:

1. Місечко М. М. Щодо окремих проблемних положень інституту повідомлення про підозру за кримінальним процесуальним законодавством України. *Слово національної школи суддів України*, 2020. № 1(30). С. 95 – 109. URL:http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2020_1_30/Misechko.%20Shchodo%20okremykh.pdf
2. Місечко М. М. Поняття та правова природа категорії «підозра». *Аналітично-порівняльне правознавство*, 2021. № 4. С. 331 – 336. URL:<http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/255540/252593>
3. Місечко М. М. Проблематика оцінки слідчим суддею доказів при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Правова позиція*, 2023. № 3(40). С. 59 - 65. URL:<https://www.legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/3/10.pdf>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Місечко М. М. Щодо окремих положень інституту повідомлення про підозру за кримінальним процесуальним законодавством України. *Процесуальне, криміналістичне та експертне забезпечення фінансових розслідувань: тези Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, (27 жовтня 2020 року) / відп. за вип. О.А. Калганова*. Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. С. 70 – 74.
2. Місечко М. М. Мотивування рішень про досудове затримання особи та попереднє ув'язнення в законодавстві Нідерландів. *Formation of innovative potential of world science: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IV International Scientific and Theoretical Conference, December 23, 2022. Tel Aviv, State of Israel: European Scientific Platform*, 2022. С. 53 – 54.
3. Місечко М. М. Проблематика законодавчого регулювання оскарження

повідомлення про підозру. *Сучасний стан кримінально-правового забезпечення в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. С. 398 – 402.

4. Місечко М. М. Мотивування рішень про досудове затримання особи та попереднє ув'язнення в законодавстві Німеччини. *Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference, January 20, 2023. Amsterdam, The Netherlands: European Scientific Platform*, 2023. С. 94 – 96.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Місечко М. М. Генеза розвитку інституту обґрунтованої підозри на українських територіях. *Trajectoriâ Nauki = Path of Science*, 2021. Vol. 7. No 11. С. 2001 – 2009.